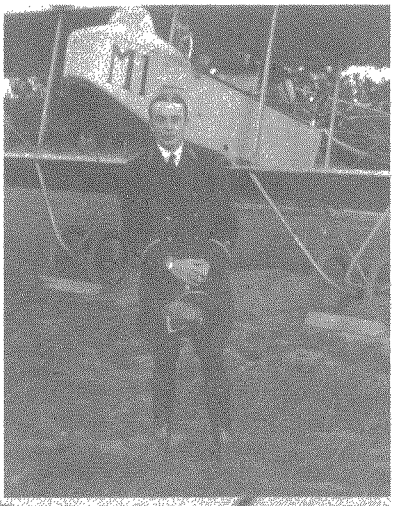
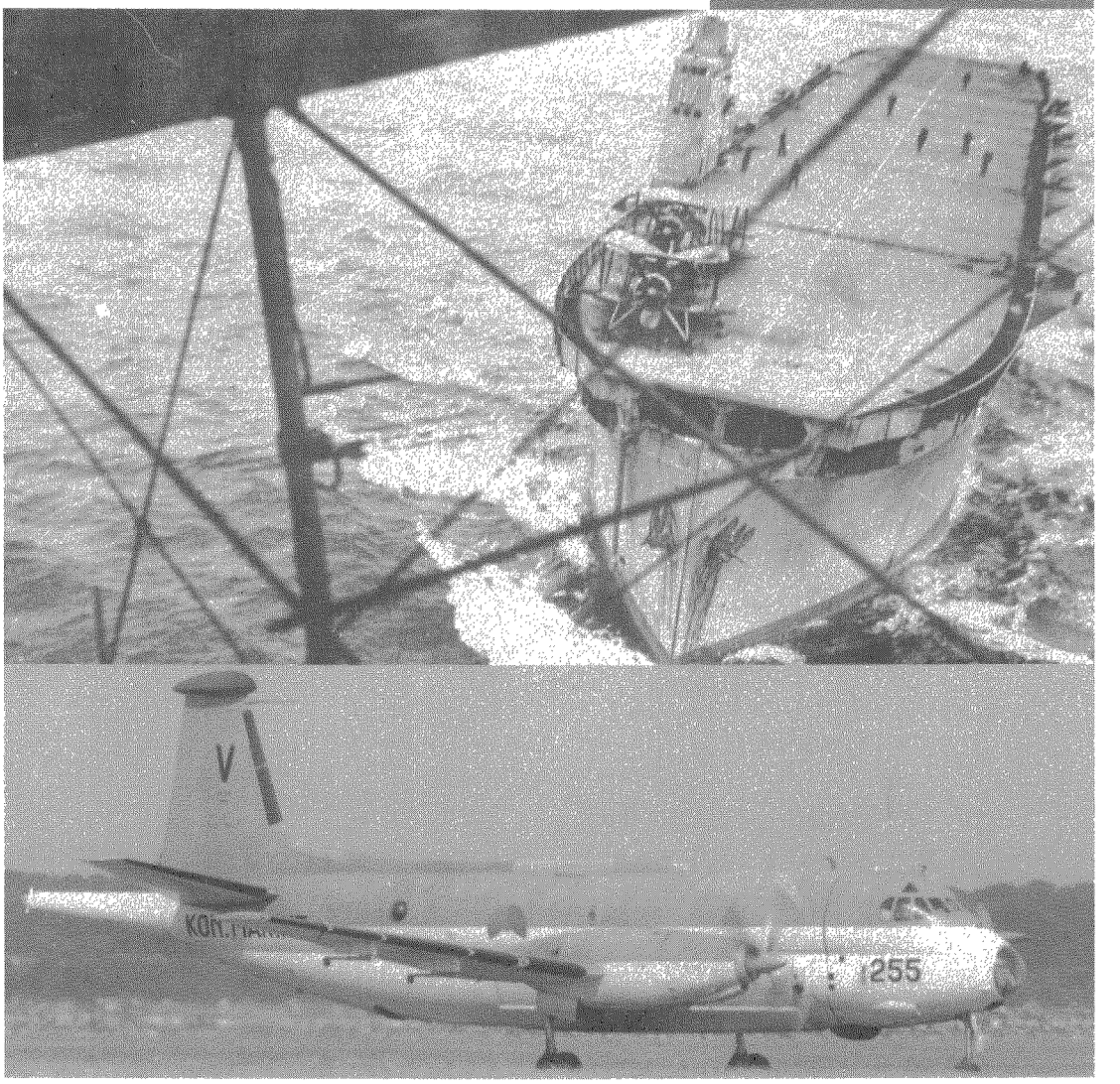
Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

37e Jaargang nummer 3 - juli/september 2003

MARS et HISTORIA

De "NEDERLANDSE VERENIGING VOOR MILITAIRE HISTORIE", opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremonieel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

BESCHERMHEER:
Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

ERELEDEN:
M. Botma, drs B.G.J. Elias, F.J. van Lier, H. Muller, drs J. Nuis.

BESTUUR:

Voorzitter:	A.G. Westendorp A. Neuhuyslaan 42 8072 HT Nunspeet 0341-416605
Vice-voorzitter:	drs R. de Winter Koolwitjehof 29 3124 BH Schiedam 010-4709516 (thuis) 070-3188632 (kantoor)
Secretaris:	H.A. Bresser Lindenlaan 38 7461 XM Rijssen 0548-522342
Penningmeester:	mr W.J. Zaagman Stadhouderslaan 7 3832 AB Leusden 033-4940485
Eindredacteur:	T.L.D. Postma Kalfjeslaan 123 2623 AD Delft 015-2612663
Leden:	drs J.P.C.M. van Hoof, mw. M. Groen, drs A.J. van der Peet, W.L. Plink, J.W.H. Sonnemans

Foto's omslag:
Farman voor WOII
Macoma CSQ 860 tijdens WOII
Atlantic na WOII

Collectie Instituut Maritieme Historie

Colofon

LIDMAATSCHAP:
Kosten: € 25,-/jaar (buitenland: € 32,-/jaar) te storten op rek.nr. 65.82.12.125 van de ING-bank te Waddinxveen of op giro 2940790 t.n.v. de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie.

LEDENADMINISTRATIE:
mr W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
033-4940485

REDACTIE:
T.L.D. Postma.

REDACTIEADRES:
Kalfjeslaan 123, 2623 AD Delft
015-2612663
E-mail: theo.postma@xs4all.nl

ADVERTENTIES:
Voorbeeld tarief: kwart pagina per jaar (vaste tekst): € 115,-; invoegen bedrukt A4 per keer: € 100,-. Inlichtingen bij penningmeester.

DRUK:
"Pro Patria", Zwijndrecht.

ISSN - 0928-5156

ARCHIEF OUDE NUMMERS:
Marechaussemuseum
Weeshuiswal 9, 4116 BR Buren
0344-571256

NABESTELLEN OUDE NUMMERS:
vóór '97: P.N.M.A. van der Baan
Postbus 183
3900 AD Veenendaal
v.a. '97: bij de redactie
Prijzen:
per nummer € 2,50 + porto,
lustrumnummer € 5,- + porto,
per jaargang € 7,50 + porto,
alle bij vooruitbetaling.

Inhoud

P.M.A. Baeten en Willem J.J. Geneste
Omslagartikel: De historie van de Marineluchtvaartdienst 2

Theo Postma
Op bezoek bij ... Henk Bresser 9

P.I.M. Evers
Militariade 10

C.E.H.J. Verhoef
De Slag om de Ginkelse Heide bij Ede, 17 en 18 september 1944. Reactie op de recentie 14

Frits Snapper
Nogmaals de Nederlandse CCavalerie tijdens de Veldtocht van 1815 16

J. Nuis
Marinier der eerste klasse Bram van Houckgeest 18

Piet van der Burg
't Schildershuis, een uniek museum 19

C.D.M.J. Leebeek
Michiel Adriaenszoon de Ruyter en Bonifacius Cau 21

C.B. Nicolas
"Vier rocken voor De Ruyter 35

dr S.J. de Groot
Boekbespreking: Van Leningrad tot Berlijn 39
Boekbespreking: Vierde bulletin Tweede Wereldoorlog 40

Tom Broers
Uit de archieven 41

B.C. Cats
Indonesische para-acctie op Borneo (Kalimantan) 1947 41

C.A. Heshusius
Boekbespreking: "Logistiek onder de tropenzon" 45

B.C. Cats
Nieuwe baret- en kraagemblemen bij de Koninklijke Landmacht 46

Max v.d. Hoog
Boekbespreking: Napoleon on the Art of War 48

Mr. C.J.M. Kramers
De Vrijwillige Landstorm 49

Theo Postma
Tromp-festival 55

Wil Zaagman jr.
Contributiebetaling 56

Wil Zaagman jr.
Wijzigingen op de ledenlijst 56

OMSLAGARTIKEL

DE HISTORIE VAN DE MARINELUCHTVAARTDIENST

P.M.A. Baeten
(uit brochure 75 jaar mld,
geredigeerd door Theo Postma)

In dit jubileumjaar voor de Koninklijke Luchtmacht is het op 18 augustus precies 75 + 11 jaar geleden dat de Marineluchtvaartdienst werd opgericht.
Maar eigenlijk begon de marine al veel eerder met vliegen!
Toen in 1913 bij de Koninklijke Landmacht een z.g. Luchtvaartafdeling werd opgericht, de LVA, de voorloper van de huidige Koninklijke Luchtmacht, werd er in de Eerste Kamer van de Staten Generaal al gewag gemaakt van de 'wenschelijkheid voor de oprichting eener vliegdienst voor de marine'. Er werden gelden beschikbaar gesteld en in juli 1914 arriveerde op de Soesterbergse vlieghei, de bakermat van de LVA, vanuit Frankrijk een gloednieuwe Farman HF-22 tweedekker, bestemd voor de marine. De eerste marineofficier bestemd voor de opleiding tot vliegenier, werd per 1 augustus bij de LVA, die deze opleiding verzorgde, gedetacheerd. Diezelfde dag ook werd in Nederland de mobilisatie afgekondigd. Drie dagen later brak in de ons omringende landen de Eerste Wereldoorlog uit. Het 'eigen' vliegtuig van de marine, de MA-1, werd op Soesterberg zo intensief gebruikt voor de opleiding, dat het na een jaar al niet meer bruikbaar was. De marine zat nu zonder vliegtuigen. Nieuwe kopen in het buitenland was door de oorlog nagenoeg onmogelijk en noodgedwongen was men in ons eigen land begonnen met het nabouwen van buitenlandse vliegtuigen. Zo bouwde de Amsterdamse firma Wijnmalen de HF-22's en, net als de LVA, bestelde de marine enkele van deze toestellen, waarvan de eerste eind juli 1915 werd afgeleverd, in oktober gevolgd door een tweede exemplaar. Toch werd ook over de grenzen gekeken en in Zweden en in de USA werden bestellingen geplaatst voor de levering van enkele nieuwe vliegtuigen. Was de Eerste Wereldoorlog er de oorzaak van dat bij de gerenommeerde vliegtuigfabrikanten in de ons omringende landen geen vliegtuigen gekocht konden worden, diezelfde oorlog bleek ook een goedkope leverancier!
Doordat het neutrale Nederland temidden van het strijdtoneel een veilige uitwijkhaven voor alle strijdende partijen was, maakten zowel Duitse als geallieerde vliegtuigen noodlandingen op ons grondgebied of in onze wateren. Dikwijls waren het onbruikbare wrakken, soms herstelbare of zelfs geheel onbeschadigde toestellen. Ze werden dan geïnterneerd en voor een zacht prijsje van het betreffende land gekocht, opgeknapt en in gebruik genomen. De wielvliegtuigen gingen naar de LVA, de watervliegtuigen werden bestemd voor de marine, die overigens nog steeds geen eigen officiële luchtvaartdienst bezat. De eerste buit was op 17 augustus 1914: een Duits watervliegtuig, dat na een noodlanding het strand was opgedreven en voor 2000 gulden werd gekocht. Een half jaar later moest een aangeschoten Brits vliegbootje een noodlanding maken op de Westerschelde en werd door een torpedoboot naar Vlissingen gesleept. Voor de watervliegtuigen werd bij Schellingwoude (Amsterdam) aan het Buiten-IJ een vliegtuigloods gebouwd, het Marine Vliegkamp Schellingwoude, dat op 17 april 1916

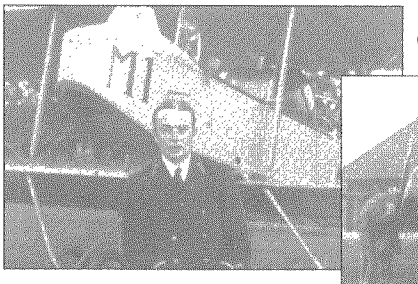
in gebruik werd genomen. In 1915 werd begonnen met de aanleg van het eerste echte vliegkamp voor de marine, natuurlijk in de buurt van de marinebasis Den Helder. De gekozen locatie was de zuidwesthoek van het eiland Texel, waar een beschutte baai, De Mok genaamd, ideaal was voor watervliegtuigen. De inham was een perfecte ligplaats voor watervliegtuigen, die dan konden starten vanaf het Marsdiep, het strand bood gelegenheid tot opstijgen en landen met wielvliegtuigen. In april 1917 was het Marine Vliegkamp De Mok al zover gereed dat het eerste materieel vanaf Soesterberg kon worden overgebracht en uiteindelijk, bij ministeriële beschikking nr. 62 van 18 augustus 1917 werd de zelfstandige MARINELUCHTVAARTDIENST ingesteld.
Toen na vier jaar de Eerste Wereldoorlog was af gelopen, beschikte de MLD over een allegaartje aan vliegtuigen. Uit Zweden waren Thulin jacht en lesvliegtuigen geleverd, uit Amerika een aantal Glenn Martin drijvervliegtuigen. Tijdens de oorlog waren 18 watervliegtuigen geïnterneerd en de Nederlandse industrie had zelf een bruikbaar (les)vliegtuig geconstrueerd, de Spijker V-2, waarvan de MLD er twintig had gekocht. Bij het belangrijke marinesteunpunt Vlissingen was eveneens een watervliegkamp aangelegd, het MVK Veere, aan de ingang van het kanaal naar Vlissingen. Hoofdbasis van de MLD was nog steeds het MVK De Mok op Texel, maar de praktijk had uitgewezen dat het strand als landingsterrein niet helemaal voldeed. Uitbreiden bleek niet mogelijk en men ging op zoek naar een geschikt vliegterrein in de buurt van Den Helder. Bezuiden de Doggersvaart verrees in een razend snel tempo het MVK De Kooy, dat op 7 oktober 1918 in dienst werd gesteld.

Naar Indië

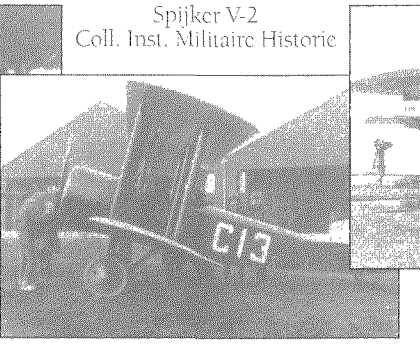
Niet alleen in Nederland, ook in Nederlands-Indië sloeg de MLD haar vleugels uit. In juli 1918 werden twee (geïnterneerde) watervliegtuigen naar Java verscheept en ondergebracht op het niet meer in gebruik zijnde watervliegkamp van het Koninklijk Nederlands-Indische Leger (KNIL) te Tandjong Priok. De MLD in Indië werd gevormd door negen man en twee vliegtuigen. Op 8 februari 1919 vond de eerste MLD-vlucht in Indië plaats.

Het 'Vlootplan 1921'

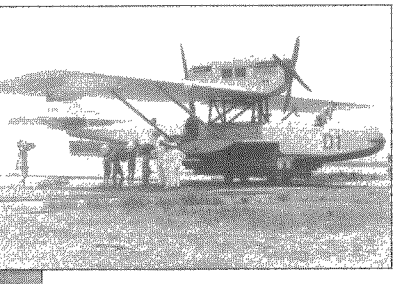
Vanaf 1919 werden door de marinestaf de eerst plannen uitgewerkt m.b.t. de taken van de MLD voor zowel Nederland als Nederlands-Indië. In Nederland was dat een ondersteunende taak voor de kustverdediging en de opleidingen. Hiervoor waren buiten de lesvliegtuigen, 36 watervliegtuigen benodigd en voor de bescherming van de stellingen Den Helder en het Zuiderkwartier (de Scheldemond) een aantal jachtvliegtuigen. De belangrijkste MLD-taak zou echter

Farman HF-22
Coll. Inst. Militaire Historie

Spijker V-2
Coll. Inst. Militaire Historie

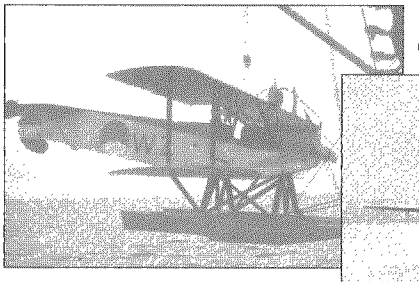
Dornier Wal
Coll. Inst. Militaire Historie

in Indië komen te liggen. Dit gigantisch uitgestrekte eilandenrijk zou alleen met succes verdedigd kunnen worden als de vloot de beschikking zou krijgen over een goed werkend luchtverkenningsysteem. Vlootbases en vliegkampen zouden daar tevens door jachtvliegtuigen moeten worden beschermd. Voor offensieve taken waren torpedovliegtuigen nodig. Voor de invulling van al deze taken werd het 'Vlootplan 1921' opgesteld, dat voorzag in 36 watervliegtuigen en 15 jachtvliegtuigen voor de MLD in Nederland en 72 grote zeeverkenners, 18 torpedovliegtuigen en 18 jachtvliegtuigen voor de MLD in Indië.
Dit alles zou in een periode van 12 jaar gerealiseerd moeten worden. De economische crisis verstoorde echter het ambitieuze 'Vlootplan 1921' ... er was geen geld!
In Nederland werden de vliegkampen Veere en Schellingwoude buiten gebruik gesteld en de eerste pogingen ondernomen de MLD op te heffen en onder te brengen bij de LVA. Van de aanschaf van nieuwe vliegtuigen was al helemaal geen sprake! De in gebruik zijnde vliegtuigen moesten worden opgelapt en gemodificeerd, van de voor Indië noodzakelijk geachte 72 grote zeeverkenners werden er uiteindelijk maar 46 aangekocht, de bekende Dornier Wal-vliegboten, waarvan de eerste exemplaren medio 1926 in Soerabaja aankwamen.
Een verdere bezuinigingsmaatregel was het sluiten van het vliegkamp De Mok tijdens de wintermaanden ... dat bespaarde stookkosten!

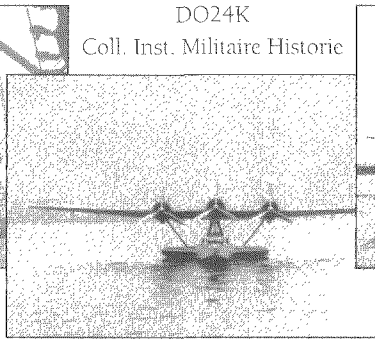
Met de komst van de moderne Dornier Walvliegboten in Indië ging voor de MLD een geheel nieuwe wereld open. Met deze toestellen werden langeafstandsvluchten mogelijk en overal in de uitgestrekte archipel werden steunpunten aangelegd met brandstofvoorraden en reservedelen.

Willem J.J. Geneste
(uit airshow-brochure 85 jaar mld, geredigeerd door Theo Postma)

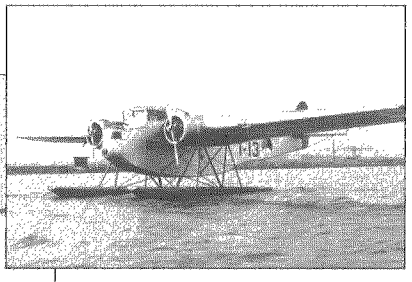
Interbellum
In 1925 kwam het vliegkamp Morokrembangan bij Soerabaja tot stand en de jagers van de Roofdierklasse en de kruisers werden uitgerust met Van Berkel WA boordvliegtuigen. Met de komst van de vliegboten konden in de 'Oost' lange afstanden worden gevlogen. Achtereenvolgens waren dit: de Dornier Wal, de Fokker T-IV(een drijvervliegtuig), de Dornier Do-24K en vanaf 1941 de Consolidated PBY-5 Catalina. Het zwaartepunt van de operaties van de MLD

Van Berkel WA
Coll. Inst. Militaire Historie

DO24K
Coll. Inst. Militaire Historie

Fokker T-IV
Coll. Inst. Militaire Historie

lag onbetwist in de "Oost". Niet alleen werd de archipel ontsloten maar werden er ook veel verkenningsvluchten voor de vloot uitgevoerd. De vliegtuigen opereerden in zogenoemde GVT's (Groepen Vliegtuigen). Vlak voor het uitbreken van WOII in dat gebied beschikte de MLD over vierendertig DO24K vliegboten, vijfentwintig Catalina's, acht Fokker C-XI W drijvervliegtuigen voor de kruisers en tien verouderde Fokker T-IVa's. De resterende Dornier Wal vliegboten en de Ryan lesvliegtuigen, werden voor opleidingen gebruikt. Het materieel in de "Oost" was goed maar niet omvangrijk genoeg om eind februari begin maart 1942 de invasie van een Japanse overmacht in de 'Oost' tegen te houden. De nog beschikbare vliegtuigen weken uit of werden door eigen personeel vernietigd.

Anders was het in Nederland waar de MLD niet meer beschikte over vliegtuigen om de vlootbasis Den Helder te verdedigen. Voor deze taak waren Fokkers D-XXI van de Landmacht op 'De Kooy' gestationeerd die ondanks hevige tegenstand op 10 mei 1940 niet waren opgewassen tegen de Duitse overmacht. Na luchtaanvallen van de Messerschmitts Bf-109 bleef 'De Kooy' zwaar beschadigd achter. Een aantal vliegers van de MLD zag echter nog kans om met acht Fokkers T-VIIIW torpedo/bommenwerpers via Frankrijk naar Engeland te ontkomen alwaar zij op 22 mei 1940 op de vliegbasis voor watervliegtuigen van de Royal Air Force in Calshot arriveerden.
In augustus 1940 werden de vliegtuigsquadrons 320 en 321 opgericht. Zij werden respectievelijk uitgerust met Fokkers T-VIIIW en Avro Ansons en werden ingedeeld bij Coastal Command. Deze toestellen bleken echter onder oorlogsomstandigheden niet te voldoen. Beide typen werden vervangen door de Lockheed Hudson en kregen als belangrijkste taak het begeleiden en beschermen van konvooien alsmede het aanvallen van vijandelijke ertstransporten op de scheepvaartroute van Narvik naar Rotterdam. Op 18 januari 1941 werd "321" opgeheven en het personeel overgeheveld naar "320". De grote verbetering voor dit squadron kwam toen zij de beschikking kregen over de B25 Mitchell en werden ingedeeld bij de '2nd Tactical Air Force' van de RAF.

Het verdere verloop van WOII
Op 17 augustus 1943 voerde '320' het eerste bombardement uit op de rangeerterreinen van Calais. Dit was de start van een reeks van 3.500 opdrachten die '320' in de oorlog uitvoerde. Daarbij kwamen 140 man om het leven. Zonder afbreuk te doen aan andere onderdelen van de krijgsmacht is '320' in operationeel opzicht het meest productieve onderdeel van de gehele Nederlandse krijgsmacht tijdens WOII geweest.
De strijd in de 'Oost' was kort maar hevig. De vliegtuigbemanningen en vliegtuigen van de MLD hadden geen schijn van kans tegen de moderne jagers van de Japanners. Na de Slag op de Javazee op 27 februari 1942 werd besloten het restant van 52 vliegtuigen van de MLD te evacueren naar Australië en Colombo. In Australië werden tijdens een nachtstop in de Roebuckbaai bij Broome op de ochtend van 3 maart 1942 negen MLD vliegtuigen tijdens een luchtaanval van Japanse jagers in brand geschoten. Daarbij kwamen 48 mensen om het leven onder wie 32 vrouwen en kinderen, die eveneens met de vliegtuigen waren geëvacueerd.
In China Bay (Ceylon) werd in juli 1942 wederom vliegtuigsquadron 321in dienst gesteld van waaruit ettelijke langdurige patrouille vluchten voor konvooien op de Indische Oceaan met Catalina's werden gevlogen.
Ongeveer tegelijkertijd werden nieuwe vliegtuigbemanningen opgeleid bij 'The Royal Netherlands Military Flying School' in Jackson Mississippi. Ongeveer 600 man

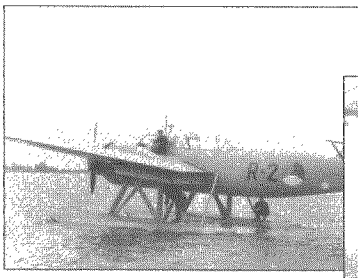
van marine en ML (KNIL) volgden hier hun opleiding. Een deel van de marinevliegers en waarnemers ging naar het 18e squadron van het KNIL en opereerde vanuit Darwin. Twee MLD-vliegers die bij het 120-squadron van de luchtmacht werden ingedeeld vlogen met de P40-Kittyhawk jagers vanaf Merauke en Biak. Twee groepen van twintig MLD-vliegers werden naar het Verenigd Koninkrijk gezonden voor een opleiding tot carrier vlieger. Zij werden ingedeeld op Britse vliegkampschepen en op de twee Nederlandse 'Merchant Aicraft Carriers' (MAC). Dit waren de Shell olietankers 'Macoma' en 'Gadila', die waren voorzien van een vliegdek. Dit was het begin van het carriertijdperk voor de Koninklijke Marine. In 1943 werd vliegtuigsquadron 860 opgericht en uitgerust met Swordfish vliegtuigen die al snel de bijnaam 'Stringbag' kregen en opereerden vanaf deze MAC-schepen. De vliegkampschepen in WOII hadden hun waarde bewezen en de rol van het slagschip volledig overgenomen.
Samengevat kunnen we over de MLD-operaties in WOII stellen dat, met uitzondering van de Catalina's in China Bay en de carriervliegers, deze dienst voornamelijk werd ingezet voor aanvallen op zee- en vooral op landdoelen. Het ontbreken van eigen vliegkampschepen waren de mogelijke oorzaak dat deze operaties binnen geallieerd (RAF/RAAF) verband moesten worden uitgevoerd.

Carrier tijdperk

Het was niet verwonderlijk dat de marineleiding na de oorlog besloot een vliegkampschip in dienst te nemen. In bruikleen van de Britten werd dit HMS Nairana die op 20 maart 1946 als Hr.Ms. Karel Doorman bij de KM in dienst werd gesteld en uitgerust met Fireflies. De 'Doorman' bracht in datzelfde jaar vliegtuigsquadron 860 naar de 'Oost' waar de geëmbarkeerde Fireflies op 12 oktober landden op het vliegveld Kemajoran bij Batavia. Samen met de Dakota's en Catalina's van de MLD verleende '860' luchtsteun tijdens de politionele acties.
De wederopbouw van de MLD werd evenals het varend deel van de KM op voortvarende wijze ter hand genomen. Er werd nieuw materieel aangeschaft, "Valkenburg" werd in 1947 overgenomen van de luchtmacht, de Opsporings- en Reddingsdienst werd ingesteld en het Marinevliegkamp De Kooy werd weer opgebouwd.
In 1948 was de tweejarige bruikleen periode van ex HMS Nairana ten einde en besloot de marineleiding, gelet op de goede ervaringen, over te gaan tot de aankoop van de Britse 'light fleet aircraft carrier' HMS Venerable, die evenals haar voorganger de naam 'Karel Doorman' kreeg en als zodanig op 28 mei 1948 in Portsmouth in dienst werd gesteld. Met haar 13.000 ton was de 'Doorman' het grootste schip dat ooit bij de KM in dienst is geweest. Fireflies, Seafuries, Sikorsky helikopters, Avengers, Seahawk straaljagers en Trackers vlogen aan boord van de carrier die in 1968, door brand, voortijdig uit dienst werd gesteld. Na reparatie werd het verkocht aan Argentinië waar het de naam '25 de Mayo' kreeg. In de jaren vijftig bereikte de MLD een enorme omvang met vier vliegkampen, elf vliegtuigsquadrons, ruim 2.000 man personeel en de MLD bemanning van Hr.Ms. Karel Doorman. In de daarop volgende decennia werd deze omvang sterk gereduceerd. In de loop der tijd veranderden ook de taken. Van de aanvankelijke verkenningen, het aanvallen van land- en zeedoelen werd de nieuwe taak onderzeebootbestrijding. Dit werd veroorzaakt door de toen sterk opkomende onderzeebootvloot van de Sovjets.

Nieuwe operatiegebieden

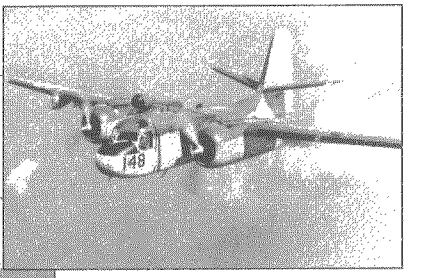
Aan het begin van de jaren vijftig ontstonden er nieuwe operatiegebieden en vliegkampen. Zo werd vliegtuigsquadron 1 op 22 januari 1952 permanent op Hato, het mili-

Fokker T-VIIIW
Coll. Inst. Militaire Historie

Sikorsky
Coll. Inst. Militaire Historie

Grumman Tracker
Coll. Inst. Militaire Historie

taire deel van de toenmalige Dr.Albert Plesman Luchthaven op Curaçao, gestationeerd. In dat jaar bracht Hr.Ms. Karel Doorman twaalf Fireflies naar dit eiland. Een en ander was het gevolg van het Koninkrijksstatuut dat in 1954 van kracht werd waarbij Nederland de externe defensie van de Nederlandse Antillen kreeg toebedeeld.
Na de politionele acties en de onafhankelijkheid van Indonesië verhuisde de MLD, in dezelfde periode naar Nederlands Nieuw-Guinea. Aanvankelijk werd daar geopereerd met Catalina's van '321' en vanaf 4 juli 1955 aangevuld met Fireflies die waren ingedeeld bij het toen wederom in dienst gestelde vliegtuigsquadron 7. De thuisbasis was het Marinevliegkamp Biak. Eveneens in 1955 worden de Catalina's vervangen door Martin Mariners amfibische vliegtuigen. In de jaren die volgden verongelukten er vier van de zeventien aangekochte toestellen waarbij een groot verlies aan mensenlevens te betreuren was. Dit was aanleiding om in januari 1960 een vliegverbod voor de Mariners af te kondigen en ze in maart daaraan volgend uit dienst te stellen. Om in deze leemte te voorzien werden vier Dakota's van de Koninklijke Luchtmacht geleend. Ook hiervan verongelukte er een waarbij vijf mensenlevens te betreuren waren. In september 1961, toen de spanningen in Nieuw Guinea opliepen, arriveerden de eerste van de vijftien aangeschafte Lockheed Neptunes P2V7. Nog geen jaar later moest Nederland onder internationale druk dit Koninkrijksdeel in eerste instantie overdragen aan de VN, die het weer overdroeg aan Indonesië. Daarmee kwam er in 1962 een definitief einde aan de taken van de Koninklijke Marine in Z.O. Azië.

Onderzeebootbestrijding

De 'Karel Doorman', aanvankelijk uitgerust met jachtbommenwerpers, onderging een taakverandering toen het schip werd uitgerust met onderzeebootbestrijdingsvliegtuigen zoals de Grumman Avengers in 1954 en de GrummanTrackers in 1960. De Lockheed Harpoon was het eerste vliegtuig dat in 1951 werd aangeschaft voor de onderzeeboot bestrijding vanaf de wal. Vanaf die tijd liep de MLD voor wat betreft haar taak in de pas met de vloot. De Harpoon werd opgevolgd door de Lockheed Neptune P2V5 die tevens de taak van de Opsporings en Reddingsdienst, tegenwoordig SAR genoemd, overnam van de Catalina. In 1962 werd "320" uitgerust met de Lockheed Neptune P2V7. Deze kisten kwamen na de overdracht van Nederlands Nieuw-Guinea in 1962, naar Nederland. Kort na aankomst werden de vliegtuigen omgebouwd voor onderzeebootbestrijding en als SP2H aangeduid.
Om in de leemte van het vliegkampschip te voorzien werden in 1969 negen Franse Bre-

guet Atlantics aangeschaft en ingedeeld bij '321'. Drie van deze vliegtuigen zijn in de loop der tijd 'geditched'. *(Bij de laatste noodlanding, met de V255 op 15 oktober 1981 in de Atlantische Oceaan, heb ik als vliegtuigcommandant drie bemanningsleden verloren. T.P.)* Na het laatste ongeluk staakte de marineleiding uiteindelijk het vliegen met 'Atlantics'. Ze zijn nooit vervangen.

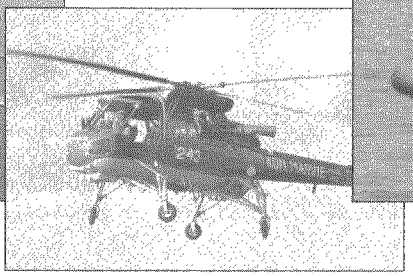
Meer met minder

In de jaren zeventig wordt de MLD afgeslankt. Het aantal squadrons gaat terug van tien naar vijf en het aantal typen vliegtuigen van acht naar vier. In de jaren tachtig zet de afslanking zich voort en gaat het aantal squadrons terug naar vier en bleven er twee typen vliegtuigen over de Lockheed Orion en de Westland Lynx. Vanaf 1981 namen de dertien Lockheed Orions de taken over van de negen Breguet Atlantics en de zeventien Lockheed Neptunes.

Aan het begin van de jaren negentig komt er een taak bij. Fregatten gaan naar de Perzische Golf om toezicht te houden op de uitvoering van VN resoluties in relatie tot Irak. De ingescheepte helikopters worden aangepast voor deze taak. In 1992 werden soortgelijke operaties uitgevoerd in de wateren nabij Joegoslavië. Voor langdurige patrouilles werden twee Orions gestationeerd op de vliegbasis Sigonella bij Catania (Sicilië) en werden de Lynx helikopters aan boord van de KM fregatten, die in de Adriatische zee voeren, voorzien van 'boarding teams'. Deze teams bestonden uit speciaal hiervoor opgeleidde mariniers die verdachte schepen moesten controleren op verboden wapenvervoer naar Joegoslavië. Het kort daarvoor in dienst gestelde 'Landing Platform Dock', Hr.Ms. Rotterdam, werd in het voorjaar van 1999 met ingescheepte Lynx helikopters ingezet bij de operatie 'Allied Harbour' in Albanië. De heli's opereerden boven land en werden ingezet voor transport en medische evacuaties. Rond de jaarwisseling van 2001-2002 vertrokken twee fregatten met ingescheepte heli's en 'boarding teams' naar de wateren bij Afghanistan om de scheepvaart naar en van dit land in de gaten te houden.

Neptune
Coll. Inst. Militaire Historie

Wasp
Coll. Inst. Militaire Historie

Lynx
Coll. Inst. Militaire Historie

Nawoord

Vandaag de dag kijkt met name het personeel van Marinevliegkamp Valkenburg met zijn Orions met spanning uit naar wat de toekomst voor de MLD te bieden heeft.

Theo Postma

OP BEZOEK BIJ ...

HENK BRESSER

Na een bezoek bij de familie van Lier in Emmen ben ik weer naar de 'buitengewesten' op pad geweest: naar Rijssen, waar onze nieuwe secretaris woont. In een prachtige omgeving en in een ruime tuin, maar wel na dik twee uur in de auto, wordt ik door Henk ontvangen. Bij een 'burger' ben ik altijd benieuwd hoe hij bij onze vereniging terecht is gekomen.

Toen Henkie op dertienjarige leeftijd naar een 'Open Dag' van de Koninklijke Landmacht was geweest wist hij het helemaal! Hij wilde óók soldaat worden! Hij had er, als luie leerling, zelfs een HAVO met wiskunde-opleiding voor over, de toelatingseis voor het OCOSD (Opleidings Centrum Officier Speciale Dienst). Toen hij bij zijn dienstplichtkeuring werd afgekeurd was dat natuurlijk een grote tegenvaller en moest hij een andere loopbaan kiezen: als U, tijdens kantooruren, even Apeldoorn belt hebt U kans dat U Henk aan de lijn krijgt. Dat hij in Rijssen is gaan wonen heeft te maken met zijn echtgenote, die daar een fysiopraktijk heeft. Het echtpaar Bresser heeft een dochter en een tweeling van anderhalf (jongetjes).

Na zijn eerste kennismaking met de Krijgsmacht begon hij ook emblemen, baretten, petten en uniformen te verzamelen. Daarbij heeft hij twee criteria, hij moet het zelf mooi vinden en het moet van de Landmacht of het KNIL zijn.
De zolder van zijn huis heeft hij voor zijn verzameling ingericht. Maar niet iedere verzamelaar van militaria is lid van Mars. Op de militariaruilbeurs in Huizen hoorde hij over Mars. Hij vroeg een proefnummer aan, dat hem door de secretaris, mevrouw Dumon, onmiddellijk werd opgestuurd. Zij was het ook die Henk, op zijn eerste Marsbijeenkomst, op zijn gemak stelde en bij andere leden introduceerde.

Dit is ook wat hem zo trekt in de vereniging: je komt lieden van allerlei pluimage tegen en met totaal verschillende interesse gebieden. Voor een verzamelaar met oogkleppen is Mars et Historia niet de juiste vereniging. Een Marslid heeft een bredere interesse dan zijn eigen gebied. Ook houdt een Marslid van gezelligheid. Hiermee geeft Henk een korte analyse van de vereniging.

Henk is al ruim 10 jaar lid van Mars et Historia en een trouw bezoeker van evenementen, vooral de jaarvergadering. Het bijwonen daarvan geeft hem een 'knus huiskamergevoel'. Voor hem hoeft het ledental dan ook niet te groeien naar boven de duizend. Nu Henk op verzoek van het bestuur secretaris is geworden zullen we nog vaker met hem te maken krijgen.

P.s. Ik had, i.v.m. de uitreiking van een ministeriële medaille, een bezoek willen brengen aan Frans Smits Sr maar door ziekte kon die afspraak niet op tijd doorgaan.
Maar in ieder geval al vast de hartelijke felicitaties namens de vereniging voor de heer Smits met het 'Ereteken van Verdienste in Goud'.

P.I.M. Evers

MILITARIADE

1. Tentoonstellingen en activiteiten
(in 2003, tenzij anders vermeld. I.v.m. openingstijden zijn de telefoonnummers vermeld):

Legermuseum, Delft, 015-2150500, www.legermuseum.nl
Van...tot: Tot en met januari 2004
Inhoud : *Afscheid van Nieuw-Guinea. Het Nederlands-Indonesisch conflict 1950 – 1962.*
Van...tot: 31 augustus 2003 van 12.00 tot 17.00 uur;
Inhoud : *Ridderfeest; kinderen als Ridder of Jonkvrouw verkleed mogen zonder betalen het museum in; overigen betalen de toegangsprijs.*
Van...tot: Donderdag 11 en 18 september van 13.30 tot 16.00 uur;
Inhoud : In het kader van *Afscheid van Nieuw-Guinea* wordt i.s.m. museum Nusaranta een *Nieuw-Guineamiddag* georganiseerd;
Telefonisch reserveren; kosten € 5,- (toegang twee musea + rondleiding)
Van...tot: Zaterdag 13 september 10.00 tot 17.00 uur;
Inhoud : *Open monumentdag; demonstratie van 18e eeuwse paardverzorging en commando's voor bestijgen en rijden van militaire paarden;* toegang gratis
Van...tot: Zondag 14 september vanaf 14.00 uur;
Inhoud : *Verhaal op zaal: vertellingen over geschiedenis en architectuur van het Armentarium;* toegang: een toegangskaartje voor het museum.
Van...tot: Zondag 12 oktober vanaf 14.00 uur;
Inhoud : *Verhaal op zaal: vertelling door Mark van Hattem over het schilderij "Overtocht over de Berezina" van Hoynck van Papendrecht;*
Toegang: een toegangskaartje voor het museum.

Airborne Museum 'Hartenstein' Oosterbeek, 026-3337710 , www.airbornemuseum.com
Van...tot: Woensdag 17 september;
Inhoud : *Kranslegging Airborne Monument Oosterbeek* om 09.00 uur en om 19.00 uur *Kranslegging Airborne Monument Heelsum;* Informatie: 0317-317887
Van...tot: Vrijdag 19 september;
Inhoud : *Herdenking en kranslegging Airborne Monument, Airborneplein, Arnhem* 19.00 uur; vanaf 20.00 tot 22.00 uur *ontmoetingsbijeenkomst voor veteranen gastgezinnen en genodigden* in de Stadhuishal te Arnhem
Van...tot: Zaterdag 20 september;
Inhoud : *vanaf 10.00 uur: Luchtlanding Airborne-veteranen en 4th(Volunteer)Batallion* op Ginkelse Heide; aansluitend *kranslegging* bij het monument op de Ginkelse Heide;
om 15.00 uur: *kranslegging* bij het Polen monument te Driel en
om 17.00 uur: *kranslegging* bij het Engineersmonument te Driel
om 20.00 uur: *Taptoe* op het Raadhuisplein te Oosterbeek
Van...tot: Zondag 21 september;
Inhoud : 11.00 uur: Airborne begraafplaats: *officiële herdenkingsdienst en Bloemlegging;*

16.00 uur: *Kranslegging* bij het Air Despatch Monument te Oosterbeek; Informatie : 026-4437642
Van...tot: Oktober/November 2003 (exacte datum volgt)
Inhoud : *Excursie* naar gevechtsgebied van de 6e Airborne Divisie bij Hamminkeln in Duitsland

Mariniersmuseum der Koninklijke Marine, Rotterdam, 010-412 96 00
Van...tot: elke 1e zondag van de maand, doorlopend van 12 -- 16 u.
Inhoud : *Marine- en mariniersfilms 'uit de oude doos'*
Van...tot: juni t/m 7september
Inhoud : *Gordon Rushmer, schilderijen van 30 jaar UK/NL Landing Force*
Van...tot: Zaterdag 6 en zondag 7 september
Inhoud : *Maritiem festival in en rond het Mariniersmuseum*
Van...tot: vrijdag 10 oktober 2003 t/m zondag 9 mei 2004
Inhoud : *Naar de toppen van het Sterrengebergte: Herinneringen aan een legendarische expeditie op Nieuw-Guinea (1959)*

Militaire Luchtvaart Museum, Soesterberg, 0346-35 38 15, www.militaireluchtvaartmuseum.nl
Van...tot: Zaterdag 13 en zondag 14 september
Inhoud : *Open werkplaatsdagen;* bekijken bouw van een Fokker C-X en een Koolhoven FK-51 naar een authentiek voorbeeld
Van...tot: 3 april t/m 5 oktober 2003
Inhoud : *Expositie luchtvaartschilders*
Van...tot: december 2002 tot 19 oktober 2003
Inhoud : *Tentoonstelling Geleide Wapens*
Van...tot: Zondag 12 t/m zondag 19 oktober
Inhoud : *Nationale Modelbouwmanifestatie*

Vesting Museum Naarden, Naarden, 035-694 54 59, www.vestingmuseum.nl
Van...tot: Woensdag 2 juli t/m zondag 2 november
Inhoud : *Nederlandse helden en hun roemruchte dood*

Museum Bronbeek, Velperweg 147, Arnhem, 026- 333 77 10
Van...tot: zondagmiddag 28 september van 14.00 tot 15.30 uur; duur ongeveer 1½ uur;
Inhoud : *Verhalen van de conservator van het museum drs.D.W. Staal over interessante voorwerpen uit de depots van het museum.*
Toegangsprijs presentatie incl. museumentree: € 7,-
Van...tot: zondagmiddag 26 oktober van 14.00 tot 15.00 uur; duur ongeveer 1 uur;
Inhoud : *Lezing door drs. F. Staarman, conservator van het Legermuseum te Delft met als onderwerp "Afscheid van Nieuw Guinea".*
Deelname: reserveren tel: 026-376 35 22; of nb.ravensbergen@mindef.nl; deelnamekosten € 7,-. (Vrienden van Bronbeek € 4,50)

Evenementen van de Documentatiegroep '40-'45, Den Haag, 0182- 30 96 44, webmaster@documentatiegroep40-45.nl
De evenementen van de Documentatiegroep in 2003 zijn:

Van...tot: Zaterdag 13 september
Inhoud : *Jubileumdag* in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen
Van...tot: Zaterdag 11 oktober van 10.30 tot ongeveer 16.00 uur;
Inhoud : *Battlefield Tour, Uithuizen;* excursie begint bij het station in Uithuizen; kosten € 30,-,hierbij is inbegrepen museumbezoek,busrit met gids,lunch en een exursiegids met achtergrondinformatie
Van...tot: 1 november
Inhoud : *Documentatiebeurs met de VKTV* in 't Trefpunt, Roelenengweg 25, Voorthuizen

Wijzigingen voorbehouden. Als u zich bij de ingang met het lidmaatschapskaartje M&H meldt als lid van onze vereniging betaalt u het entreegeld, zoals dat geldt voor de leden van de Documentatiegroep '40-'45, t.w. € 1,40. Ook is het voor onze leden mogelijk, uiterlijk de zaterdag vóór de beursdag, schriftelijk tafelruimte te reserveren (maximaal 3 strekkende meter à € 3,50 per strekkende m.) bij de heer J. Fioole, Eiland 163, 4143 EW Leerdam. Overige informatie 0345-613077.

<u>Museum Nederlandse Cavalerie,</u>
Barchman Wuijtierslaan 198; 3818 LN Amersfoort, Tel: 033-4661996
Van...tot: Het museum heeft tot eind 2003 een tijdelijke tentoonstelling ingericht, geheten: *"de Cavalerie in strips"*.
Inhoud : In heel veel stripverhalen, variërend van Lucky Luke en Kuifje tot de Generaal, komt Cavalerie te paard of in (fantasie) tanks en pantserwagens voor. Meer dan voldoende om er een grote galerij mee te vullen. Vanaf deze galerij heeft men een mooi overzicht over de historische tanks en pantserwagens de hal van het onlangs gerenoveerde tweede gebouw van het museum. Veel veteranen kunnen in de expositie het soort voertuig vinden waarmee zij zelf in actie zijn geweest. Eindelijk kunnen zij aan hun relatie, kinderen en/of kleinkinderen laten zien waarover zij het wellicht vaak hebben gehad.
Het Museum Nederlandse Cavalerie staat voor hen open!

Van...tot: Tentoonstelling tot 29 augustus.
In het hoofdgebouw van het museum, thans geheten het Sint-Joris gebouw, kan men de *geschiedenis van de Nederlandse Cavalerie vanaf Prins Maurits tot heden* volgen. Ook deze expositie wordt regelmatig aangepast en uitgebreid.
Een tentoonstelling *"Een tegel ter herinnering"* verrijkt de expositie momenteel en toont een unieke verzameling herinneringstegels over de Cavalerie, het Koninklijk Huis en Oorlog en Vrede tot eind augustus.
Speciaal voor de tentoonstelling is een tegel ontworpen als herinnering.

2. Overige zaken

<u>Herdenkingsenveloppe Airborne Museum</u>
De jaarlijkse herdenkingsenveloppe, de zevende in de serie 'Monumenten van de Slag om Arnhem' toont het monument voor de 101e US Airbornedivisie op de Drielse Rijndijk bij

Heteren. De enveloppe is te koop in het Airborne Museum voor € 3,- of door overmaken van € 4,- op giro 4184300 t.n.v. Airborne Museum, Oosterbeek o.v.v. 'Enveloppe 2002'. Enveloppen van voorgaande jaren zijn in beperkte mate nog te koop in het museum.

Huzaren van Boreel
Op 5 juni j.l. is verschenen van de hand van Arie Rens een prachtig geïllustreerd standaardwerk over de volledige geschiedenis van de "Huzaren van Boreel".
Deze eenmalige uitgave is in gebonden (€ 39,50) of in paperback versie (€ 29,50) te verkrijgen via een storting van het bedrag plus € 7,50 verpakkings- en verzendkosten op postrekeningnummer 9484030 t.n.v. Vereniging Huzaren van Boreel te Amersfoort.

International Military Music Society (IMMS), Hoevelaken, 033-253 48 90, www.cenimms.org
Van...tot: 30 en 31 augustus
Inhoud : *Berwick International Tattoo (UK)*
Van...tot: 12 t/m 14 september
Inhoud : *Internationale Militärmusik Show te Ulm (D)*
Van...tot: 15 t/m 21 september
Inhoud : *Woche der Militärmusik in Dillingen (D)*
Van...tot: 27 september
Inhoud : *JWFK optredens in Breda t.b.v. 175 jaar bestaan van de KMA*
Op de website http://home.plex.nl/~imms kunt u een compleet overzicht vinden van de activiteiten van IMMS.

Cursussen en lezingen van het Nationaal Archief
Foto's van militairen, die vóór 1941 dienden
Het Rijksarchief beheert een aantal interessante archieven over militairen. Helaas echter beschikt het niet over foto's van militairen. Daarom wil het Rijksarchief te Haarlem graag foto's van beroepsmilitairen of dienstplichtigen, die vòòr 1941 dienden, scannen en de bijbehorende gegevens van de gefotografeerde militair ontvangen. U kunt daarvoor een afspraak maken met Mevrouw A. Meddens, 023-5172709 of de foto e-mailen naar : ameddens@noordhollandsarchief.org

Videobanden
Zoals bekend, bezit het Instituut voor Militaire Geschiedenis KL (IMG-KL), een rijke verzameling aan films. Dit beeldmateriaal is in de loop der jaren gedeeltelijk overgezet op videobanden, Van deze laatste is inmiddels een aantal als koopvideo beschikbaar. Titels en onderwerpen zijn opgenomen in een catalogus, die is aan te vragen bij de audiovisueel documentalist van het IMG, mevrouw P. Gaetano. Zij is tijdens kantooruren telefonisch te bereiken onder nummer 070-316 53 89.In de catalogus, die kostenloos wordt toegezonden, staan uiteraard ook de bestelwijze en de prijzen vermeld.

Presentatie publicatie 'Negentig jaar Legermuseum, 1913-2003'
I.v.m. onzekere toekomst bij de defensie-musea heeft men bij het Legermuseum niet willen wachten op het 100-jarig jubileum. Op 16 augustus is een publicatie over de 90-jarige geschiedenis van het Legermuseum gepresenteerd. De auteur, Ella van Mourik-Karremans, schreef deze publicatie na bronnenonderzoek en interviews met oud-directeuren,

-bestuursleden en -medewerkers. Dit maakte het tot een levendig verhaal over 90 jaar Legermuseum-ontwikkeling, van kasteel Doorwerth via het Pesthuis in Leiden naar het Armamentarium in Delft.
De presentatie ging gepaard met een feestje voor Delft. In de middag waren op het binnenplein 're-enactments' van o.a. militairen van het KNIL, het Korps Wielrijders en soldaten uit de tijd van Napoleon te zien, 's avonds gaf het Trompetterkorps der Bereden Wapens een concert waarbij de 1812-Ouverture van Tchaikovsky, spectaculair en luid hoorbaar over de grachten, het hoogtepunt was.
Het boekje, 144 pgn's, full colour, ISBN 90-70793-14-8, is voor € 9,- te koop in de museumwinkel van het Legermuseum. In de 'feestmaand' augustus is het voor de feestelijke prijs van € 7,50 te bestellen via www.legermuseum.nl/service/museumwinkel.

Eén van de re-enactmentgroepen van de Napoliontische Associatie der Nederlanden. Delft, 16 augustus 2003. Foto: Wim den Dunnen.

OPROEP

Nieuws voor 'Militariade', zoals gegevens over tentoonstellingen, s.v.p. vóór 15-9-2003 schriftelijk naar de redactiemedewerker: drs. P.I.M. Evers, Kamperfoeliehof 6, 3852 GE Ermelo. Bij voorbaat dank!

CORRECTIE

Op blz 15 van het vorige nummer staat in het bijschrift van de foto van het Cavalerie Ere-escorte het "VAANDEL" van het regiment Huzaren Prins Alexander. Behalve aan de heer den Dunnen zelf was deze fout aan alle Mars-leden behalve de redacteur opgevallen. Het vaandel wordt, volgens DP 20-10 Ceremonieel & Protocol hoofdstuk 5, bij de bereden wapens een "STANDAARD" genoemd.

C.E.H.J. Verhoef

DE SLAG OM DE GINKELSE HEIDE BIJ EDE, 17 EN 18 SEPTEMBER 1944

REACTIE VAN DE AUTEUR OP DE RECENSIE

In Mars et Historia van juni j.l. bespreekt Dr. R.P. de Graaf mijn boek over de gevechten op de Ginkelse heide hij Ede.[1] Hij maakt daarbij een vergelijking met het boek dat ik ter gelegenheid van de herdenking van de Slag bij Nieuwpoort in 2000 publiceerde.[2]

Dhr. De Graaf concludeert dat ik in beide gevallen "nauwelijks primaire bronnen" heb geraadpleegd. Voorts beweert dhr. De Graaf, zonder het (voortreffelijke) boek van dhr. R.N. Sigmond over de geschiedenis van het 7e Bataljon KOSB te kennen; dat ik met betrekking tot de slag om de Ginkelse heide "zwaar leun op het wetenschappelijke werk van dhr.Sigmond".
Ten aanzien van Nieuwpoort gaat dhr. De Graaf nog een stap verder en stelt hij vast dat ik mij heb beperkt tot het overschrijven van het 'Journael' van Anthonis Duyck.
De vele in het notenapparaat van mijn boeken vermelde primaire en secundaire bronnen zijn voldoende bewijs van het tegendeel van de beweringen van dhr. De Graaf.
1.
'De Slag om de Ginkelse heide' is gebaseerd op de rapporten en verslagen van alle bij die strijd betrokken geallieerde en Duitse eenheden: de Britse Airborne Divisies, de 1e Britse Alrborne Divisie, de geallieerde luchtmacht, het 7e Bataljon The King's Own Scottish Borderers, de 21e Zelfstandige Parachutisten Compagnie, de 4e Parachutistenbrigade, het 10e, het 11e en het 156e bataljon van deze brigade, persoonlijke verslagen van verschillende deelnemers Duitse legerberichten, het rapport van de divisie Von Tettau, het Gefechtsbericht van de Duitse Ortskommandant van Ede, het Rapport Krafft en de verhoren van de Duitse officieren van het Wachbataillon.
Aan de hand van deze primaire bronnen geeft mijn beschrijving een evenwichtig beeld van de gevechten en zijn deze niet "hoofdzakelijk door de bril van geallieerde militairen bezien", zoals dhr. De Graaf schrijft.
2.
Bij het samenstellen van mijn boek over de slag bij Nieuwpoort heb ik gebruik gemaakt van de verslagen van deelnemers en ooggetuigen aan Staatse zijde: het Journael van Anthonis Duyck, de brieven, c.q. verslagen van prins Maurits, Willem Lodewijk, Lodewijk Günther van Nassau, Ernst Casimir, Sir Francis Vere, Sir John Ogle, de Resolutiën van de Staten Generaal en enkele Engelse pamfletten. Daarnaast zijn door mij de werken bestudeerd van 17e eeuwse historici die wel tijdgenoten waren, maar niet zelf de tocht naar Vlaanderen hebben meegemaakt: Bor, Van Meteren, Van Reyd, Orlers en Hugo de Groot.
Elk jaar komen duizenden belangstellenden naar de heide bij Ede om daar een herdenkingsplechtigheid en een aantal spectaculaire droppings van parachutisten bij te wonen. De meeste toeschouwers weten echter weinig tot niets van hetgeen zich in september 1944 op en rond de heide heeft afgespeeld. Eenzelfde gebrek aan kennis doet zich ook voor ten aanzien van het bekendste jaartal uit onze Vaderlandse Geschiedenis. "Zelfs onder narcose mompelt elke oudere Nederlander '1600 Slag bij Nieuwpoort'", aldus de historicus H.W. von der Dunk. Van Maurits' tocht naar Vlaanderen heeft menigeen echter niet de flauwste notie.
Ik heb gepoogd over deze gebeurterissen een historisch verantwoord en goed leesbaar verhaal te schrijven voor ieder die kennis. Wil nemen van wat in september 1944 op de heide bij Ede en in 1600 rond Nieuwpoort is geschied. Uit de veelheid aan gegevens heb ik een keuze gemaakt afgestemd op deze doelgroep.

(1) De Slag om de Ginkelse heide bij Ede, 17 en 18 september 1944, Uitg. Aspekt. In september as. verschijnt de Engelse vertaling The Battle for Ginkel Heath near Ede, 17 and 18 September 1944, Uitg.Aspekt.

(2) Nieuwpoort 140. De bekendste slag uit de Tachtigjarige Oorlog, Uitg, Aspekt.

Frits Snapper

NOGMAALS DE NEDERLANDSE CAVALERIE TIJDENS DE VELDTOCHT VAN 1815

De heer Michael Robinson was zo vriendelijk om mijn artikel "De weigering van de Nederlandse brigade zware cavalerie om op bevel van Lord Uxbridge tijdens de slag bij Waterloo op 18 juni 1815 aan te vallen" in Mars et Historia van oktober-december 2001 in het Engels te vertalen en naar de zevende markies van Anglesey te sturen, een rechtstreekse afstammeling van lord Uxbridge, die zelf de eerste markies van Anglesey werd. Hij schreef toen op 6 augustus 2002 aan de heer Robinson onder meer:
Dr. Snapper's article fascinates me. For the first time one can begin to see what actually happened towards the end of the great battle respecting the Netherlands heavy cavalry brigade. The reputation of that brigade is clearly restored.
The dithering of the Prince of Orange as to the command of the Netherlands cavalry is equally clearly shown to be responsible for the lack of movement when ordered by my great great grandfather to follow him.
There we are. A Greek tragedy. But I am so glad that the reputation of the brigade is restored.
De markies is, wat betreft "The dithering of the Prince of Orange" juist.
Naast zijn vele goede eigenschappen was deze prins, de latere Koning Willem II, in zekere mate, onevenwichtig.
Voor de wijze waarop hij in 1848 Nederland een voor die tijd zeer moderne grondwet gaf, zou met het Engelse woord "dithering" kunnen worden omschreven.
Immers, na de Franse februari revolutie van 1848 deed koning Willem II een opzienbare zet op 13 maart.
Onder de indruk blijkbaar van onheilspellende berichten uit binnen- en buitenland liet hij de voorzitter van de tweede kamer... bij zich komen om hem mee te delen dat hij onder de huidige omstandigheden tot ruimere concessies bereid was en samen met de kamer, die hare populariteit diende te behouden, een fundamentele grondwetswijziging tot stand wilde brengen. Hij voegde daar aan toe dat hij deze stap gedaan had zonder daarover zijn ministers te raadplegen. Terwijl van de zijde van de ministers voor 1848 meermalen tevergeefs bij Willem II was aangedrongen op politieke hervormingen in liberale geest, werden zij nu als politieke zondebokken bij uitstek de woestijn ingejaagd.[1]
Deze vorst was echter een buitengewoon goede generaal.. Tijdens zijn ballingschap op St. Helena oordeelde Napoleon als volgt over hem: *....sans l'heroique determination du prince dÓrange, qui, avec une poignee d'hommes, a ose prendre position aux Quatre-Bras.....jétais vainqueur comme a Friedland. Le prince d' Órange a fait preuve dans cette journee, quíl a le coup d'oeil et le genie de la guerre. Tout l'honneur de cette campagne lui appartient. Sans lui, lármee anglaise etait aneantie sans avoire livree bataille et Blucher n'áurait trouvee de refuge quáu dela du Rhin.*[2]
(Vertaling: ... zonder de heldhaftige beslissing van de prins van Oranje, die met een handvol manschappen heeft gedurfd positie te nemen bij Quatre-Bras ... was ik overwinnaar geweest zoals bij Friedland. De prins van Oranje heeft die dag bewezen dat wat betreft oorlog hij een geniale oogopslag heeft. Alle eer van deze veldtocht behoort hem toe. Zonder hem was het Engelse leger vernietigd zonder slag te hebben geleverd en Blucher zou geen toevlucht hebben gevonden aan de andere kant van de Rijn.....
Dat handjevol manschappen waarover de prins van Oranje te Quatre-Bras het bevel voerde

bestond uit de 2e Nederlandse infanteriedivisie en de 2e Nederlands lichte cavalerie brigade. Die brigade was daar precies op het moment gekomen dat de hoofdaanval van de Fransen begon.. Maar zou die cavalerie, onverschillig of het Britse, Nederlandse, lichte of zware cavalerie was geweest ook op hetzelfde ogenblik bij Quatre-Bras zijn aangekomen, indien lord Uxbridge reeds toen de Nederlandse cavalerie had gecommandeerd?
Ik heb de reeds genoemde heer Robinson en de heer Dellevoet, een Nederlandse deskundige op het gebied van de slag bij Quatre-Bras, die vraag voorgelegd. Beiden waren van oordeel dat in dat geval lord Uxbridge de Nederlandse cavalerie had geconcentreerd. Deze concentratie was de oorzaak dat de 2e Nederlandse brigade lichte cavalerie tijdig Quatre-Bras kon bereiken. Beiden wijzen er op dat Lord Uxbridge op 15 juni het bericht zou hebben ontvangen dat de Fransen de Sambre waren overgetrokken waarop hij een brigade cavalerie in de buurt van Bray op 15 juni zou hebben geplaatst, welke brigade in staat zou zijn geweest op 16 juni tijdig Quatre-Bras te bereiken. Dit wordt ook bevestigd door Wueppermann die meedeelt dat: De prins van Oranje "..op den 15de juni ten 5 ure v.m. uit Braine le Comte naar de voorposten der 2de brigade lichte cavalerie, zuidwaarts van Haine, gereden en had er alles rustig gevonden, doch niettemin den Generaal van Merlen, naar aanleiding van bij dezen ingekomen berichten betreffende de beweging des vijands en den aanval op de Pruisische voorposten, mondelinge bevelen gegeven voor het geval eener mogelijke nadering der Franschen. De brigade werd dientengevolge enigszins teruggetrokken en meer in verband gebracht met het gros der 1ste brigade lichte cavalerie te Havre."[3] Dit bevestigt nogmaals dat indien lord Uxbridge reeds toen de Nederlandse cavalerie zou hebben gecommandeerd hij dezelfde berichten zou hebben ontvangen en dezelfde soort maatregelen zou hebben genomen zodat een cavalerie brigade tijdig, op 16 juni Quatre Bras zou hebben bereikt.
Wat de prins van Oranje verder betreft is er nog iets anders. Hamilton Williams schrijft: *Sir Charles Alten, seeing one of the French colums.... approaching his position, ordered colonel Ompteda to advance his 5th battalion in line to attack.... Ompteda protested thinking it a useless sacrifice in men, and declared that he had seen French cavalry through the dense smoke that hang like fog over the battlefield.... The Prince of Orange, Commander of 1 Corps, holding a Major-General's commission in the British army overhearing this exchange, ordered the colonel to obey General Alten's commands without further argument. Ompteda mounted his horse and gave the order to advance in line.*[4]
Derhalve mogen wij aannemen dat als de prins van Oranje de moeilijkheden van lord Uxbridge met de Nederlandse zware cavaleriebrigade had gezien hij had ingegrepen. Hij had de carabiniers erop gewezen dat ofschoon zij die dag genoeg hadden gedaan de situatie nu zo ernstig was geworden dat zij lord Uxbridge moesten volgen. Maar hij was kort tevoren, gewond van het slagveld weggedragen. Carabiniers hadden toen voor zijn bescherming gezorgd. Hij was dus vlak bij de plek geweest waar de Nederlandse zware cavalerie brigade stond toen het incident met lord Uxbridge plaats vond. Maar hij kon toen niet meer ingrijpen. Die situatie is dan ook door de markies van Anglesey zeer goed gekarakteriseerd als een Griekse tragedie.

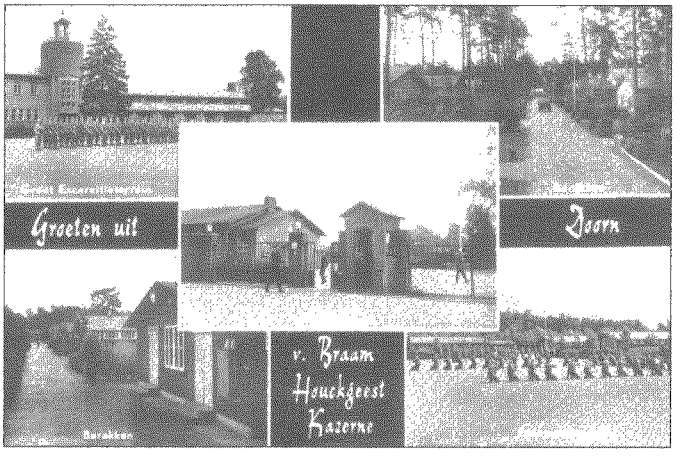
[1] J.G. Boogman, "de revolutie van 1848 en haarnasleep", in: Algemene Geschiedenis der Nederlanden (15delen; Bussum/Haarlem,1977-1983)XII, 333-334.
[2] F. de Bas, Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd (4 delen; Schiedam, 1887-1913)III, 605.
[3] W.E.A. Wueppermann, De vorming van het Nederlandse Leger na de omwenteling van 1813 en het aandeel van dat in den veldtocht van 1815.
[4] David Hamilton Williams, Waterloo New Perspectives (London, 1999)334.

J. Nuis

MARINIER DER EERSTE KLASSE BRAM VAN HOUCKGEEST

Ofwel een uiteindelijk niet geslaagde grap

Vooral voor de in een onderwerp ingevoerde lezer blijken naar mijn mening de media te vaak onzorgvuldig te rapporteren. Zo rapporteerde op vrijdag de 13e (!) juni 2003 een redacteur van NRC Handelsblad vanuit de **Bram van Houckgeest-kazerne** in Doorn, dat er **100** mariniers naar Irak zouden gaan. Een tikfout bij die '100' kan, maar de naam van de Van Braam Houckgeestkazerne zo nonchalant verhaspelen, verdiende m.i. een afstraffing! En een ingezonden brief, die de redactie op 18 juni j.l. plaatste:

'Met de recente aandacht voor de Bram van Houckgeestkazerne te Doorn is het wellicht interessant voor de lezer iets meer over de naamgeving van die kazerne te vernemen. De Koninklijke Marine heeft de goede gewoonte Hr. Ms. schepen te vernoemen naar zowel bekende helden als De Ruyter en Tromp als ook naar minder bekende helden als de marinier 3 P.J. Houtepen. Hr. Ms. Houtepen ligt thans afgemeerd bij het Mariniersmuseum in Rotterdam. Het Korps Mariniers, onderdeel van de Koninklijke Marine, heeft die gewoonte terecht overgenomen. Zo is naast de kazerne in Rotterdam, vernoemd naar de eerste commandant van de mariniers in 1665 Willem Joseph Baron van Ghent, de kazerne in Doorn vernoemd naar de marinier der 1e klasse Bram van Houckgeest, die in 1831 in Antwerpen het lont aan Van Speyk aanreikte, waarmee deze zijn schip in de lucht kon laten vliegen. J. Nuis, Naarden'

Om te voorkomen, dat de verzonnen Bram van Houckgeest een eigen leven gaat leiden, heb ik op 22 juni de redactie gevraagd een korte bijdrage te plaatsen, waarin ik mijn ingezonden brief van 18 juni 'in de lucht liet vliegen' en meldde, dat de kazerne vernoemd is naar F.A. van Braam Houckgeest, van 1 november 1881 tot 1 mei 1892 commandant van het Korps Mariniers. De redactie meldde, dat niet te doen, omdat inmiddels een andere brief zou worden geplaatst. Dat besluit is begrijpelijk, want het betreft een brief van F.A. van Braam Houckgeest, familie van de naamgever (!), waarin relevante gegevens verstrekt worden.

Daar het niet gelukt is in NRC Handelsblad de correctie geplaatst te krijgen, is Mars et Historia als veel gelezen militair-historisch tijdschrift dan de plaats om een einde te maken aan 'marinier der eerste klasse Bram van Houckgeest'.

Piet van der Burg

'T SCHILDERHUIS, EEN UNIEK MUSEUM

De stichting Collectie Militaire Traditie stelt zich ten doel: "het wekken en vergroten van de belangstelling voor de Nederlandse strijdkrachten en hun tradities en geschiedenis". Dat doel streeft zij o.a. na door het openstellen en -houden van haar museum "t Schilderhuis". Dit museum is het enige Nederlandse militair-historische museum dat alle vier krijgsmachtdelen plus het K.N.I.L. bestrijkt.
De stichting wordt niet gesubsidieerd en is voor haar financiën geheel afhankelijk van enige honderden donateurs. Museum en kantoor, bibliotheek en archief worden bemand door 36 onbetaalde vrijwilligers, onder hen museumdirecteur en zeven bestuursleden.
Ook de collectie is uniek, die bevat een vrij groot aantal bijzondere en soms heel bijzondere stukken. De expositie, op 500 m2 ruimte, is chronologisch opgebouwd. Die begint bij het begin van Nederlandse strijdkrachten, dus met de Tachtigjarige Oorlog. Een uitzondering daarop vormen slechts een strijdbijl uit de 8e en een handboog uit de 14e eeuw. Origineel, uit die periode van de Tachtigjarige Oorlog, zijn een harnas, een aantal helmen en een fraaie collectie handwapens.
Uit de tijd van de Republiek der Verenigde Nederlanden zijn er twee grote vitrines met een zeldzame verzameling hand- en vuurwapens 18 eeuw en de Franse tijd alsmede een aantal scheepsmodellen en originele documenten.
De Franse tijd biedt een aantal miniatuur-uniformpoppen, diverse wapens, documenten, gebruiksvoorwerpen enz. evenals een groot diorama van het centrum van het slagveld bij Waterloo, 18 juni 1815, 13.30 uur, met ruim 1700 figuurtjes en de juiste regimenten in de juiste uniformen op de juiste plaats op die tijd.
De 19e eeuw toont in een levensgroot diorama vijf artilleristen, van wie één bereden, tijdens de mobilisatie 1870 bij een boerderijtje ergens in de Peel. Ook een origineel gietijzeren wapenschild van een marechausseebrigade met een heraldisch foutief staatswapen, zoals dat in die eeuw algemeen werd gebruikt. In een grote vitrine weer een collectie handwapens, een paar originele uniformrokken en het complete tenue van een invalide 1870.
Op een dorpsplein met een echte kroeg zijn op poppen uniformen uit de mobilisatie 1914-1918 geëxposeerd. Tijdens het interbellum zit een opperwachtmeester van de marechaussee bij een telefooncentrale en een morseontvanger, beide uit ca. 1900. Op 31 augustus 1935 (Koninginnedag) komen een groot aantal officieren en de burgemeester, allen in ceremoniëel tenue, na de parade bij één hunner bijeen voor een aperitiefje.
In de K.N.I.L. -hoek zijn enige inlandse en K.N.I.L.-wapens en een aantal curiosa tentoongesteld. Op een aantal poppen originele K.N.I.L.-uniformen, ceremonieel, wit en veldtenue, en een assistent-resident van het Burgerlijk Bestuur in een tropisch decor.
De mobilisatie 1939-1940 toont veel miniaturen, diverse curiosa, een schildwacht januari 1940, compleet met oorwarmers en vingerwanten, in een sneeuwlandschap, een wachtlokaal met alles erin, een groot aantal uniformen op poppen, een veldsmidse, een dienstrijwiel en een schilderhuis. Tenslotte het uniform van de toenmalige luitenant Warnaars RMWO, compleet zoals hij dat droeg op 10 mei 1940 op Ypenburg.
Uit de Tweede Wereldoorlog een groot aantal uniformen van Nederlanders in Groot Brit-

tannie, Australië en de Verenigde Staten, waaronder een paar vliegers in complete uitrusting.
Vervolgens een aantal uniformen, eveneens op poppen, van K.N.I.L., K.L., marine en mariniers uit de jaren 1945-1950 in Nederlands-Indië, ook met wapens en curiosa.
Recenter zijn de uniformen gedragen tijdens de verschillende vredesmissies, beginnende met Korea en eindigende in Kosovo.
"Na de taptoe" toont een zevental muzikanten van de verschillende korpsen in ceremonieel tenue en een ruim interieur met een groot aantal officieren in ceremonieel en gekleed tenue, alles ca. 1970. Dit zeer grote diorama is een enorme blikvanger.
De collectie onderscheidingen bevat enkele heel bijzondere en zeldzame exemplaren. Ten slotte een mooie collectie blanke wapens uit de 19e en 20e eeuw.
Ook biedt het museum een ruimte voor wisselexposities waar in principe elk half jaar een ander onderwerp wordt belicht. Dat kunnen zowel militaire als civiele onderwerpen zijn. Momenteel exposeert daar het Nederlands Forensisch Instituut, het voormalig Gerechtelijk Laboratorium, met een boeiende tentoonstelling.
Het museum is ondergebracht in een voormalige bioscoop die veel te klein is en bovendien eigenlijk niet geschikt als museumgebouw. De stichting zoekt dan ook naarstig naar een beter onderkomen.
De geëxposeerde 104 originele uniformen maken nog geen 10% van de totale collectie uit. Verreweg het grootste deel van de collectie bevindt zich in depot. Dat geldt ook voor hoofddeksels, uitmonstering, uitrusting, wapens, schoeisel enz. Gemiddeld eens in de drie weken gaan een aantal vrijwilligers naar dat depot in Den Haag voor het halen en brengen van collectiestukken en het plegen van onderhoud.
Naast het museum beheert de stichting een bibliotheek met ca. 6000 banden, een archief en 25 meter tijdschriftenarchief. Vele vragen op de meest uiteenlopende terreinen worden van daaruit beantwoord.
Zoals vele musea is ook dit museum ontstaan uit een particuliere verzameling. In 1969 bezocht mijn toen 11-jarige zoon het Deense legermuseum in Kopenhagen en vond dat hij dat ook wel kon. Het begon met een hoekje in de kelder maar dat liep snel uit de hand. Toen hij in 1979 meerderjarig werd richtte hij de stichting op en bracht zijn verzameling daarin onder. Inmiddels is hij een geslaagde zakenman, maar als deskundig adviseur nog altijd aan de stichting verbonden.
De totale collectie van de stichting is verkregen door schenkingen, ruil met andere musea en langdurige bruiklenen. In principe wordt voor de collectie niet gekocht.
Het museum is gevestigd aan de Van Rijckevorselstraat 2 te Driebergen.
De openingstijden zijn van 1 april tot 1 oktober:
dinsdag t/m vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur, zater-, zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur.
Van 1 oktober tot 1 april
woensdag van 14.00 tot 17.00 uur, zater- zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur.
Internet: www. schilderhuis.nl, e-mail: schilderhuis@hetnet.nl.

C.D.M.J. Leebeek

MICHIEL ADRIAENSZOON DE RUYTER EN BONIFACIUS CAU

Inleiding

Michiel Adriaenszoon de Ruyter (1607-1676) is zonder enige twijfel de bekendste en meest markante zeeheld in de 17e eeuw. Hij werd geboren als zoon van een bierdrager en klom op tot de allerhoogste rangen in de marine van de Republiek. Bonifacius Cau (1740-1804) is een telg uit het Zierikzeese patriciaat, die als marinekapitein in de 18e eeuw een bescheiden rol heeft gespeeld, maar die voor Zierikzee vooral vanwege zijn ambten en rijkdom van groot belang was.

Boxer stelt in zijn boek over de Nederlandse maritieme macht in de 17e en 18e eeuw[1], dat er in het korps zeeofficieren na 1740 een verdeftiging is opgetreden. Bruijn stelt in zijn werk over de Nederlandse oorlogsvloot in de 17e en 18e eeuw[2], dat er reeds gedurende de laatste decennia van de 17e eeuw duidelijk sprake was van verdeftiging van het officierenkorps, die aan het einde van de 17e eeuw geheel was voltooid en waarin zich na 1713 geen verandering voordeed. Beide auteurs zijn het dus eens over de verdeftiging op zich, maar verschillen voor wat betreft het tijdstip waarop die verdeftiging plaatsvond. Dit heeft geleid tot de onderzoeksvraag van dit werkstuk over de 17e eeuwse marinekapitein Michiel Adriaenszoon de Ruyter en de 18e eeuwer Bonifacius Cau: *passen deze marinekapiteins in het beeld dat het officierenkorps (pas) verdeftigde na 1740?*[3]

Omdat het begrip 'verdeftigen' (het meer of minder 'deftig worden') niet enkelvoudig is te karakteriseren, daarentegen door een complex van factoren wordt gekenmerkt, is nadere beschouwing noodzakelijk. Mijns inziens is 'deftigheid' slechts mogelijk in relatie tot een omgeving. 'Verdeftiging' kan dus slechts inzichtelijk worden gemaakt door het bestuderen van de omgevingscontext van de te behandelen kapiteins. Geïnspireerd door de bedrijfskunde[4] heb ik de omgevingscontext onderverdeeld in een sociale, economische, politieke en technologische context. Met die doorsnijding is een beperkte, maar naar mijn mening recente hoeveelheid algemene en biografische literatuur bestudeerd, teneinde te komen tot het antwoord op de onderzoeksvraag.

De Ruyter en Cau zullen ieder in aparte delen worden beschreven, waarbij de omgevingscontext zal worden geanalyseerd, onderverdeeld als boven aangegeven. Elk deel zal worden afgesloten met een subconclusie. Een laatste deel bevat de synthese.

Michiel Adriaenszoon de Ruyter

Michiel Adriaenszoon de Ruyter werd in 1607 te Vlissingen geboren. Hij overleed in 1676 te Syracuse aan de verwondingen, die hij zeven dagen tevoren bij de slag bij die stad had opgelopen. In maart 1677 werd hij begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. De Ruyter is driemaal gehuwd geweest; uit die huwelijken werden in totaal acht kinderen geboren, onder wie zijn zoon Engel, die het ook tot vlagofficier zou brengen. Vanaf 1618 tot 1652 heeft de Ruyter met één korte onderbreking gevaren bij de koopvaardij, vanaf 1652 tot zijn dood in 1676 bij de Mari-

ne. We zien hem vanaf 1665 snel opklimmen tot de rang van luitenant-admiraal in de functie van opperbevelhebber van de vloot van de Republiek. Zijn functioneren onder de politieke en strategische vleugels van Johan de Witt tot 1672 dwingt nationaal en internationaal roem af. In 1673 wordt hij weliswaar door de stadhouder Willem III bevorderd tot luitenant-admiraal-generaal, maar het valt niet te ontkennen dat hij tot zijn dood in 1676 in de nieuwe politieke constellatie werd gemarginaliseerd[5].

De Ruyter
Coll. Instituut Maritieme Historie

Sociale context

Herkomst. Michiel werd in 1607 te Vlissingen geboren in een eenvoudig gezin. Zijn grootvader, naar wie hij was vernoemd, diende aanvankelijk in het landleger en verdiende daarna de kost als (keuter-)boer in Bergen op Zoom. Michiels vader, Adriaen Michielsz. was varensgezel en werd kort na de geboorte van Michiel Adriaenszoon bierdrager te Vlissingen[6]. In de door mij gehanteerde sociale stratificatiemethode[7] behoorde de familie tot de op één na laagste sociale groep vijf.

Carrière. De Ruyter begon zijn loopbaan in 1617 als touwslagerknecht op de lijnbaan van de gebroeders Lampsins voor zes stuivers per week. Hij begon daarmee in dezelfde sociale groep als waartoe zijn familie behoorde, namelijk groep vijf. Al op 11-jarige leeftijd ging hij naar zee als scheepsjongen, om daarna in vier jaren op te klimmen tot matroos en stuurman. Als matroos ontsnapte hij eens uit Spaanse krijgsgevangenschap en keerde samen met twee andere matrozen - via Frankrijk - te voet terug naar zijn geboortestad. Aanvankelijk werden zijn werkzaamheden ter zee - na afloop van het twaalfjarig bestand - afgewisseld door dienst te land, want in 1622 diende hij als konstabel in het Staatse leger onder stadhouder prins Maurits, waar Michiel Adriaenszoon in de omgeving van Bergen op Zoom in gevechtsacties te paard (als de 'ruiter'?) opviel door betoonde moed. Hij schijnt daarna ook nog op de oorlogsvloot te zijn aangemonsterd als hoogbootsmansmaat, maar veel is hierover niet bekend. Wèl is bekend, dat hij bij de koopvaardij voor de gebroeders Lampsins heeft gevaren, waarbij hij onder meer enige tijd als hun handelsagent in Dublin heeft gefungeerd. Een reis als supercargo (ladingopzichter) naar Barbarije en de Middellandse zee rondde zijn opleiding tot koopman en scheepskapitein af. In de periode 1633 tot 1652 voer hij ter koopvaardij, vanaf 1633 tijdens diverse reizen naar Groenland als stuurman ter walvisvaart. In 1637 kreeg hij zijn eerste eigen commando als kapitein van een Zeeuwse kaper tegen de Duinkerkers onder admiraal Joost van Sluys. Zijn sociale positie is dan inmiddels te kwalificeren als groep drie[8]. In de jaren daarna voer hij als schipper in dienst van de Lampsins en vanaf 1640 als kapitein ter koopvaardij onder andere op Brazilië. In 1641 was hij - voor de duur van de tocht naar Portugal - schout-bij-nacht onder admiraal Arnold Gijsels, in operaties tegen de Spaanse vloot. In de overigens zeer kritische gestelde rapportage van Gijsels aan de Staten Generaal werd de Ruyter diverse malen in positieve zin genoemd[9]. Na dit marine-intermezzo verwierf de Ruyter zijn eigen schip en ging varen als kapiteineigenaar voor eigen rekening en voor rekening van andere kooplieden, waaronder de gebroeders Lampsins. Hij maakte een aantal

zeer succesvolle reizen naar de Middellandse zee en het Caraïbisch gebied, tot het moment dat privé-omstandigheden (het overlijden van zijn tweede vrouw) hem in 1651 deden besluiten zijn zeemansloopbaan te beëindigen, om te kunnen voorzien in de zorg voor zijn kinderen. De gezinssituatie werd genormaliseerd toen hij in 1652 trouwde met Anna van Gelder[10]. Bij het uitbreken van de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654) werd de Ruyter, na aanvankelijk hiervoor te hebben bedankt, gekozen uit het reservoir van bekwame koopvaardijkapiteins, om te dienen als Zeeuws onderbevelhebber van de vloot in de rang van vicecommandeur. Deze tijdelijke rang indiceert, dat de aanstelling per expeditie werd geregeld. In de volgende zeeslagen onder Witte de With en Tromp onderscheidde de Ruyter zich (als commandeur en vanaf december 1652 als schout-bij-nacht[11]) opnieuw, zowel in voor- als in tegenspoed. Hij ontving, naast veel roem en eer onder meer van de zijde van de Staten van Holland en Zeeland, een vaste aanstelling met een traktement van de Staten Generaal. Per 11 november 1653 werd de Ruyter, nadat hij eerder uit (valse) bescheidenheid had bedankt voor het opperbevelhebberschap, benoemd tot viceadmiraal van de Admiraliteit van Amsterdam. Hij werd naast andere grote namen als Tromp, Witte de With en Evertsen in de Republiek geëerd als een van de zeehelden van de Eerste Engelse Oorlog[12]. Zijn sociale stijging, als gevolg van zijn bekwaamheid als commanderend officier op de vloot, bracht hem inmiddels in groep twee, waarmee hij behoorde tot de bovenlaag van de maatschappij, met alleen nog adel en niet adellijke regenten boven zich[13]. In deze tijd werd de Ruyter al thuis ontvangen bij de raadspensionaris van Holland Johan de Witt, met wie hij een uitstekende, persoonlijke en zakelijke relatie onderhield. Hun hechte samenwerking leidde tot een krachtige, goed georganiseerde staande vloot, waarmee de republiek een maritieme macht van formaat werd. In de periode tot 1665 commandeerde de Ruyter expedities naar de Middellandse Zee, waar hij de handel van de republiek effectief wist te beveiligen (onder meer door zijn succesvol optreden tegen kapers en zijn diplomatiek inspanningen, die leidden tot vrede met Salée), naar de Sont in het kader van de 'Balance of power'-politiek van de Republiek (waar hij in 1659-1660 grote roem behaalde met de verovering van Funen), en naar Afrika en Noord-Amerika (waar hij de overzeese belangen van de Republiek met name op de Afrikaanse westkust en de Amerikaanse oostkust met succes diende en afbreuk deed aan de Engelsen). Bij het uitbreken van de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) wist hij zijn met rijke buit beladen schepen, onder acute dreiging van de Engelse vloot, veilig en via ongemarkeerd vaarwater naar Delfzijl te loodsen, hetgeen bij de bevolking tot zeer groot enthousiasme leidde. Dit enthousiasme condenseerde als het ware op de persoon de Ruyter, als reactie op de rampzalig verlopen slag bij Lowestoft, waarbij onder meer de bevelhebber van 's lands vloot admiraal van Wassenaer Obdam sneuvelde en een deel van de vloot op de vlucht sloeg. De Ruyter werd op grond van zijn bekwaamheden in januari 1665 door de Staten-Generaal bevorderd tot luitenant-admiraal van Amsterdam en op 11 augustus van datzelfde jaar tot luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland; tevens werd hij nu benoemd tot opperbevelhebber van de vloot. Zijn bekwaamheden werden als volgt gekwalificeerd: hij was een zeer goed zeeman, die zich stipt aan de orders hield en een goed overleg tot stand bracht met het niet geringe aantal officieren en vlagofficieren op de vloot; tevens had hij charisma en genoot hij een grote populariteit onder het scheepsvolk[14]. In de campagnes van de Tweede Engelse Oorlog werd de vloot onder zijn leiding gebruikt om de Engelse vloot op te zoe-

ken en een beslissende slag toe te brengen. De vierdaagse zeeslag (juni 1666) werd een Nederlandse overwinning, echter de tweedaagse zeeslag (augustus 1666) werd met name als gevolg van het eigenmachtig optreden van Cornelis Tromp, die zich niet aan de instructies van de Ruyter hield, een nederlaag. Ofschoon het gestelde doel, de vernietiging van de Engelse vloot, niet werd gehaald, leidde met name de tocht naar Chatham tot zoveel paniek bij de Engelsen, dat snel vrede werd gesloten (vrede van Breda). In de Republiek werd hij groots onthaald, alhoewel hem door het volk met name de nederlaag in de tweedaagse zeeslag werd verweten en de ruzie met Cornelis Tromp, terwijl hem ook de inval van de Engelsen in het Vlie en de plundering van West-Terschelling ten dele werden aangerekend[15]. Gedurende de Derde Engelse Oorlog (1672-1673), toen de republiek op het land ernstig in zijn bestaansrecht dreigde te worden aangetast (rampjaar 1672), bevestigde de Ruyter zijn bekwaamheden als opperbevelhebber en vlootvoogd door de Engelse vloot in juni 1672 te weerstaan bij Solebay, waardoor de dreiging van een blokkade en/of een landing op de Nederlandse kust gedurende de rest van het gevechtsseizoen werd afgewend. In 1673 werd de Ruyter door stadhouder Willem III bevorderd tot luitenant-admiraal-generaal. In augustus 1673 bij de zeeslagen van Schooneveld en Kijkduin (bij Huisduinen) bewees hij andermaal zijn moed en kwaliteiten door de gecombineerde Engels-Franse vloten te weerstaan, waardoor de vijandelijke landingsplannen geheel moesten worden opgegeven. De Ruyter stond nu op het toppunt van zijn macht als vlootvoogd en opperbevelhebber van de vloot[16]. In 1674 werd hij (als opperbevelhebber!) met het kleinste deel van de vloot op een expeditie gestuurd naar de Franse Caraïben (perifeer gebied), terwijl Cornelis Tromp (nota bene de Ruyters ondergeschikte!) met het grootste deel van de vloot en met de meest ervaren vlagofficieren naar de Franse westkust (centraal gebied) werd gestuurd, beiden met de opdracht zoveel mogelijk afbreuk te doen aan de Franse belangen. Beide expedities waren niet succesvol. De Ruyter kreeg de schuld van de mislukte landing op Martinique, die inderdaad niet goed was voorbereid en verder werd geplaagd door gebrek aan informatiebeveiliging en door list en verraad. Tromp deed het evenmin goed en voer zonder orders de Middellandse zee in. In 1675 kreeg de Ruyter als bevelhebber de ongebruikelijke opdracht het commando te voeren over een veel te zwak hulpeskader om de Spanjaarden tegen de sterke Franse vloot bij te staan bij de herovering van het opstandige Messina. De Ruyter moest dienen onder een onervaren Spaanse bevelhebber, terwijl hij – politiek en logistiek gezien - door de Republiek aan zijn lot werd overgelaten. Op 22 april 1676 werd de toen 70-jarige de Ruyter in de slag bij Syracuse door een kanonskogel zodanig getroffen, dat hij op 29 april aan zijn verwondingen bezweek. In de carrière van de Ruyter was 1672/3 een ommekeer: ofschoon formeel zijn positie nog werd opgewaardeerd door een bevordering, is een duidelijke, feitelijke neergang te zien[17].

Levensstijl. De Ruyter werd gedurende zijn carrière een vermogend man en maakte een zeer grote sociale stijging door. Toch bleef hij een eenvoudig, bescheiden en godsvruchtig mens, die zijn hele leven het Zeeuwse dialect bleef spreken en wars was van alle pracht en praal[18]. Hij ging in het algemeen eenvoudig gekleed (kapiteinstenue zonder opsmuk), gebruikte hoogstzelden een koets en bewoonde een relatief eenvoudig huis in Amsterdam. Zijn vrouw Anna van Gelder deed zelf het huishouden en ging zelf naar de markt[19]. De Ruyter vond vooral drie dingen in het leven belangrijk, te weten: de zee, de bijbel en zijn familie, in die

volgorde[20]. Daar stond tegenover dat hij vooral in de tijd van Johan de Witt in de allerhoogste nationale en internationale kringen verkeerde, hoge buitenlandse onderscheidingen (ridderorde van Saint Michel, Deense adelsverheffing, Spaanse hertogtitel) en vele kostbare geschenken kreeg. Zijn bescheidenheid is onder meer aantoonbaar na de vierdaagse zeeslag (1666), toen Cornelis Tromp zich het hoofd op hol liet jagen door de ontstane zeeheldencultus en de Ruyter zich zelf bleef en vooral wees op de betoonde moed en grote prestaties van zijn officieren en manschappen[21]. Zijn bescheidenheid leek soms te grenzen aan een gevoel van minderwaardigheid, hetgeen bijvoorbeeld naar voren kwam bij zijn weigering ten huize van de Witt, om Maerten Harperstzoon Tromp op te volgen als luitenant-admiraal[22]. Zo ook voelde de Ruyter zich in 1665, toen hij als opperbevelhebber de overstap moest maken naar de Admiraliteit van de Maze, als een kat in een vreemd pakhuis en moest Johan de Witt hem aldaar 'recommanderen'[23]. De Ruyter schroomde overigens niet gebruik te maken van zijn positie door – met name in de tijd van Johan de Witt - gunsten te vragen voor zijn familie[24].

Huwelijken. In maart 1631 trouwde de Ruyter als 'varensman' met de eenvoudige boerendochter Maayke Velders uit Grijpskerke. Zij behoorden beiden tot de Nederduits Hervormde Kerk. In december 1631 stierf Maayke in het kraambed, terwijl de Ruyter op zee was[25]. In juli 1636 trouwde hij voor de tweede maal en wel met de regentendochter Neeltje Engels. Bij het huwelijk waren haar moeder en iemand uit het regentengeslacht Lambrechtsen getuigen. Uit dit huwelijk werd onder meer zijn zoon Engel geboren (1649). Neeltje Engels overleed plotseling in 1650, reden voor de Ruyter om na zijn terugkeer van zee in 1651 zijn zeemansloopbaan te beëindigen. Zijn derde huwelijk werd in januari 1652 gesloten met Anna van Gelder, een Vlissingse zeemansweduwe met twee kinderen. Bij dit huwelijk was onder meer Cornelis Lampsins getuige[26]. Hun dochter Anna werd in september 1655 gedoopt in aanwezigheid van de echtgenote van Amsterdams burgemeester Cornelis Witsen, een duidelijk teken van sociale stijging[27]. De Ruyters huwelijken zelf waren niet instrumenteel voor zijn sociale stijging. De carrière en levenswijze van zijn zoon Engel zijn indicaties voor de verdeftiging van de familie de Ruyter als geheel.

Woonplaatsen. Tot 1655 woonde de Ruyter met zijn gezin in Vlissingen, waar hij ook poorter werd en waar hij vanaf 1652 een ruim en tamelijk voornaam gelegen huis bewoonde, dat was gelegen tussen de Lange Nieuwstraat en het Groenewoud[28]. Bij zijn verhuizing naar Amsterdam in 1655 huurde hij een huis op het Nieuwe Waalseiland, dat hij zes jaar later zou kopen voor f.28.000. Dit huis lag vooral functioneel handig, dicht bij de haven en de marinefaciliteiten, maar was qua stand niet vergelijkbaar met de grachtengordel, waar diverse collega's woonden (o.a Cornelis Tromp)[29].

Heldenverering. Het moedige, doordachte optreden van de Ruyter in de Eerste Engels oorlog bracht hem zijn eerste roem. Hij werd in 1652 geëerd in de Zeeuwse Staten en werd door het volk in een adem genoemd met namen van zeehelden als Tromp, de With en Evertsen[30]. Na de Driedaagse Zeeslag in 1653, die voor de vloot was geëindigd in een 'roemrijke nederlaag', werd de Ruyter geëerd in de Hollandse Staten en kreeg hij een vaste aanstelling van de Staten-Generaal. Uit pamfletten blijkt dat de Ruyter na de populaire Tromp, die zich zeer lovend over hem uitsprak, de populairste zeeheld was geworden[31]. De bekroning van zijn bekwame optreden kwam in 1653 toen hij werd aangesteld als vice-admiraal bij de

Amsterdamse Admiraliteit, de grootste en belangrijkste Admiraliteit in de Republiek. Na de oorlog bleek uit diverse pamfletten, lofdichten en portretten, dat de Ruyter gerekend werd tot de grote zeehelden van de Eerste Engelse Oorlog[32]. Kort samengevat gaf de Ruyters succesvolle carrière - ook in de periode daarna - aanleiding tot zeer vele uiterlijke tekenen van spontane, dan wel actief ondersteunde heldenverering (dit laatste met name door Johan de Witt) in de vorm van portretten, zilveren gedenkpenningen en lofdichten, die alle in grote oplagen werden verspreid. In elk der vijf Admiraliteiten kwam de Ruyters portret te hangen, geschilderd door de beroemde schilder Ferdinand Bol, een ongekende eer in die tijd[33]! Op de serie portretten van de Ruyter van 1654-1675 is de verdeftiging duidelijk te zien aan uiterlijke kenmerken, zoals kleding, machtssymbolen en achtergrond[34]. Ofschoon de Ruyter de Republiek gedurende de Derde Engelse Oorlog (1672-1674) aan de zeezijde redde van Engelse en Franse landingen en daardoor van een zekere ondergang, was het (bij het verscheiden van Johan de Witt en door de matigende invloed van Willem III) met de heldenverering gedaan en werd voortaan volstaan met geldelijke beloningen[35].

Leiderschapsstijl. Zonder enige twijfel zijn de Ruyters bekwaamheden als zeeman en de door hem betoonde leiderschapskwaliteiten de belangrijkste oorzaken van zijn enorme sociale stijging. Al onder Gijsels bleek zijn vermogen om door zijn vaderlijk gezag orde en tucht aan boord te handhaven. Later in zijn carrière bleken in de strijd ter zee zijn charisma en zijn vermogen tot motivatie van het volk, door zelf het goede voorbeeld te geven, zijn grootste uitvoerend talenten[36]. Hij had een scherp tactisch inzicht en uitstekende tactische manoeuvreerkwaliteiten, die zijn tegenstanders in het gevecht steeds weer verrasten. Het tactisch manoeuvreren in vlootverband heeft hij, na sterk aandringen van Johan de Witt, vervolmaakt door oefeningen te houden in spiegelgevechten[37]. De toepassing van zijn grote zeemanschappelijke kennis en vaardigheden in het gevecht leidden vaak tot succes, zoals bij zijn Afrikaanse expeditie en zijn terugkomst in Delfzijl[38]. Ofschoon hij een echte vechtadmiraal was, nam de Ruyter nooit overdreven risico's: hij was een voorstander van gedegen planning en risicoanalyse. Zo liet hij zich eind 1659 na de verovering van Funen niet door de Denen verleiden bij Kopenhagen overhaast de Zweden in de rug aan te vallen, omdat zijn vloot eerst moest provianderen en vanwege de invallende vorst[39]. Ook zag hij in 1665 af van een riskante aanval op Nieuw Nederland (New York), omdat hij de vloot niet onnodig in de waagschaal wilde stellen nu de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) was uitgebroken[40]. Zelfs weerstond hij Johan de Witt's bijtend sarcasme, toen hij in juli 1666 het onverantwoord achtte de vloot de Theems te laten opvaren om de Engelsen, die inmiddels waren gealarmeerd, een vernietigende slag toe te brengen[41]. Ofschoon de Witt's wens om de Engelsen door offensieve operaties in het eigen land beslissend te treffen, getuigt van groot strategisch inzicht (dat bij de Ruyter minder duidelijk aanwezig was), was de tactische beslissing van de Ruyter om dit - gegeven de omstandigheden - niet te doen, naar mijn mening, vanuit het oogpunt van de opperbevelhebber, de enige juiste. Een sterk punt van de Ruyter als bevelhebber was zijn vermogen om met de vele vlagofficieren goed te overleggen en zaken te delegeren, waardoor de motivatie op peil bleef[42]. Aan de keerzijde van deze positieve leiderschapsmedaille stonden eigenschappen als opvliegendheid, die hem onder meer in conflict bracht met Cornelis Tromp en vooral zijn (voor een groot bevelhebber) merkwaardig aandoende bescheidenheid. Wellicht kan deze bescheidenheid beter worden

gekarakteriseerd als een serviele houding, geboren vanuit een minderwaardigheidsgevoel van de eenvoudige de Ruyter tegenover de èchte bestuurders, in casu de regenten. De Ruyter werd als opperbevelhebber onder direct gezag gesteld van de gevolmachtigd gedeputeerden der Staten op de vloot (waaronder de gebroeders de Witt) en ook strategisch aangestuurd; zijn enige verweer daartegen bestond uit besluiten van de krijgsraad ter zee, die door de gedeputeerden moesten worden gerespecteerd[43]. Zijn onbegrensde loyaliteit en taakopvatting bleken ten slotte uit de vlootoperaties na 1674 tot zijn dood in 1676 naar de Caraïben en de Middellandse zee, waar hij met te weinig middelen en vrijwel zonder politieke en logistieke steun de belangen van de Republiek trachtte zo goed mogelijk te dienen[44].

Economische aspecten. De Ruyter begon zijn werkende leven zonder enig kapitaal. In 1626 kocht hij op 19 jarige leeftijd zijn eerste rentebrieven, die hij tot zijn dood zou bewaren. Uit het feit dat hij in 1631 zijn eerste huwelijk aanging, valt af te leiden dat hij toen min of meer in goeden doen verkeerde[45]. Bij zijn tweede huwelijk in 1636 was zijn welstand gegroeid, want hij werd poorter van Vlissingen en hij kocht – als belegging - voor vele duizenden guldens rentebrieven[46]. Het marine-intermezzo van 1641-1643 bleek de Ruyter met een traktement van f.150, een aandeel in de eventuele buit en de winst op de kostpenningen, geen windeieren te hebben gelegd, want in 1643 verwierf hij zijn eigen schip en ging hij deels voor eigen rekening varen[47]. In 1651 kocht de Ruyter dure rentebrieven en kon hij zich veroorloven een ruime en tamelijk voorname woning te betrekken in Vlissingen[48]. Vanaf zijn indiensttreding op de vloot in 1652 werd de Ruyter, zoals eerder vermeld, vele malen als een held vereerd en kreeg hij van zowel nationale als internationale overheden een eindeloze stroom van kostbare geschenken aangeboden, die zijn vermogen sterk deed toenemen. Voorbeelden daarvan zijn: - kostbare gouden kettingen met penningen van Zeeuwse en Hollandse Staten, - een (overerfbare) Deense adelsverheffing met een jaargeld van 800 rijksdaalders, - een zilveren lampetkan ter waarde van f.1500 van de Amsterdamse Admiraliteit, - de benoeming door Lodewijk XIV tot ridder in de orde van Saint Michel, alsmede de schenking van een in diamanten gevat portret van de koning en een gouden ketting met penning, - een degen met gouden gevest van de Admiraliteit van Amsterdam en de complete Blaeu-atlas van de Zeeuwse Admiraliteit, - een kostbare gouden erebeker, waarin met email de lotgevallen op de Medway zijn afgebeeld van de Staten van Holland, - voornamelijk geldelijke beloningen na 1672, - vele kostbaarheden tijdens zijn laatste campagne in de Middellandse zee van Spaanse onderkoningen te Napels en Palermo en - ten slotte een dag voor zijn dood, zijn adelsverheffing tot hertog door de Spaanse koning, met bijbehorend jaarsalaris van 2000 dukaten[49]. De Ruyters aandeel in de buitgelden was ook zeker een belangrijke bron van inkomsten (geschat ca. f.35.000). Enkele voorbeelden daarvan zijn: - de kostbare buit (suikervloot) die werd behaald op de Portugezen in 1657 en - de verovering van Engelse koopvaarders in 1665[50]. De Ruyters inkomsten bestonden verder uit zijn steeds stijgende salaris als vlagofficier (vanaf 1652 in totaal ca. f.70.000-80.000) en belangrijker nog, de winst op de kostpenningen op steeds grotere schepen met steeds grotere bemanningen (winst vanaf 1652 geschat: f.120.000)[51]. De Ruyters vermogen in 1670 bedroeg ca. f. 250.000, bij een jaarlijks inkomen van ca.f.17.000, waarvan f.10.000 aan rente[52]! Bij zijn dood bleek zijn vermogen te zijn aangegroeid tot f.350.000, onder meer als gevolg van zijn sterk gestegen jaarinkomsten (sedert 1670 ca. f.35.000 per jaar)[53].

Politieke aspecten.

Buitenlandse politiek. De politiek van de Republiek leidde in de Ruyters periode (1652-1676) tot drie Engelse zeeoorlogen, tot 'balance of power'-operaties in de Sont, tot talloze konvooi- en/of beveiligingsoperaties tegen kapers en tot vlootoperaties in koloniale gebieden. Het was een turbulente periode, waarin de vloot een cruciale rol vervulde als verlengstuk van de buitenlandse politiek en bescherming van de Nederlandse handelsbelangen[54]. De Ruyter kreeg daardoor veel kansen, die hij goed heeft benut.

Regionale rivaliteiten. Bij zijn eerste aanstelling in 1641 onder Gijsels had hij als Zeeuw de voorkeur boven een andere kandidaat en profiteerde hij dus van de regionale rivaliteiten tussen de Admiraliteiten. Dit gebeurde nogmaals in 1652 bij zijn feitelijke bevel over het Zeeuws/Friese eskader in de rang van vice-commandeur[55]! Ook andere zeeofficieren ondervonden de gevolgen van hun afkomst. Zo was Johan Evertsen in 1652 voor de Staten-Generaal - als bevelhebber na M.H.Tromp - niet aanvaardbaar, omdat hij Zeeuw was en fervent Oranjeaanhanger, ofschoon hij wèl over benodigde bevelhebberkwaliteiten beschikte. Als gevolg daarvan was (de als bevelhebber onbekwame) Witte de With het enige overgebleven alternatief voor deze functie[56].

Johan de Witt en de Ruyter. In de periode van 1653-1672 was het de politieke betrouwbaarheid van de Ruyter (hij was loyaal aan de Staten, met of zonder Prins van Oranje) gekoppeld aan zijn grote bekwaamheden, die hem na het sneuvelen van admiraal van Wassenaer Obdam in 1665, voor de Witt kwalificeerde als de ideale opperbevelhebber van de vloot. Bovendien bestond er een goede 'chemie' tussen enerzijds de Witt, die politieke en strategische expertise en voldoende fondsen voor de opbouw van een sterke staande vloot inbracht, en anderzijds de Ruyter, die vooral maritieme expertise inbracht als uitvoerend vlootvoogd en tacticus. Bij de benoeming van de Ruyter tot vice-admiraal van Amsterdam in 1654 werd Cornelis Tromp (Oranjeklant en notoire 'trouble maker') als schout-bij-nacht onder hem aangesteld. Het politieke klimaat en vooral zijn uitstekende relatie met Johan de Witt waren niet alleen voor zijn carrière, maar ook voor het te voeren vlootbeleid van cruciaal belang. Bij het ontbreken van een goed alternatief voor het bevelhebberschap van de vloot werd de heldenverering van de Ruyter door de Witt bewust aangewakkerd[57].

Willem III en de Ruyter. In het rampjaar 1672 vond (ook) voor de Ruyter een politieke aardverschuiving plaats: de Witt verdween van het toneel, Willem III werd eerst admiraal- en kapitein-generaal en daarna stadhouder. Als gevolg van de Ruyters loyaliteit aan de gebroeders de Witt (ofschoon hij ook loyaal was aan de Prins) werd zijn huis door volkswoede bedreigd en had hij bescherming nodig van de Prins. De verwaarloosde defensie aan de landzijde vergde grote sommen geld, die werden onttrokken aan de vlootuitrusting. Caspar Fagel had als raadspensionaris onder Willem III aanzienlijk minder macht en de voor de vloot zo profijtelijke samenwerking tussen de vlootvoogd en de raadspensionaris van vóór 1672, kwam ten einde. Nadat Willem III hem voor overleg had ontboden werd de Ruyter in 1673 als teken van vertrouwen bevorderd tot luitenant-admiraal-generaal. Tegen Willems opdracht tot politieke zuivering van het vlagofficieren- en kapiteins-bestand verzette hij zich krachtig[58]. De manipulaties van de Prins om Cornelis Tromp in het centrum te plaatsen, ten koste van de Ruyter, geven duidelijk de veranderde politieke context weer. Ook het koele afscheid dat de Ruyter in 1675 ten deel viel in de (qua politieke samenstelling veranderde) Staten-

Generaal bij zijn vertrek naar de Middellandse zee sprak boekdelen. Ten slotte zijn het ontbreken van de Prins en de spottende houding van diens plaatsvervanger bij de Ruyters staatsbegrafenis, Constantijn Huygens, bewijzen van de sociale marginalisering van de Ruyter sedert het rampjaar[59].

Technologische context.

Strategie[60]. Gegeven de op de Noordzee en het Kanaal overheersende zuidwestenwinden was Engeland in deze tijd van dwars getuigde zeilschepen (die immers niet scherp aan de wind konden zeilen) strategisch voordelig gelegen ten opzichte van de Republiek. Engeland was daarnaast door zijn grotere mate van agrarische zelfvoorziening niet in dezelfde mate als de Republiek direct afhankelijk van de handel over zee. In vergelijking met Engeland kon de grotere ervaring van de Nederlandse zeeofficieren de slechtere personele en materiële toestand van de vloot slechts ten dele compenseren. Vanuit maritiem-strategisch[61] oogpunt heeft de Republiek in de periode tot 1673 offensieve en defensieve vlootoperaties uitgevoerd in het kader van bescherming van een vrije zeehandel in de Eerste Engelse Oorlog[62], offensieve en defensieve operaties tegen kapers in het Kanaal en de Middellandse zee, gecombineerde vloot- en amfibische operaties in het kader van het openhouden van de Sont en ter herovering van handelsposten op de kust van Afrika[63]. In de Tweede Engelse oorlog werden behalve offensieve operaties tegen de Engelse vloot met het doel deze vloot een vernietigende slag toe te brengen, ook offensieve gecombineerde vloot- en amfibische operaties uitgevoerd in het Engelse land met het doel de maritieme infrastructuur te vernietigen[64]. Het initiatief tot het strategisch gebruik van de vloot lag in deze periode voornamelijk bij Johan de Witt en niet bij de Ruyter, die toch vooral een uitvoerder van het uitgestippelde beleid was. In de Derde Engelse Oorlog werd tegen de gecombineerde Engels-Franse vloot noodzakelijkerwijs een defensieve strategie gevoerd, die de Republiek aan de zeezijde effectief afschermde tegen landingen op haar kusten[65]. Na 1673 voerde de inmiddels behoorlijk verzwakte vloot onder de Ruyter tot 1676 operaties uit in de Franse Caraïben en in de Middellandse zee ter ondersteuning van de strijd van Willem III tegen zijn aartsrivaal Lodewijk XIV[66].

Zeetactiek[67]. In de tijd van de Ruyter was de tactiek nauwelijks beschreven. Hoe met de vloot werd gevochten, was meer een kwestie van ervaring dan van theorie. Anders dan de vaak adellijke vlagofficieren (b.v. admiraal Wassenaer Obdam) en kapiteins uit eerdere tijden, die neerkeken op het zeemanshandwerk en dit overlieten aan lagere officieren, was de ervaren zeeman de Ruyter een meester in het gebruik van zeemanschap in het gevecht. Voorbeelden daarvan zijn: - het varen in onbekende wateren op de Afrikaanse kust in 1664 en - in ongemarkeerde wateren bij terugkomst in Delfzijl in 1665[68] en - het tactisch gebruik van de wind in het gevecht, niet alleen voor wat betreft de loef- of lijzijde, maar ook voor wat betreft het kunnen gebruiken van de onderste geschutsbatterijen. De Ruyter was een zeer goed tacticus en hield strak vast aan de tactische inzichten, die tot dan toe in het Nederlandse zeeofficierenkorps waren ontwikkeld. In de Eerste Engelse Oorlog schoten de Nederlanders hoger, namelijk op tuigage en zeilen om vervolgens te kunnen enteren, terwijl de Engelsen lager schoten, namelijk op de romp om de vijand tot zinken te brengen. Er werd gevaren in kiellinie om de kanons in de brede zijde voldoende schootsveld te geven zonder de eigen schepen te treffen. Verder werd gevaren in drie eskaders: voorhoede, middentocht en achterhoede (volgens het systeem van C. Tromp), die zo dicht mogelijk bij elkaar moesten blijven, om de vijand te beletten

door de eigen linies heen te breken[69]. Zelf verraste hij de tegenstander vele malen door onverwachts de vijandelijk linies te doorbreken en zo verwarring en paniek te zaaien. De Ruyter was zelf geen grote vernieuwer op het gebied van de tactiek, noch van het seinwezen, maar borduurde voort op het werk van zijn voorgangers. Zijn grote kwaliteiten liggen vooral in zijn uitstekend leiderschap en zijn vermogen te delegeren, waardoor het initiatief bij zijn onderhebbenden levend bleef[70].

Vlootuitrusting. Onder de politieke leiding van vooral Johan de Witt onderging de Nederlandse vloot de transitie van "bij elkaar geraapte vloot" naar een sterke staande vloot. Rond 1665 was de vloot dan ook sterker dan ooit. Omdat de Ruyter tijdens de Afrikaanse en Amerikaanse campagnes niet in de Republiek aanwezig was, had Cornelis Tromp inmiddels het vlootherstel krachtig ter hand genomen. Ook had hij een seindienst langs de kust ingericht en een 'Generale Instructie' geschreven, die door de Ruyter later vrijwel één op één werd overgenomen. Als vlootvoogd was de Ruyter, in de periode daarna, altijd druk in de weer met de uitrusting en verbetering van de vloot en de bijbehorende infrastructuur[71].

Conclusie.

De Ruyter is een voorbeeld van sociale stijging op eigen kracht, die goed gebruik wist te maken van de geboden kansen. Gedurende zijn koopvaardijperiode klom hij geleidelijk op van groep vijf naar groep drie, in zijn marineperiode vanaf 1652 steeg hij verder naar groep twee. Zijn vermogen groeide navenant. Ofschoon hij in de hoogste kringen werd ontvangen en geëerd, vormde hij er nooit een deel van: hij bleef een eenvoudig mens[72]. In de periode na 1672 werd hij met de komst van Willem III politiek gemarginaliseerd. De Ruyter was géén innoverend strateeg en bestuurder, maar wèl een zéér goed tacticus en uitvoerend bevelhebber, die het voortbestaan van de Republiek aan de zeezijde, op één van de meest kritieke momenten in haar bestaan, wist te borgen. Het is duidelijk dat de Ruyter al in de tweede helft van 17e eeuw verdeftigde. Hij past niet in het beeld van Boxer, dat marinekapiteins pas verdeftigden na 1740.

Bonifacius Cau

Bonifacius Cau werd op 21 juli 1740 geboren te Sluis en overleed te Zierikzee op 3 december 1804. Hij is tweemaal getrouwd geweest en kreeg in totaal vijftien kinderen; de meesten hiervan overleden al jong, slechts vier bereikten een hoge leeftijd. Cau diende van 1756 tot 1777 bij de Zeeuwse Admiraliteit in een betrekkelijk rustige periode. Na afloop van zijn varende periode vervulde hij tal van bestuurlijke functies in Zeeland[73].

Cau
Coll. Iconografisch Bureau

Sociale context.

Herkomst. Cau kwam voort uit een familie van Zierikzeese regenten. Zijn vader Iman Bonifacius, behorend tot de zevende generatie Cau's, was luitenant-kolonel bij de infanterie, grootmajoor van Philippine en burgemeester en baljuw van Zierikzee. Zijn moeder was Cornelia van den Neste uit Philippine; zij kwam voort uit een gegoede familie. In de door mij gehanteerde sociale stratificatiemethode behoorde de familie Cau tot de hoogste groep één[74].

Carrière. Op 11-jarige leeftijd trad Cau in de voetsporen van zijn vader, toen hij begon als kadet in een regiment van het Staatse leger. Na vijf jaar dienst stapte Cau in 1756 over

naar de Zeeuwse Admiraliteit, waar hij begon als adelborst op het linieschip Veere onder kapitein Jan Stavorinus, de vader van zijn latere collega Johan Splinter Stavorinus. In 1759 werd hij ordinaris-luitenant, in 1762 eerste luitenant, in 1764 commandeur na het daartoe vereiste examen met goed gevolg te hebben afgelegd. In 1770 werd Cau benoemd tot kapitein en voer hij, bij gebrek aan beschikbare plaatsen, als tweede kapitein op het linieschip *Zierikzee* onder Nebbens. Toen Nebbens tijdens de reis stierf, nam Cau het scheepscommando over. Van mei 1772 tot februari 1775 bleef Cau aan de wal; in deze periode overleed zijn eerste vrouw in het kraambed. Van februari 1775 tot november 1776 voer hij als kapitein op het fregat *Walcheren*, een schip met twintig stukken geschut en 150 koppen aan boord. Met dit schip maakte hij deel uit van het eskader onder de Amsterdamse schout bij nacht Andries Hartsinck, dat in juni 1775 werd uitgezonden naar de Middellandse zee om een einde te maken aan de Marokkaanse agressie, die de handel grote schade toebracht. De taken in het operatiegebied bestonden uit het volgen van mogelijk vijandige schepen, het kruisen op de Afrikaanse kust en het begeleiden van Nederlandse, Deense en Engelse koopvaarders. Tijdens deze reis werd een Marokkaans schip door een van Cau's collega's op het strand nabij Tanger gejaagd. Eind 1775 keerde Hartsinck met een deel van zijn eskader naar het vaderland terug en werd schout-bij-nacht van de Maze Daniel Pichot aangewezen als zijn opvolger. Omdat deze vertraging opliep bij zijn vertrek uit Nederland als gevolg van personele wervingsproblemen, droeg Hartsinck het bevel over het resterend deel van het eskader in het operatiegebied tijdelijk over aan de oudst aanwezige zeeofficier, de kapitein graaf Lodewijk van Bijlandt. Onder diens bevel nam Cau deel aan een gevechtsactie tegen Marokkaanse schepen in de baai van Beffi: zijn fregat *Walcheren* nam deel aan beschietingen op twee roeivaartuigen, die werden beschadigd. Van landingen op de Marokkaanse kust werd afgezien onder meer bij gebrek aan ervaren matrozen. Ofschoon dit enige vuurcontact van Cau niet spectaculair was te noemen, had het wel het gewenste effect, namelijk dat de Marokkaanse admiraal Perez het gebruik van het zeegebied (althans tijdelijk) effectief werd ontzegd. In november 1776 was Cau weer terug in Zeeland. Daar werd hij belast met het bevel over het fregat *Brunswijk*, een schip met een bemanning van 230 koppen, waarmee hij in 1777 opnieuw naar de Middellandse zee ging. Eind 1777 eindigde Cau's dienstverband bij de Zeeuwse Admiraliteit om onbekende redenen. Hij bleef verder aan de wal, waar hij - als regent - vele bestuurlijke functies vervulde[75].

Levensstijl. Cau leefde als een patriciër. Hij voerde een eigen familiewapen en een devies 'Semper diem'. In 1765 liet Cau een portret maken van zich zelf als commandeur. Kort na 1770 liet hij een schilderij maken van een oorlogsschip met Zierikzee op de achtergrond. In 1783 liet Cau zich met vrouw en drie kinderen portretteren[76].

Huwelijken. In 1764 trouwde Bonifacius Cau met Elizabeth Adriana Reynouts uit Veere. Zij overleed in 1774 in het kraambed. In 1778 hertrouwde Bonifacius met een vrouw uit het regentenmilieu: Levina Duncan, een dochter van de baljuw en burgemeester van Brouwershaven. Het huwelijk vond plaats in de Waalse kerk te Zierikzee. De familie Cau woonde aan de zuidzijde van de Poststraat (thans nummer 97), een van de duurdere straten van Zierikzee[77].

Leiderschapsstijl. Over zijn leiderschapsstijl is weinig bekend. Tijdens de reis naar de Middellandse zee onder Hartsinck in 1775 bleek Cau tijdens een zeilwedstrijd een van de snelste zeilers te zijn. Dit zou erop kun-

nen duiden dat hij een goed zeeman was, die schip en bemanning kon samensmeden om een prestatie neer te zetten. Dit wordt ondersteund door het feit, dat hij in een tijd dat er weinig schepen werden uitgerust door de Zeeuwse Admiraliteit en er dus in het algemeen weinig werd gevaren, toch steeds als kapitein werd uitgezonden[78].

Economische context.
Cau ontving als kapitein op de *Walcheren* tijdens zijn reis naar de Middellandse zee van februari 1775 tot 15 november 1776 aan traktement, kostpenningen, 'support'-geld en gamelle/wijntoko-gelden een bedrag van ca. f.39.500. Na aftrek van kosten bleef hiervan f.12.000 à f.13.000 aan winst over. Als kapitein van de *Brunswijk* verdiende hij van november 1776 tot oktober 1777 een bedrag van ca f.10.000 pure winst. In een betrekkelijk korte tijd van nog geen drie jaar verdiende hij dus als kapitein op relatief kleine schepen een aanzienlijk jaarsalaris van gemiddeld ca f. 8500! Ter vergelijking verdienden zijn matrozen afhankelijk van hun ervaring een jaarsalaris van f.100 tot f.125[79]. Na zijn zeemansloopbaan werd Cau actief als regent in Zierikzee. Hij bekleedde ambten als: lid van de vroedschap, schepen, overdeken van het Kuipersgilde, equipagemeester van de Zeeuwse Admiraliteit, lid en later president van de Heemraad van Schouwen en in 1797 commissaris der defensie te Zierikzee. Aanwijzingen voor zijn rijkdom zijn de door hem sedert 1790 betaalde belastingen in Zierikzee, onder meer het zogenaamde familiegeld (het maximale bedrag) en het dienstbodengeld, dat duidt op tenminste een jaarlijks inkomen van f.3.000. Gezien zijn rijke nalatenschap moet Cau vele malen meer hebben verdiend[80].

Technologische context.
Cau diende in een periode, dat de marine kennis- en vaardigheids-eisen ging stellen aan jonge zeeofficieren. Hij moest dan ook in 1764 examen doen alvorens te kunnen worden bevorderd tot commandeur. Als gevolg van deze examens was een adelborst verplicht zich te voorzien van goede kaarten, passers, gradenboog en navigatie-leerboeken. Ook werd een deel van de training aan boord (on the job) gedaan onder leiding van ervaren kapiteins. Zo diende Cau onder de kapiteins Maarten Haringman, Jan van Kruijne en Cornelis Vis en voer hij als tweede kapitein onder kapitein Nebbens[81]. Ten slotte werd in deze tijd druk gepubliceerd over zeetactiek; Cau zal ongetwijfeld Van Bijlandts boek over dit onderwerp uit 1767 hebben moeten bestuderen[82].

Politieke context.
Cau diende in een tijd dat er geen grote oorlogen werden gevoerd met Frankrijk of Engeland. De ervaring met gevechtsacties was zeer beperkt en vuurcontact met een vijand was een uitzondering. De taken van de marine waren beperkt tot konvooieren van koopvaarders naar en van de West en in de Middellandse zee, waar de retourvloten van de VOC werden opgevangen en beschermd tegen Barbarijse kapers. De zending van eskaders naar de Afrikaanse kust vanaf juni 1775 onder de leiding van een vlagofficier kan dan ook worden gezien als een - voor die tijd - uiterste inspanning om het slepende conflict met Marokko met geweld te beëindigen en verdere schade aan de koopvaardij te voorkomen[83].

Subconclusie.
Bonifacius Cau heeft als kapitein van de Zeeuwse Admiraliteit weinig betekenis. Voor Zierikzee heeft Cau vooral betekenis als regent. Cau past niet in het beeld van Boxer, dat de zeeofficieren pas na 1740 verdeftigden, immers hij was als patriciër al geboren in groep één en bleef tot die groep behoren.

Synthese

Michiel Adriaenszoon de Ruyter verdeftigde al in de tweede helft van de 17e eeuw als gevolg van eigen bekwaamheden en door gebruik te maken van gunstige kansen. De 18e eeuwse patriciër Bonifacius Cau verdeftigde niet, maar voldeed aan het beeld dat zeeofficieren in zijn tijd al verdeftigd waren. Daarmee moet het antwoord op de onderzoeksvraag negatief luiden.

Literatuurlijst

- Blom, J.C.H., E. Lamberts red., *Geschiedenis van de Nederlanden,* tweede druk (Baarn 1995).
- Boxer, C.R., *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800,* (London 1977).
- Bruijn, J.R., *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de zeventiende en achttiende eeuw.* (Hilversum 1998).
- Bruijn, J.R., A.C. Meyer en A.P. van Vliet red., *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal,* (Den Haag/Middelburg 2000).
- Eekhout, L., *Het Admiralenboek. De vlagofficieren van de Nederlandse marine 1382-1991,* (Amsterdam 1992).
- Gent, T. van, *Zeventiende eeuwse admiralen en hun zeeslagen,* (Hilversum 2000).
- Groenhuis, G., *De predikanten: de sociale positie van de gereformeerde predikanten in de Republiek der Verenigde Nederlanden vóór 1700,* (Groningen 1977).
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, deel V,* ('s Gravenhage 1843).
- Keunig, D. en D.J. Eppink, Management en organisatie: theorie en toepassing, (Leiden 1987).
- *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, deel 8,* P.C.Molhuysen, P.J.Blok, Fr. K.H.Kossmann, (Amsterdam 1974).
- Prud'homme van Reine, R., *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adraenszoon de Ruyter,* (Amsterdam/Antwerpen 1996).
- Warnsinck, J.C.M., *Admiraal De Ruyter. De zeeslag op Schooneveld Juni 1673,* (Den Haag 1930).

Noten

1. C.R. Boxer, *The Dutch seaborne empire, 1600-1800,* (London 1977), 79.
2. J.R. Bruijn, *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de zeventiende en achttiende eeuw,* (Hilversum 1998), 160 , 222.
3. In het kader van een werkcollege Zeegeschiedenis voor het stamdoctoraal Geschiedenis aan de Universiteit van Leiden, onder leiding van prof. Dr. J.R.Bruijn, kregen de studenten de opdracht ieder één kapitein uit de 17e en één uit de 18e eeuw te kiezen en een werkstuk te maken met als uitgangspunt de werkthese van Boxer. Synthese van al de werkstukken in dit werkcollege zou, bij gelijke werkmethode, een antwoord kunnen geven op de juistheid van Boxer of Bruijn. Dit vormt de relevantie van de onderzoeksvraag van dit werkstuk, dat zich beperkt tot Michiel Adriaenszoon de Ruyter en Bonifacius Cau.
4. Onder meer Keunig, D. & Eppink, D.J. *Management en organisatie: theorie en toepassing,* (Leiden 1987), waarin de organisatie-inzichten van Ansoff (1965) en Ackoff (1981), Mintzberg (1983), Emery&Trist (1964) ten aanzien van het belang en de analyse van de omgeving zijn uitgewerkt.
5. P.C. Molhuysen, P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann (red.), *Nieuw Nederlands biografisch woordenboek, deel V* (Amsterdam 1974), 628-632. L. Eekhout, *Het admiralenboek. De vlagofficieren van de Nederlandse marine 1382-1991,* (Amsterdam 1992), p. 68. J.R. Bruijn, *Varend verleden,* p.158-160. T. van Gent, *Zeventiende eeuwse admiralen en hun zeeslagen,* (Hilversum 2000), 79-83.
6. R. Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter,* (Amsterdam/Antwerpen 1996), p.18,19.
7. G. Groenhuis, *De predikanten: de sociale positie van de gereformeerde predikanten in de Republiek der Verenigde Nederlanden vóór 1700,* (Groningen 1977), p. 65.
8. Groenhuis, *De predikanten,* 65.
9. Prud'homme van Reine, *Rechterhand van Nederland,* 36-43.
10. Ibidem, 53.
11. Eekhout, Het admiralenboek, 68.
12. Prud'homme van Reine, Rechterhand van Nederland, 56-88.
13. Groenhuis, De predikanten, 65.
14. Prud'homme van Reine, Rechterhand van Nederland, 89-155.
15. Ibidem, 155-199.
16. Ibidem, 233-281.

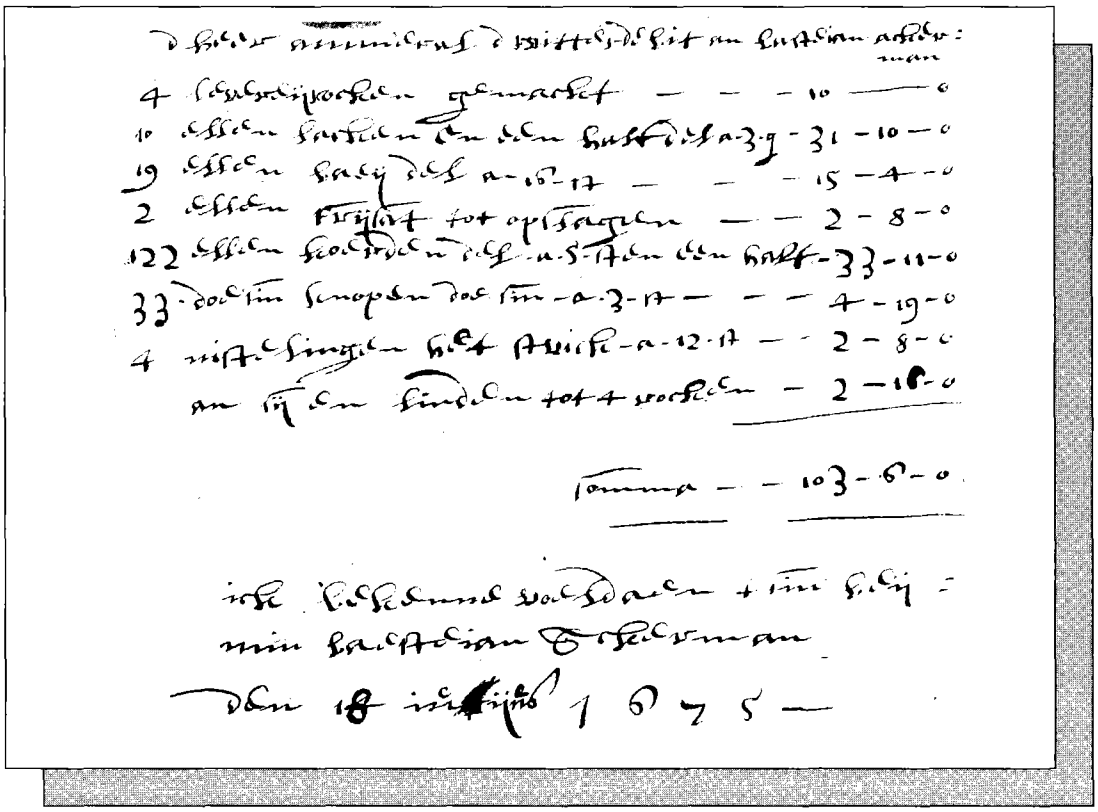
[17] Ibidem, 282-325. Prud'homme van Reine noemt dit de overgang van "der Staten rechterhand", naar "der Staten linkerhand".
[18] Ibidem, 25,26.
[19] Ibidem, 200.
[20] Ibidem, 211, 221.
[21] Ibidem, 177.
[22] Ibidem, 85.
[23] Ibidem, 204.
[24] Ibidem, 205-209.
[25] Ibidem, 23.
[26] Ibidem, 53,
[27] Ibidem, 83.
[28] Ibidem, 54.
[29] Ibidem, 89,221.
[30] Ibidem, 63.
[31] Ibidem, 73,74.
[32] Ibidem, 87.88.
[33] Ibidem 176,177, 196-199.
[34] Ibidem, foto's tussen pagina's 192-193.
[35] Ibidem, 280,281.
[36] Ibidem, onder meer 149, 222.
[37] Ibidem, 158.
[38] Ibidem, 134, 151.
[39] Ibidem,111.
[40] Ibidem, 147,148.
[41] Ibidem, 178.
[42] Ibidem, 279.
[43] Ibidem, 155,156.
[44] Ibidem, 297,298.
[45] Ibidem, 23.
[46] Ibidem, 30,31
[47] Ibidem,36,37,43.
[48] Ibidem, 54,219.
[49] Ibidem, 73,114,161, 188/9,196/7,258/259, 315,326.
[50] Ibidem, 102,147,221.
[51] Ibidem, 219,220.
[52] Ibidem, 219-221.
[53] Ibidem,338-340.
[54] J.C.H. Blom, E. Lamberts red., *Geschiedenis van de Nederlanden,* tweede druk (Baarn 1995), 157-163.
[55] Ibidem,36, 59,60
[56] Ibidem, 65.
[57] Ibidem, 82-87,154-156,161-165, 176,189.
[58] Ibidem,244-256.
[59] Ibidem, 284, 299, 333, 334.
[60] Strategie is de verzameling van sterkten en zwakten van een staat (b.v. economische structuur, grondstoffenafhankelijkheid, ligging, bevolking etc.) en het geheel van lange-termijn-maatregelen die kunnen leiden tot het continueren van de staat in een sterke positie.
[61] Maritieme deelstrategie is het onderdeel van de strategie, dat zich bezig houdt met sterkten en zwakten van de vloot en het geheel van maritieme maatregelen, die de continuering van een sterke staat kunnen ondersteunen. Daarnaast zijn er andere deelstrategieën, zoals economische, industriële etc. die samen de grote strategie vormen.
[62] Ibidem, 56-88.
[63] Ibidem, 89-153.
[64] Ibidem, 154-199.
[65] Ibidem, 233-281.
[66] Ibidem, 282-341.
[67] Zeetactiek behandelt de optimale inzet van en het manoeuvreren met de vloot in het inzetgebied. Tactiek is dus duidelijk een abstractieniveau lager dan strategie.
[68] Ibidem, 134, 151.
[69] Ibidem, 183.
[70] Ibidem, 277-279.
[71] Ibidem, 154-156, 164, 229-232.
[72] J.C.H. Blom en E. Lamberts red., *Geschiedenis van de Nederlanden,* tweede druk (Baarn 1995), 154,155.
[73] *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek,* P.C. Molhuysen, P.J. Blok, Fr.K.H. Kossmann, deel 8 (Amsterdam 1974), 269; J.R. Bruyn, A.C. Meyer, A.P. van Vliet ed., *Marinekapiteins uit de achttiende eeuw. Een Zeeuws elftal,* (Den Haag/Middelburg 2000), 157.
[74] *Een Zeeuws elftal,* 157; Groenhuis, *De predikanten,* 65.
[75] J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, deel V,* ('s Gravenhage/Amsterdam 1843), 384-389; J.R.Bruyn, Een Zeeuws elftal, 158-162.
[76] J.R. Bruyn, *Een Zeeuws elftal,* 156, 158.
[77] Ibidem, 157, 158.
[78] Ibidem, 159-161.
[79] Ibidem,162.
[80] Ibidem,164, 165.
[81] Ibidem, 159.
[82] J.R. Bruijn, *Varend verleden,* 230,231.
[83] J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen, deel V,* 367.

C.B. Nicolas

"VIER ROCKEN VOOR DE RUYTER"

(In het kader van samenwerking zal dit stuk ook in het septembernummer van het Marineblad gepubliceerd worden.)

In het uitgebreide archief van Michiel Adriaansz de Ruyter bevindt zich een rekening van kleermaker Basteian Ackerman. Hij heeft op 18 juni 1675 103 gulden en 6 stuivers ontvangen en tekent de nota met "Ick bekenne voldaen t sin".
Hij heeft dan gemaakt en geleverd "4 leverey rocken", (leverey is livrei, een soort officiële dienstkleding) compleet met knopen, koorden, linten etc.
Hij vermeldt niet of de vier rocken voor de Ruyter zelf zijn en of het vier dezelfde rocken zijn. Het zou bijvoorbeeld kleding kunnen zijn voor de compagnie mariniers waarover de Ruyter op 13 april 1672 als Kapitein werd aangesteld. Dit is echter niet aannemelijk want de Ruyter deed zelf geen zaken voor zijn compagnie. Dat liet hij over aan de Kapitein Luitenant die de compagnie daadwerkelijk commandeerde, of zelfs aan zijn dochter Cornelia De Wit-de Ruyter. Op de vier rocken zaten 33 "doesin" knopen, dat zijn er 396 of 99 per rock! Ook dat maakt het weinig aannemelijk dat het hier om soldatenkleding gaat.
Was de kleding misschien voor zijn scheepsbemanning? Iedere scheepskapitein diende voor de voeding van zijn eigen scheepsbemanning te zorgen maar zeker niet voor de kleding. Daar was iedereen persoonlijk verantwoordelijk voor!
Blijft dan over voor de Ruyter zelf. Maar het is bekend dat de Admiraal zeer zuinig was. Dus wat moest hij met vier pakken? Een reeds in die tijd vermelde regel luidende "een Werckpack en een Kerkpack" kan twee rocken verklaren, maar de andere twee vallen zeker niet onder de latere regel "één in de kast, één aan de bast en één in de was". Er viel aan boord niet zoveel te wassen en zeker geen laken kleding. Nu was een groot aantal kledingstukken kennelijk geen probleem.
Piet Hein liet in 1629 na: 10 pakken (broek en wambuis), en 12 losse wambuizen.
Na het veroveren van de Spaanse Zilvervloot op 8/9 september 1628 kan het ook wel lijden.
Hij kwam op 10 januari 1629 daarvan pas terug en vertrok alweer voor zijn laatste reis op 25-5-1629. Zo'n aantal kledingsstukken behoorden dus kennelijk tot zijn normale uitrusting. Had hij dat allemaal aan boord of in zijn toch kleine huisje in Delfshaven? Hoe zag trouwens deze kleding eruit? Prud'homme van Reine heeft in zijn biografie van de Ruyter een reeks gedateerde portretten afgebeeld.
De eerste portretten, vooral uit 1654 en 1659 laten duidelijk een kledingstuk zien dat bekend staat als wambuis en dat algemeen in gebruik was in het begin van de 17e eeuw.
Het werd gedragen door burgers en militairen, bijv. Piet Hein werd er in 1623 al in afgebeeld maar bijvoorbeeld ook M.H. Tromp (1653), Van Galen (1653), Pieter Floris (1658), E.M. Kortenaer (1660) en Jan Evertsen nog in 1666.
Het wambuis is een kort jasje met een klein opstaand kraagje en aan de voorkant al of niet met veel kleine knoopjes gesloten. Het kan met of zonder mouwen voorkomen. De losse mouwen kunnen in de armsgaten ingeknoopt worden, vandaar de verbrede rand om de bovenkant van de armsgaten. De panden zijn aanvankelijk uit één stuk en lang, maar worden allengs korter en voor-

De rekening van de kleermaker

De Heer amirael d ruiter, debit aen basteian ackerman

4	leverey rocken gemaekt	10 -	- 0
10	ellen Laeken en een half del 3g	31 -	10 - 0
19	ellen haey del a 16 st	15 -	4 - 0
2	ellen (frysat) tot opslagen	2 -	8 - 0
122	ellen koorden del a 5 st en een half	33 -	11 - 0
33	doesin knoopen doesin a 3 st	4 -	19 - 0
4	nestelingen het stuck a 12 st	2 -	8 - 0
	en sy en linden tot 4 rocken	2 -	16 - 0
	Somma	103 -	6 - 0

ick bekenne voldaen t sin bey
min basteian ackerman
den 18 iunijus 1675.

Wambuis

1623 Piet Hein

1654 De Ruyter

1658 Pieter Florisz

1659 De Ruyter

1666 Jan Evertsen

zien van schootstukken. In de taillenaad komen vetergaten zodat de broek aan het wambuis vastgeknoopt kan worden.
Uiteraard is dit kledingstuk onderhevig aan persoonlijke smaak en mode en kan uit alle mogelijke soorten stoffen in alle denkbare kleuren vervaardigd worden. Voor militairen is dit nog al eens van leer of okerkleurige stof. Over deze wambuis draagt men een "Roxken", ongeveer zoals de wambuis, maar langer en veelal zonder mouwen.
In de loop van de jaren wordt de wambuis steeds korter tot het de vorm van een "onnozel" klein vestje aanneemt en dan dus officieel "innocent" gaat heten. (Periode 1650-1675).
De grap was dat je dan vooral op je buik, maar ook aan hals en manchetten veel kant en soms bontgekleurd ondergoed moest laten zien!
Een dracht vooral voor modebewuste heren, maar weinig praktisch voor militairen. Omdat ik tot op heden nog geen portretten van vlootofficieren heb gezien in een innocent, neem ik aan dat dat costuum op de vloot niet gedragen werd. Het is ook vrij snel verdwenen en rond 1660 vervangen door een franse nieuwigheid, de "Just-au-corps" of "Leibrock" in het Nederlands kortweg "rok" geheten.
Het is een lange jas tot over de knie vallend, gesloten met vele kleine knoopjes, zonder kraag en voor het eerst met horizontale zakken. De mouwen zijn lang maar worden teruggeslagen en vastgeknoopt. De binnennaad van de mouwen staat open, maar kan weer met veel kleine knoopjes gesloten worden.
Ik heb het vermoeden dat dit kledingstuk ontstaan is uit het Roxken uit de vorige periode en dat het kleine wambuis (innocent) tot vest verworden is. In principe heeft deze rok dienst gedaan tot de napoleontische tijd toen de rok schuin naar achteren weggesneden panden kreeg.
Waarschijnlijk is de rok na 1813 op advies van schout-bij-nacht P. Melvill van Carnbee weer teruggekomen en als tenu I, lange jas, nog steeds in gebruik!
Vanaf 1660 wordt de Ruyter in dit nieuwe costuum afgebeeld. Het valt op dat hij over het algemeen vrij sober is gekleed, dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Jan van Amstel op een portret in Museum Boymans van Beuningen. Dit portet geeft ook duidelijk een "nesteling" te zien zoals op de rekening van de kleermaker vermeld staat. Deze nesteling is in principe een touwtje op de schoudernaad, om de draagbandelier van de degen op zijn plaats te houden. Uiteraard kan dit door een hoop lussen en strikken zeer verfraaid worden. Het is de oorsprong van de schouderbedekking en de schoudertressen.
Het laatste portret van de Ruyter uit de serie van Prud'homme stamt uit 1675, het jaar waarin de vier rokken zijn gemaakt.
Jammer genoeg staat hij hierop afgebeeld in vol ornaat van Bevelhebber, dus in harnas.
Sir William Temple, Engels gezant in Den

Innocent

1648
Lnt der schutterij
Frans
van Waveren

1670
Page

1670
Lodewijk XIV

Haag merkt op over de soberheid van de Ruyter:
"Sien gekleed gaan als een ghemeen Zeecapiteyn".
Met deze constatering legt Sir William echter het volgende probleem op tafel; Is er een verschil tussen het tenue van een vlag-officier en van een capiteyn?
Is er dan sprake van een "marine uniform" met specifieke rang-aanduiding? Kijken we echter naar het schilderij van Ktz van Amstel dan zien we een overdadigheid en opschik die volgens Temple juist bij een capiteinen niet zou voorkomen.
Maar ja, het portret van van Amstel werd posthuum geschilderd, en hoeft dus niets met de werkelijkheid te maken te hebben.

Wat op het portret van van Amstel wèl opvalt is dat zijn rok is afgezet met koorden, terwijl men normaal tressen of linten hier voor gebruikt. Het is temeer opvallend omdat op de rekening van de kleermaker van de Ruyter 122 elle koorden in rekening ge bracht werden! Dat is zo'n 30 el per rok! Dat wil zeggen dat alle naden en stofranden met koord zijn afgewerkt.
De Ruyter en van Amstel behoren beiden tot de Amsterdamse Admiraliteit. Is het verwerken van koorden op de rok een toevalligheid, hadden zij beiden dezelfde kleermaker of is het een keurmerk van het tenue van de Amsterdammers?
We zullen het wel nooit te weten komen.
De Ruyter heeft zijn vier rokken voor 103 gulden, ongeveer een maand gage van een capiteyn, en Bastein Ackerman heeft 10 gulden verdiend , net zoveel als een gewoon matroos in de maand! (prijspeil 1636).

Just-au-Corps

1667
De schilder
A. van de Velde

1667
LtAdm M.A. De Ruyter

1671
Ktz Jan van Amstel

Bronnen
Alg. Rijks Archief 1.10.72.01 *archief de Ruyter 231*
Dorren C.J.O., *De geschiedenis van het Nederlandse Korps Mariniers van 1665-1945.*
Nicolas C.B., *De wijven van de Compagnie,* artikel Marineblad januari 1999.
Nicolas C.B., *Ontwikkeling der Uniformen op 's Lands Vloot* manuscript
Kinderen-Bezier J.H. *Der Spelevaart der Mode De Kledij onzer voorouders in de 17e eeuw.*
Prud'homme van Reine, R.B.: *"Rechterhand van Nederland".* Open Domein nr 32. Arbeiderspers A'dam, 1996

BOEKBESPREKINGEN

door dr S.J. de Groot

VAN LENINGRAD TOT BERLIJN

Nederlandse vrijwilligers in dienst van de Duitse Waffen-SS 1941-1945.
Door Perry Pierik.
Uitgeverij Aspekt Soesterberg, 2002, 3e herziene druk,
316 blz., geïllustreerd, ISBN 90-75323-02-6, prijs € 27,98.

Het boek Van Leningrad tot Berlijn verscheen eerder in 1995 en 2000, het is daarom voor de derde keer verschenen. Een opmerkelijk feit waaruit geconcludeerd kan worden dat het boek zeker aan een behoefte voldoet. Of deze behoefte gevoed moet worden valt buiten deze bespreking. Maar te lang heeft het onderwerp Nederlandse SS in een taboesfeer gestaan. Daarop heeft Pierik handig ingespeeld. Hij is hierin voorgegaan door Armando/Sleutelaar (1967) De SS'ers. Nederlandse vrijwilligers in de Tweede Wereldoorlog en S. van der Zee (1979) Voor Führer, volk en vaderland. De SS in Nederland. Het is zeker van belang dat de Nederlandse deelname van zeker ca. 25 000 man aan het Nationaal Socialistische keurkorps aan een gedegen onderzoek wordt onderworpen. Dit is recentelijk mogelijk gemaakt doordat Russische archieven geraadpleegd kunnen worden wat betreft de in beslag genomen Duitse archieven (in kopie aanwezig bij het RIOD). Pierik heeft een indrukwekkende literatuurlijst samengesteld. Waar en hoe hij deze benut heeft zal de lezer onduidelijk blijven, daar verwijzing ernaar of een notenapparaat ontbreekt. De schrijfstijl is vlot en hele stukken zijn zeer leesbaar. Vaak doen de teksten te veel denken aan publicaties uit de tijd zelf. Helaas is de opzet van zijn boek, dat hij een studie noemt, niet erg gestructureerd. Een duidelijke systematiek heb ik niet erg kunnen ontdekken (behalve dan de factor tijd). Hoofd- en bijzaken (soms wel zeer kleine, niet oninteressante feiten) wisselen zich in een bonte volgorde af. Het boek begint dan ook al direct met een uitvoerig stuk dat geheel niet op het hoofdthema slaat van de verrichtingen van de Nederlandse component van de Waffen-SS. De auteur heeft te veel willen beschrijven en uitleggen en verzandt te vaak in het moeras van de feiten. Wat ontbreekt, is de inkadering van de Nederlandse SS (en daarmee de Waffen SS als geheel) binnen de krijgsoperaties in Rusland als gecoördineerd door de Duitse legerleiding. Duidelijk ondersteunend kaartenmateriaal ontbreekt. Het zeer veelvuldige gebruik van de Duitse militaire afkortingen voor allerlei eenheden, legeronderdelen, rangen en standen draagt niet bij tot het leesgemak. Soms worden Russische eenheden vermeld met een Duitse terminologie b.v. p. 241 "Op 14 september is het grote sovjetoffensief geopend op Riga, met 125 Schützendivisies (!)." Waar mogelijk had de Nederlandse militaire terminologie gevolgd moeten worden. Mogelijk ligt de oorzaak bij het in Nederland bekende fenomeen dat vele historici tot in de hoogste gelederen zich met militaire geschiedenis (krijgsgeschiedenis) bezighouden zonder maar ooit met het militaire vak in aanraking te zijn geweest, of zelfs erger nog tot de groep van de dienstweigeraars behoorden. Het waarom dat zoveel Nederlanders tot de Waffen-SS toetraden (zeker tot mei 1944) en wat hun achtergrond was

valt helaas buiten het bestek van het boek.
Samenvattend kan gezegd worden, dat ondanks de vele gesignaleerde tekortkomingen het fascinerende literatuur is over Nederlandse soldaten die verbeten lijf en goed inzetten voor de verkeerde zaak. Zij vochten moedig eerst uit idealisme en spoedig uit een verbeten radeloosheid, van de oevers van het Ladogameer tot in Berlijn. Een duizendtal rehabiliteerde zich later in Nederlands-Indië en in Korea en werd weer Nederlands staatsburger. Dit was ongeveer de helft van de teruggekeerden uit de Tweede Wereldoorlog.

VIERDE BULLETIN TWEEDE WERELDOORLOG

Redactie Perry Pierik en Martin Ros.
Uitgeverij Aspekt Soesterberg 2002,
446 blz., geïllustreerd, ISBN 90-5911-032-3, prijs € 26,98

De reeks Bulletin Tweede Wereldoorlog, inmiddels verrijkt met een vijfde deel, is een boeiend relatief nieuw product in uitgeversland. Het houdt het midden tussen een tijdschrift en een boek. Het bevat korte en zeer lange bijdragen en zelfs boekbesprekingen. Deze formule zal de tijdschriftenlezer, die minder tijd heeft om een "boek" te lezen, zeker aanspreken. De artikelen in deze reeks zijn zeer divers en voorzien van een gedegen notenapparaat. De bundel is voorzien van een register en onderscheidt zich hierdoor in gunstige zin van menig historische publicatie. De thans te bespreken bundel bevat 18 artikelen en 7 recensies. Het heeft weinig zin alle titels op te sommen, maar enkele die de bundel boeiend maken zijn:
J.G. Kikkert over de geheimzinnige reis die prins Bernhard midden in de oorlog ondernam naar Argentinië om een oudere vriendin, Catalina von Pannwitz, op te zoeken. Zij had beslist goede connecties met de Duitse overheden, daar zij met haar kunstschatten in de oorlog mocht verhuizen van Heemstede naar Argentinië. De prins wist haar te vinden. Hij vond haar terug op het landgoed van een zekere Juan Zorreguieta. De geheime diensten die de prins volgden, waren hem 14 dagen geheel kwijt. Het Britse wantrouwen tegen de prins werd door dit opmerkelijk gedrag gevoed.
De redacteur P. Pierik geeft een overzicht over het gebruik van door de strijdenden buitgemaakte wapens. Waarom de op sensatie beluste titel Beutepanzer is gekozen laat zich alleen maar raden. Het gebruik van buitgemaakte wapens is een gewoon verschijnsel door de eeuwen heen. Veel van onze leden kunnen het verhaal zo aanvullen en kleine onjuistheden aanwijzen. Het Taschenbuch der Panzer, meerdere delen, ware nuttig geweest alleen al om de gebruikte afkortingen te verklaren. Kortom er valt veel meer over te zeggen.
Boeiend vond ik de bijdrage "Van De Hindenburg tot de Haas" van A. Huisman-van Bergen. De rol die de fysicus prof. dr. W.J. de Haas meende en feitelijk speelde tijdens de oorlog binnen de organisatie Cellastic gelieerd aan de Abwehrstelle West te Parijs. Over de rol van zijn leerling de latere prof. dr. J Kistemaker had ik graag meer vernomen. Een zeer lezenswaardig artikel.
Het verhaal over het dagelijks leven van Seyss-Inquart op Clingendael van V. Laurentius geeft een ander beeld over deze in ons land zo gehate figuur.
Kortom er staat ook in het Vierde Bulletin veel interessants. De prijs van de delen van deze serie stijgen gemiddeld twee euro per jaar. Deze ontwikkeling kan zeer wel nadelige gevolgen hebben. Aan de andere kant hoe lang moet zo'n serie doorlopen?

Tom Boers

UIT DE ARCHIEVEN

11e AFD. No. 82 's Gravenhage, 14 Februari 1901

Aan de autoriteiten der Landmacht.

Figuranten Het is mij gebleken dat van tijd tot tijd gewapende militairen ter beschikking worden gesteld van tooneelgezelschappen, om op te treden als figuranten bij tooneelvoorstellingen en dat zelfs enkele malen door die militairen tijdens de voorstellingen van de Rijkswapenen gebruik wordt gemaakt als schietwapen.

In verband daarmede heb ik de eer U het navolgende te doen kennen:

1°. Alleen militairen, die zich daartoe geheel vrijwillig beschikbaar stellen, mogen worden aangewezen om, in hun vrijen tijd, op te treden als figuranten bij tooneelvoorstellingen;

2°. Het is den sub 1°. bedoelde militairen uitdrukkelijk verboden tijdens de tooneelvoorstellingen waarbij zij als figuranten optreden wapenen van het Rijk te dragen of te gebruiken.

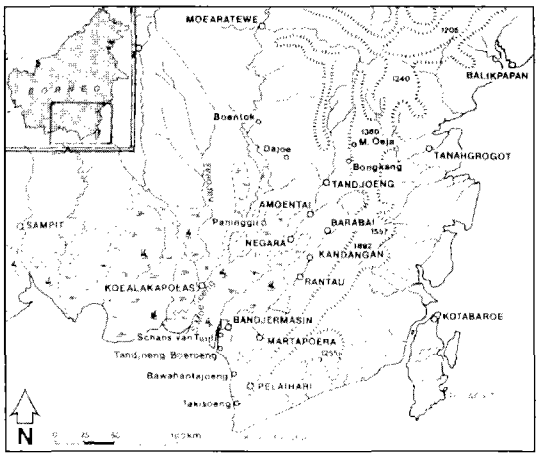
De Minister van Oorlog,
Eland.

B.C. Cats

INDONESISCHE PARA-ACTIE OP BORNEO (KALIMANTAN) 1947

Bij het lezen van deze titel kan men zich afvragen of hier een actie door de lucht wordt bedoeld van de Republiek Indonesia? Inderdaad, uit historisch onderzoek is inmiddels bekend geworden dat de republiek reeds in 1947 hun militairen dropten boven het door het Nederlands Gouvernement gecontroleerde eiland Borneo. Onderstaand artikel doet verslag van deze niet geslaagde Indonesische operatie.

In het interessante boek van J.Th.A. de Man "Opdracht Sumatra" (Unieboek, Houten, 1987) wordt de geschiedenis van de Special Operations Executive - Anglo Dutch Country Section (SOE-ADCS) bekend als het Korps Insulinde - beschreven.
Het personeel van dit korps bestond voor een deel uit mannen van de Prinses Irene Brigade die 12 januari 1942 naar Indië vertrokken om daar het KNIL tegen de aanvallende Japanners te versterken, doch door de val van Java op 8 maart waren zij op Ceylon blijven steken.
Uit een aantal van hen werd in mei 1942 een

Zuid-Oost-Borneo, land van wouden, moerassen en rivieren. Het Indonesische deel is 17 maal zo groot als Nederland. Links de Soengei (=rivier) Sampit met de plaats Sampit in welke omgeving de actie plaats had. Luitenant Grijzen verplaatste zich met de Higginsboot langs de rivier en voer naar het zuiden overzee naar Bandjermasin.

speciale eenheid geformeerd die als doel had het uitvoerden van verkenningen, sabotage en vernielingen in bezet Nederlands-Indië. Zij werden, na een zware opleiding, in kleine groepjes met onderzeeboten afgezet op de kust van Sumatra en later ook wel met parachutes boven de gewenste doelen gedropt. In totaal werden tot de Japanse capitulatie in augustus 1945 elf zogenaamde parties met meer of minder succes uitgezonden terwijl vanaf 17 augustus t/m 2 oktober nog tien maal parties aan land werden gebracht, deze laatsten in het kader van de Repatriation Allied Prisoners of War and Internes (RAPWI). Als spoedig bleek dat Europeanen als geheim agent beduidend minder kans hadden op de door de Japanners bezette Indische eilanden, zodat de behoefte bestond om inheems personeel aan de parties toe te voegen. Hoe kwamen nu Indonesiërs in 1942-43 bij de Geallieerden, in casu het Korps Insulinde, terecht? De Man geeft daar in zijn boek antwoord op en ook de rijksgeschiedschrijver dr. Lou de Jong behandelt dit in zijn serie "Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog". In deel 11C Nederlands-Indië III vermeldt hij dat in Australië in 1942 een plan rees om Indonesiërs te werven voor spionage doeleinden op de bezette eilanden. Het oog viel op in Arabië gestrande Mekkagangers en Indonesische studenten in de Arabische landen. Men kreeg enige tientallen vrijwilligers bijeen die naar de Nederlands Forceps Intelligente Service (NEFIS) in Australië werden gezonden. Daarnaast werden twintig man naar Brits-Indië overgebracht om voor de SOE-ADCS te worden opgeleid. Dit werd geen succes, geen hunner sprak nagenoeg Engels en men kon hen slechts met moeite opleiden. Uiteindelijk konden vijftien Indonesiërs bij het Korps Insulinde worden ingedeeld. Enkelen van hen hebben deelgenomen aan parties, zoals Moerdjono bij de party TETHER van luitenant Sisselaar (dropping bij Padanglawas Sumatra op 28 juni 1945). Toen het Korps Insulinde eind 1945 werd opgeheven keerden de Indonesiërs via Batavia terug naar hun plaatsen van herkomst. Eén van hen, de Javaanse student Rachman Iskandar ging naar Djocja waar hij in dienst trad bij de embryonale Republikeinse Luchtmacht (Angkatan Oedara Republik Indonesia). Gezien zijn ervaring opgedaan bij het Korps Insulinde werd hij tot eerste luitenant bevorderd en voor speciale opdrachten achter de hand gehouden.

Die speciale opdracht kwam in het najaar van 1947. Er was in Djocja een strijdgroep –Dajak MN 1001- die op Borneo het verzet tegen het Nederlands-Indische Gouvernement moest organiseren. De organisator in Djocja, majoors TNI Tjilik Riwoet zocht met behulp van Rachman Iskandar een aantal Indonesische vrijwilligers bijeen die bereid waren boven Zuid-Borneo een parachutelanding te maken. Voor luchttransport konden de republikeinen beschikken over een Amerikaanse particuliere vlieger die met zijn C-47 transportvliegtuig, aangeschaft uit

Amerikaanse dumpvoorraad, vanuit de Filippijnen voor goed geld vluchten verzorgde voor de Indonesische regering en legerleiding. Dat dit in de periode 1946-1949 meer gebeurde blijkt uit de Catalina met Amerikaanse piloot die op 19 december 1948, toen het vliegveld Magoewo bij Djocja door Nederlandse parachutisten was genomen, niets vermoedend van een vlucht uit Singapore landde en met zijn passagiers - Indonesische stafofficieren - prompt werd ingerekend. Ook de kolonel-TNI Kawilarang vertelt in zijn boek "Officier in dienst van Indonesia"(uitgave Warung Bambu, Breda 1989) dat hij in 1948 van Java naar Sumatra werd overgeplaatst en buiten het zicht van de Militaire Luchtvaart (ML-KNIL) met een Catalina naar Republikeins gebied, het Tobameer op Sumatra, werd gevlogen. Begin oktober 1947 werd de strijdgroep Dajak MN 1001 in Djocja bijeengebracht, geïnstrueerd en van wapens en van verbindingsmiddelen voorzien. Er gingen twee krachtige zend/ontvangstapparaten mee om radiografische verbinding met Djocja te onderhouden. Er zou worden gebruik gemaakt van Japanse parachutes; oefenen in parachutespringen was er echter niet bij, de TNI bezat hiervoor geen faciliteiten. Volstaan moest worden met enige theorie van luitenant Iskandar, die bij het Korps Insulinde een para-opleiding had gehad, de eerste oefensprong zou tevens een actiesprong zijn. Er was aanvankelijk slechts één telegrafist genaamd Hari Soemantri beschikbaar; dit was onvoldoende zodat gezocht moest worden naar een tweede, die met moeite pas op 16 oktober werd gevonden. Dit was de Indonesische burger Soejoto, die van 1944 tot 1946 te Madioen lijntelegrafist was geweest en een redelijke seinsnelheid had. Hij werd gemilitariseerd en aan de strijdgroep toegevoegd. Op Borneo werd hij door het KNIL gevangen genomen en - geen opgeleide agent zijnde - vertelde hij na zijn arrestatie alle details van de operatie zodat het navolgende verloop uit zijn mond kon worden opgetekend. Hij was op 17 oktober 1947 gedurende de nacht met een groep van 20 man en 14 pakketten materieel aan boord gegaan van de Dakota die hen naar Zuid-Borneo vloog. De commandant van het geheel was majoor-TNI Soeprapto, plaatsvervanger kapitein Soehardjo. Despatcher van de would-be para's was de eerste luitenant Rachman Iskandar, die belast was met de gang van zaken tijdens instijgen, de vlucht en de exit boven het doel. Verder bestond de groep uit nog twee luitenants, twee sergeanten-majoor, twee sergeanten, twee korporaals en negen soldaten. Om 03.40 uur vertrok de Dakota en om omstreeks 08.00 uur werd het doel bereikt en de groep met enige dwang uit het vliegtuig gezet. Dat het hierbij chaotisch toeging bleek bij terugkeer in Djocja toen men ontdekte dat één van de mannen niet had durven springen en kans had gezien zich in het vliegtuig te verstoppen. De groep kwam neer in een gebied bij de plaats Sampit waarna zij zich verzamelden op, een rendez-vous ten oosten van de kampong Sambi. Hier bleek dat het materieel bij de drop zwaar had geleden, radio's beschadigd, accu's leeggelopen, benzine en voedsel plus sigarettenvoorraden niet meer teruggevonden. Van

Inheemse militairen van Infanterie bataljon XIII op patrouille in Zuid-Oost-Borneo. Wegen waren er nauwelijks, de patrouilles moesten zich een weg kappen door het oerwoud verplaatsen door of langs rivieren.

hieruit vertrok de groep na een uitputtende tocht naar het eerste door Djocja uitgekozen doel de kampong Pandan waar een volksmilitie georganiseerd moest worden. Op 25 oktober werd de groep achter door de bevolking gemeld aan de Nederlandse militaire instanties in casu het KNIL-bataljon Infanterie XIII te Sampit. Uit de bewaarde gevechtsverslagen van dit bataljon kan het verdere verloop van de operatie gereconstrueerd worden. Op 3 november zette een peloton van de 5e cie onder de vaandrig-KNIL J.L.H. van Beusekom de achtervolging in. Daarbij moet men zich realiseren dat dit gebied op Borneo zeer uitgestrekt moeras is, begroeit met oerbos en dat gebaande wegen veelal ontbreken zodat verplaatsing via de rivieren moet gebeuren. De vaandrig splitste zijn peloton in een deel dat onder zijn leiding links van de Soengei (rivier) Sampit oprukte en een deel dat onder de sergeant-majoor P. Zieltjens rechts langs de rivier ging. Zij hadden de opdracht zoveel mogelijk para's levend in handen te krijgen,als bewijs voor de Generale Staf in Batavia voor deze, tot heden onbekende, inzet van de Indonesische tegenpartij. 10 November bereikte Van Beusekom de inmiddels verlate kampong en trof daar de in ongerede geraakte radioapparatuur en veel pamfletten aan, de vogels waren echter gevlogen. De commandant van Infanterie XIII, majoor-KNIL E.L.F. Couvreur, onderkennend dat het hier om een belangrijke actie ging, stelde nu de commandant van de 5e compagnie eerste luitenant-KNIL W.G.T.Grijzen aan tot actieleider. Grijzen had een Higginsboot ter beschikking, een kleine motorboot met weinig diepgang en hij zat de para's spoedig op de hielen. Op 23 november kreeg hij gevechtscontact waarbij luitenant Iskandar, sergeant Noesari en de telegrafist Hari Soemantri sneuvelden en de telegrafist Soejoto gevangen werd genomen. De overigen wisten te vluchten doch werden op 27 en 28 november gepakt. De gevangen waaronder een zwaar gewonde, werden met de Higginsboot via de Soengei Sampit overzee naar Bandjermasin vervoerd waar luitenant Grijzen op 10 december met zijn opzienbarende buit bij de bataljonsstaf van Infanterie XIII arriveerde. Zoals reeds vermeld gaf de gevangen genomen telegrafist Soejoto zonder enig voorbehoud alle gegevens, tot zelfs zijn frequenties en codewoorden prijs waarna de gevangenen op transport werden gesteld naar Batavia (Jakarta). Daar moest de KNIL-legerleiding erkennen dat special operations en het organiseren van verzet tegen het Nederlands gouvernement vanuit de lucht reeds door het Indonesische leger in 1947 op Borneo werd toegepast. Later, in 1962, tijdens de strijd om Nieuw-Guinea. zou Nederland doch nu op grotere schaal, te maken krijgen met deze vorm van vijandelijke infiltratie. Luitenant Grijzen ontving, mede voor het succesvol achtervolgen en gevangen nemen van deze infiltranten, waarbij het KNIL geen verliezen leed, bij Koninklijk Besluit van 18 november 1948 de Dapperheids-onderscheiding de Bronzen Leeuw.

De Indonesische para's maakten gebruik van Japanse parachutes; opleidingsfaciliteiten voor parachutisten bezat het Indonesische leger echter niet.

BOEKBESPREKING
door C.A. Heshusius

"LOGISTIEK ONDER DE TROPENZON"

de verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië 1946-1950,
door B.C.Cats (majoor tit. b.d.) en H.N.J. van den Berg res. Luitenant-kolonel b.d.)
196 blz; De Bataafsche Leeuw; ISBN 90 6707 553 1; 22,50

Het uit de Japanse krijgsgevangenschap terugkerende KNIL zag zich voor de gigantische taak gesteld om aan het eind van WOII in het overzeese rijksdeel een leger op te bouwen dat naar de eisen van de tijd herschoold en gereorganiseerd moest worden. Want op korte termijn moest eerst nog een binnenlandse oorlog worden uitgevochten. Aangezien het KNIL dit niet alleen af kon (want dan zou het ten tweede maal strijdend ten ondergaan) werd de Koninklijke Landmacht (KL) uit Nederland en een aanzienlijk deel van de Koninklijke Marine overgebracht en in Indië ingezet. Uiteindelijk zou de gezamenlijke sterkte van vooral de landstrijdkrachten een omvang verkrijgen van ten naaste bij vier divisies. Dat is niet niets!
In begin 1946 werd het Britse legersysteem voor het KNIL aanvaard en ingevoerd; en werden de KL-onderdelen mede ingezet volgens dat nieuwe systeem. Dit stelsel omvatte drie "zuilen": Operaties, Personeel en Logistiek; de laatste onder een kwartiermeester-generaal (KMG).
De organisatie van de KMG was weer verdeeld in "diensten": Zo was er een Legermaterieeldienst (LMD), een Verplegings- en Transportdienst (VTD), de Leger Technische Dienst (LTD), de Leger Aanschaffingsdienst (LAD), de Coördinatie Militair Vervoer (CMV), de Veldpostdienst (VPD), de Legerproductiebedrijven (LPB).
De KMG heeft baanbrekend werk verricht bij de verwerving, het vervoer, de bevoorrading en de reparatie van het materieel dat een groot leger nu eenmaal nodig heeft.
Dat alles wordt gemakkelijk begrijpend en op interessante wijze in dit boek uiteengezet. Alle diensten worden nog (met opvallende details) afzonderlijk in dit boek aanschouwelijk behandeld.
Ook bij de beide "Politionele Acties" geeft het boek een inzicht wat er precies gebeurde op materieelgebied en welke lessen er terecht werden getrokken.
Het boek is rijk geïllustreerd: tenminste tachtig foto's geven aan dat er bij alle diensten van de KMG hard werd gewerkt teneinde de operaties naar behoren te laten verlopen; talloos zijn ook de gegevens, schema's van de operaties territoriale in delingen van troepen en diensten.
Afzonderlijk wordt de aandacht gevestigd op twee uitersten: bevoorrading door de lucht ("droppings") en de klassieke eeuwenoude bevoorrading met inheemse draagpaardjes met bagagezadels door zwaar terrein.
Ook de Vaartuigendienst trekt de aandacht ingezet op de brede rivieren van Sumatra en Borneo. Evenals de massale inzet van vrachtwagen, colonnes van de AAT. Er waren meer dan dertig genoemd in een speciale bijlage van compagnieën.
Door alles heen wordt in het boek ook niet vergeten dat de politiek de operaties van de

krijgsmacht beheerst. Toen na de actie van de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad de politiek in Indonesië volkomen werd beheerst en Nederland maar al te vaak op het internationale vlak werd gebruskeerd, kwamen er geheel andere politieke besluiten dan de krijg tegen de Republiek.
Vooral het einde van de Nederlandse militaire inzet in Indonesië wordt uitvoerig besproken in het werk. De gehele KMG-organisatie werd uiteindelijk over aan de krijgsmacht van de Verenigde Staten van Indonesië; ook daarvan navrante foto's.
De overdracht van de souvereiniteit en de "opheffing" van het KNIL worden uitvoerig besproken.
Het mag met blijdschap genoemd worden dat betrekkelijk laat (na ruim een halve eeuw) een overzichtelijk boek is verschenen dat de Nederlandse logistiek onder de tropenzon goed belicht. De beide schrijvers hebben hun Indische jaren gehad bij die logistiek in die zon. Zij schrijven uit een ervaring die hen niet kan word ontvreemd. Zij hebben het boek niet geschreven uit de archieven ....
Een kostelijk werk waar militair Nederland behoefte aan had!

B.C. Cats

NIEUWE BARET- EN KRAAGEMBLEMEN BIJ DE KONINKLIJKE LANDMACHT

Op 8 november 2002 werd het Opleidingscentrum Initiële Opleidingen voorzien van eigen baret- en kraagemblemen, de 57e uitvoering in een lange rij sinds 1946. Ik voeg hier onmiddellijk aan toe dat - veelal door opheffing van regimenten en korpsen - 20 baretemblemen zijn vervallen en niet meer worden gedragen, zodat de Koninklijke Landmacht nog 37 actuele baret- en kraagemblemen kent.

Sinds de opschorting van de dienstplicht in 1995 wordt het personeelsbestand o.a. gevuld met kortverbandvrjwilligers die thans BBT-ers worden genoemd (Beroeps Bepaalde Tijd). Acht maal per jaar vindt instroming van deze aspirant BBT-ers plaats, voor vrijwilligers uit het noorden bij het Schoolbataljon Noord te Assen, in het midden des lands bij Schoolbataljon Centrum te Ermelo en uit het zuiden bij Schoolbataljon Zuid te Oirschot. De a.s. BBT-ers ontvangen hier een algemene militaire opleiding (exerceren, wapenkennis, schieten, velddienst, enz) van vier maanden. BBT-ers bestemd voor de Luchtmobiele Brigade gaan naar het Schoolbataljon Air Mobile te Schaarsbergen waar reeds kennis wordt gemaakt met de zwaardere physieke eisen waardoor de AMOL (Algemene militaire Opleiding Luchtmobiel) zes maanden duurt. Vervolgens gaat men naar de diverse opleidingscentra waar de specifieke wapen- of dienstvakopleiding plaats vindt.
1 Juni 1998 werden de schoolbataljons ondergebracht in een nieuw Opleidingscentrum Initiele Opleidingen (OCIO)waarvan de staf gelegerd is in de Jan van Schaffelaarkazerne te Ermelo.
De BBT-ers droegen bij de schoolbatajons aanvankelijk het Infanterie - Algemeen

embleem (met de tekst Nulli Cedo). De wapenoudste van de infanterie had hiertegen bezwaren omdat de AMO geen specifieke infanterieopleiding maar een basisopleiding die voor allen hetzelfde is. Zodoende kreeg de 88-jarige heer F.J.A.Th. Smits, die indertijd als esthetisch adviseur bij het Departement van Defensie werkzaam was (lid van onze vereniging), het verzoek de baret- en kraagemblemen te ontwerpen voor het OCIO. Op vrijdag 8 november 2002 reikte de commandant van Commando Opleidingen Koninklijke Landmacht (COKL) generaalmajoor C.H. Nicolaï het nieuwe baretembleem met de bijbehorende kraagemblemen uit aan de commandant van het OCIO, kolonel F.J.H.Vrenken.

Het embleem bestaat uit twee gekruiste zgn sokkelbajonetten met op de kruising een geplooide brede banderol met inkepingen aan beide uiteinden en voorzien van de kapitale letters OCIO. Voor de baret is dit geheel geplaatst op de bekende baretgesp wat in feite een gestyleerde letter W is, in 1946 als universele vorm gekozen voor alle baretemblemen toen Koningin Wilhelmina nog aan de regering was. De kleur van het ondergrondje is ponceau-rood.
De voor het OCIO gekozen sokkelbajonet is de oudste bajonetvorm sinds 1814 en voor het laatst gebruikt op de karabijn M1895 oud model (OM), die in 1939-40 nog bij de cavalerie in de bewapening was. De bajonet werd met de sokkel (buisvormig uiteinde) over de loop van het geweer cq karabijn geschoven en met een kwartsiag, via de bajonetsluiting, vastgezet. Dit in tegenstelling tot de latere bajonetten die een bajonetgreep hadden en een ring die over de monding van de loop werd geschoven en m.b.v. de bajonethaft onder de loop vastgezet. De korte sabel voor geweerdragenden verviel toen omdat de afgenomen bajonet ook als blank wapen kon worden gehanteerd (zgn sabelbajonet).
De ontwerper heeft bewust voor de sokkelbajonet gekozen omdat dit sinds 1918 een permanent deel van het geweer is, dus het eerste wapen dat de nieuw opgekomen soldaat ontvangt en waar hij onderricht in krijgt. Men sprak in de 19e eeuw over de sabel of bajonet van zijdgeweer" (aan de zijde gedragen). Als de militair zich na de dienst in uitgaanstenue buiten de kazerne begaf moest dit zijdgeweer aan de koppel worden gedragen. Er bestond zelfs een bijkomende krijgstuchtelijke straf :,, het verbod om buiten dienst wapens te dragen." Dit sloeg op de sabel dan wel op de bajonet en aan de lege schede aan de koppel kon het publiek zien dat betrokkene gestraft was.
Maar nu terug naar de sokkelbajonetten. De

toepassing hiervan in het embleem van het OCIO is niet geheel nieuw. Reeds in 1946 ontwierp dhr Smits een baretembieem met gekruiste sokkelbajonetten voor de toenmalige Lichte Infanterie Bataljons. Dit waren in 1944-45 tweede-lijnsbataljons met vijf geweercompagnieën die voornamelijk bewakings- en patrouilledienst achter het Geallieerde front verrichtten en daarom niet voorzien waren van zware wapens. De 24 OVW-bataljons die in 1945-46 naar Indië vertrokken waren L.I.B.'s . Hiervoor was het hier afgebeelde baretembieem ontworpen. Het is echter nimmer vervaardigd want aangekomen in Indië werden de L.I.B.'s in 1946 door de aldaar heersende oorlogstoestand gereorganiseerd tot eerste-lijnsgevechtsbataljons en daartoe o.a. uitgerust met een ondersteuningscompagnie waarin de zware wapens waren opgenomen en waardoor de L.I.B.'s dus niet meer bestonden.
Inmiddels is via o.a. de Defensiekrant de instelling bekend gemaakt van de Hindoegeestelijke verzorging. Voor de twee hierbij aangestelde Legerpandits is een eigen baret- en kraagembleem inmiddels ontworpen en uitgereikt.
We zullen deze 58e uitvoering in de volgende aflevering van "Mars et Historia" behandelen.

BOEKBESPREKING
door Max v.d. Hoog

NAPOLEON ON THE ART OF WAR

selected, edited, and translated by Jay Luvaas
ISBN 0-684-85185-7; hard cover, 196 pages, ± $ 25

Jay Luvaas heeft meer dan 30 jaar militaire geschiedenis gedoceerd. Hij is verbonden geweest aan het Allegny College, het U.S. Military Insitute bij Carlisle Barracks. Voorts was hij de eerste hoogleraar militaire geschiedenis van het U.S. Army War College. Hij is auteur of uitgever van vijf boeken en heeft aan nog een twaalftal andere boeken medewerking verleend.
'Napoleon on the art of war' is het resultaat van meer dan 30 jaar studie.
Napoleon heeft niet zoals Machiavelli, Clausewitz of Sun Tzu een speciaal boek nagelaten, maar de 'correspondaces' uitgegeven door keizer Napoleon III, de missieven aan onderhebbenden en vele andere geschriften van dit wonderlijk genie zijn een 30-tal jaren door Luvaas bestudeerd.
Het zijn vooral 'Les maximes de la guerre' die door de schrijver worden belicht. Niet alleen de cadet, die zich verdiept in militaire strategie, maar ook de zakenman kan interessante onderwerpen vinden. De manier waarop Napoleon zijn cavalerie inzette en gebruik maakte van de artillerie zijn de principes voor iedere opperbevelhebber.

Mr. C.J.M. Kramers

DE VRIJWILLIGE LANDSTORM

Het woord landstorm was al bekend sinds de terugkeer van Willem I uit zijn ballingschap. In 1813 vaardigde de soevereine vorst een reglement uit, waarin de oprichting van een Algemene Volksbewapening werd bevolen, die moest bestaan uit een landstorm en een landmilitie. Een der bepalingen van die reglement schreef voor '... dat de plaatselijke verdediging in ieder district wordt toevertrouwd aan een welgeregelde landstorm, bestaande uit alle weerbare mannen van 17 tot 50 jaar, bewapend met geweer of piek.'. Bij het verdrijven van de Fransen – zij waren vijf maanden na de aankomst van Oranje nog niet geheel uit onze gewesten verjaagd – heeft deze landstorm nuttige diensten bewezen. Deze hulp was ook nodig bij het beteugelen van de kozakken. Die hielpen ons land bevrijden maar hielden ook wel van plunderen.
Onze grondwet van 1815 bepaalde dat schutterijen moesten worden opgericht. In geval van oorlog zouden zij, als een landstorm verenigd, het vaderland verdedigen. Dit is gebeurt in 1830 tijdens de Belgische opstand. Toen in 1907 de laatste eenheden van de schutterij waren opgeheven kon zulk een landstorm niet meer bestaan.
De landstormwet van 1913 heeft in deze eeuw weer een landstorm opgericht, Terwijl de zeven jongste lichtingen werden ingedeeld bij het leger en de volgende vijf lichtingen bij de Landweer werden de oudere dienstplichtigen tot hun veertigste jaar ingedeeld bij de Landstorm. Deze laatste zou alleen in buitengewone omstandigheden worden opgeroepen. Toen in 1914 onze krijgsmacht werd gemobiliseerd kwamen dus de oudste lichtingen terecht bij deze – niet vrijwillige – Landstorm. Dit is tot de demobilisatie in 1918 zo gebleven.

De vrijwilligers van 1914.
De Landstormwet bevatte een artikel, dat de mogelijkheid schiep voor vrijwilligers om in buitengewone omstandigheden en onder nader te stellen regels toe te treden tot de Vrijwillige Landstorm voor al dan niet gewapende dienst. Het werd een wapenmacht in ruste, die tijdens de mobilisatie van de strijdkrachten nog niet werd opgeroepen maar die in tijd van oorlog wel taken van het leger moest uitvoeren. De vrijwilligers kwamen regelmatig voor

instructie en oefening bijeen maar bleven gewoon thuis wonen.
Ofschoon in 1914 600.000 Nederlanders, die qua leeftijd voor militaire dienst in aanmerking kwamen, niet waren opgeroepen, wierf de Vrijwillige Landstorm in dat jaar niet meer dan 2000 vrijwilligers. De autoriteiten wisten geen partij te trekken van de spontane volksuiting voor dienstneming op dat moment: er was niets voorbereid. Verwacht

was dat de op dat moment bestaande 958 vrijwillige weerbaarheids-verenigingen voldoende manschappen zouden leveren. Sinds 1867 had de regering belangrijke steun verleend aan deze organisaties maar in 1941 moesten deze korpsen hun eigen identiteit, traditie en uniform opgeven wanneer de leden individueel toetraden tot de Vrijwillige Landstorm. Besturen en kaderleden van deze verenigingen vreesden verlies van eigen status en moedigden dienstneming niet aan. Zij hadden al bij het begin van de mobilisatie hun wapen moeten inleveren. Wel werden enkele speciale landstormkorpsen opgericht, zoals Delftse en Utrechtse studenten-wielrijders. In het begin hadden de regionaal georganiseerde eenheden van de zogenaamde 'Mobilisatie Landstorm' gebrek aan vrijwel alles: kader, wapens en uitrusting. Voor zover niet reeds in het bezit van voor het leger vastgestelde kleding werd aanbevolen uniform gekleed te gaan, bij voorkeur in grijs en grauw, dan wel sportieve kleding met beenwindsels en slappe hoed. Om het hoofddeksel heen moest dan een 4 cm brede oranje katoenen band met in zwart opgedrukt rijkswapen worden gedragen. In 1915 is voor de Vrijwillige Landstorm eenvoudige uniformkleding vastgesteld van olijfkleurige stof, een jas met gesloten liggende kraag, een broek met beenwindsels en een veldmuts met voorop een oranje kokarde. In latere jaren werden normale legeruniformen gedragen dan wel oranje banden om de mouw.
Aanvankelijk mochten op de vrijwilligers geen tuchtmiddelen worden toegepast. Soms ontbrak meer dan de helft van de mannen op de oefeningen. Werkgevers waren niet geneigd hun personeel vrij te geven voor niet verplichte diensten. Pas na de benoeming van een inspecteur van de Vrijwillige Landstorm in februari 1915 trad er verbetering in. Er werden nu ook regionale korpsen opgericht, waaronder de Limburgse jagers. Meerdaagse en zelfs drieweekse oefeningen konden worden gehouden toen hiervoor kampementen beschikbaar waren gekomen. Vaandels werden uitgereikt waardoor de saamhorigheid werd versterkt. Soms werden zij door gemeentelijke comités uitgereikt en vervolgens bij Koninklijk Besluit erkend. In 1918 bedroeg de totale sterkte 6000 man. Om in de behoefte aan eigen kader te voorzien werden ook Landstormkadercursussen gegeven, die opleidden tot korporaal, sergeant en vaandrig. De eerste opleiding begon in 1916 in Rotterdam, hierop volgden de universiteitssteden. Voor de kaderoefeningen waren veldoefeningen en verblijf in kampementen verplicht. Zo konden jonge vrijwilligers, die waren opgeleid voordat zij voor hun militaire dienst werden opgeroepen, meteen in hun inmiddels behaalde rang dienstdoen.

Het binnenlandse gevaar in 1918.
De omstandigheid dat de Vrijwillige Landstorm alleen uit vrijwilligers bestond wettigde het vermoeden dat de leden bereid zouden zijn het wettige gezag te steunen, ook al was van geen der leden een uitspraak in die richting gevraagd. Toen op 11 november 1918 de socialistische voorman Troelstra zijn bekende oproep tot de revolutie deed, leidde dit tot grote ongerustheid, De regering en velen met haar beraadden zich op maatregelen om een omverwerping van het bestel te voorkomen. Het gemobiliseerde leger had er genoeg van. Wederoproeping kwam niet ter sprake, nadat in oktober in de legerplatst bij Harskamp en elders door soldatenoproer grote ontevredenheid was betoond. Enkele nog dienende legereenheden werden wel betrouwbaar geacht en konden in het westen van het land worden ingezet. De 6000 man tellende Vrijwillige Landstorm werd op 11 november gemobiliseerd. Op hen kon de regering staat maken. In de bange novemberdagen van 1918 besloot de regering op advies van vindingrijke kamerleden, om gebruik te maken van artikel 82

van de Militiewet van 1912. Dit bood verlofpersoneel de mogelijkheid vrijwillig in dienst te treden. Deze bepaling was tot stand gekomen met het doel om werklozen door militaire dienst van een inkomen te voorzien. Voorheen was hiervan nauwelijks gebruik gemaakt. Nu werd op 15 november bij Legerorder meegedeeld dat op grond van de bestaande legerwetten militaire verlofgangers vrijwillig onder de wapenen konden komen voor de handhaving van gezag en orde. Dientengevolge zijn 3 tot 4000 mannen vooral uit de Zuidelijke en Noordelijke provincies met extra treinen naar Den Haag gekomen. Op verzoek van zijn medestanders was het Tweede Kamerlid Colijn op 15 november uit Londen van een internationale economische conferentie naar Nederland teruggekeerd. In een memorandum van 23 november zette hij uiteen hoe voortaan in zulke moeilijke situaties moest worden opgetreden. Hij stelde voor de Vrijwillige Landstorm uit te breiden met militair verlofpersoneel zolang dat geen mobilisatiebestemming zou hebben. Betrokkenen hoefden geen verbintenis aan te gaan. Dit is inderdaad in 1919 mogelijk gemaakt door een wijziging in de militiewet van 1912 waarbij aan dienstplichtigen werd toegestaan tot de vrijwillige Landstorm toe te treden. Deze constructie was correcter dan het eerdere gebruik van het voor werklozen opgestelde artikel 82. Colijn adviseerde ook om gemeentelijke vrijwillige burgerwachten op te richten. Toen het gevaar van november geweken was werd de Vrijwillige Landstorm gedemobiliseerd en de buitengewone vrijwilligers keerden huiswaarts. Nadien zijn nog incidenteel vrijwillige landstormers opgeroepen geweest wegens ongeregeldheden over de Duitse grens.

Nadere regeling van de Vrijwillige Landstorm

Volgens de wet mocht de Vrijwillige Landstorm allen bestaan zolang de in 1914 afgekondigde buitengewone omstandigheden van kracht bleven. De regering heeft tot mei 1920 gewacht voordat zij deze omstandigheden beëindigde en de daaraan verbonden staat van beleg ophief. Voordat het zover was had zij al bij Koninklijk Besluit tot nadere regeling der weerbaarheidsbeweging vastgelegd dat de Vrijwillige Landstorm ook onder normale omstandigheden mocht bestaan. Ter toelichting werd opgemerkt dat in de afgelopen jaren veel moeite en kosten waren besteed aan de Vrijwillige Landstorm. Het zou jammer zijn deze instelling, die bijna zes jaren lang getoond had een gezonde basis te zijn voor verhoging en voorbereiding van de weerbaarheid der mannelijke bevolking, verloren te laten gaan bij het einde der buitengewone omstandigheden.

De Nationale Landstormcommissie

Om het in 1918 ad hoc gevormde verband in stand te houden en uit te breiden kreeg de toenmalige inspecteur van de Vrijwillige Landstorm, de kolonel Fabius van de minister van Oorlog de opdracht het nodige te verrichten.
Dit leidde tot de oprichting van de Bijzondere Vrijwillige Landstorm, de BVL. Per Legerorder maakte de minister op 22 mei 1919 bekend dat de Nationale Landstorm Commissie – erevoorzitter de oud-minister van Oorlog Colijn en voorzitter het kamerlid Duynaer van Twist – de toetreding tot de BVL zou helpen bevorderen en propaganda zou voeren. Aanvankelijk droeg Oorlog hiervan de kosten maar in 1921 nam Binnenlandse Zaken deze over. Twee jaar later kreeg dit laatste ministerie ook de militaire kosten van de BVL te dragen. Orde en veiligheid waren immers primair een zaak van Binnenlandse Zaken. De begroting van Oorlog was aldus ontlast terwijl dit ministerie toch het beheer en controle over de BVL hield.
De nieuwe organisatie heette nu bijzonder en niet meer buitengewoon. Zij had dus ook

bestaansrecht als er geen buitengewone omstandigheden ware afgekondigd. De BVL was inzetbaar ter handhaving van het gezag, optreden tegen stakers hoorde daar niet bij. Verlofgangers met een mobilisatiebestemming konden, zolang zijn niet in het leger voor werkelijke dienst waren opgeroepen, tot de BVL toetreden. Alle militair geoefende mannen werden uitgenodigd zich hierbij aan te sluiten. Vaders van tehuizen voor militairen deden mee aan de werving. Ongeoefenden en ouderen dan dertig werd aangeraden zich aan te melden bij de gemeentelijke burgerwachten. Deze hadden geen militaire taken, hadden ten doel de plaatselijke politie te versterken en mochten alleen binnen de eigen gemeente optreden. In februari 1919 waren er al 20.000 leden van de BVL geregistreerd. Er werden geen echte militaire oefeningen gehouden maar wel schietoefeningen. Koningin Wilhelmina was present op menige nationale landdag van de BVL. In september 1939 telde de BVL 84.000 leden, de helft daarvan was inmiddels in actieve dienst in het leger opgeroepen.

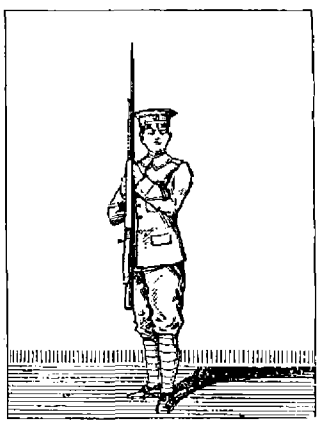
De vooroefening

Tot 1912 konden dienstplichtigen, voordat zij werden opgeroepen, zich aan melden voor vrijwillige vooroefeningen in de eigen woonplaats. Wie het vereiste aantal uren had geoefend hoefde dan maar vier maanden in werkelijke dienst door te brengen. Bij de behandeling van de Militiewet van 1912 had Colijn, minister van Oorlog 1911-1913, opgemerkt dat de ervaring had geleerd dat ernstig moest worden betwijfeld of het toengeheten voorbereidend militair onderricht ooit een deugdelijke opleiding was geweest, die verkorting van de effectieve diensttijd rechtvaardigde. Hij schafte dit voorbereidend onderricht dus af en iedereen moest voortaan de volle tijd dienen.

De in 1914 opgerichte Vrijwillige Landstorm begon weer mannen op te leiden, die niet in het leger zelf waren ingedeeld. Zij ontvingen in wezen dus voorbereidend militair onderricht. Na de demobilisatie van het legen in 1918 werden deze opleidingen voor vrijwilligers voortgezet. De Nationale Landstorm Commissie kreeg, naast de BVL, ook met de Vrijwillige Landstorm bemoeienis. Zij maakte propaganda voor deelname aan deze opleidingen. Van de deelnemers werd nu een zogenaamde "Steun Wettig Gezag"-verklaring verlangd, waarmee zij te kennen gaven dat in bijzondere omstandigheden op hen kon worden gerekend.

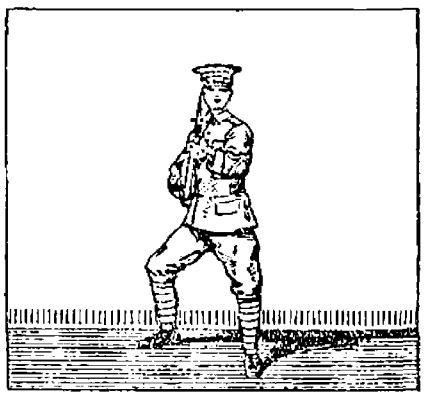
In 1922 heeft de regering de toen bestaande Vrijwillige Landstorm-opleidingen losgekoppeld van de Nationale Landstormcommissie. De nadruk viel verder alleen op het opleiden van jongelieden, die hun dienstplicht nog zouden moeten vervullen. Er werd niet meer op hun politieke gezindheid gelet. Wie deelnam aan het nu opgerichte "Landstorm Vooroefenings Instituut" kon een "Bewijs van Voorgeoefendheid" behalen. Dienstplichtigen die dit bezaten behoefden, als zij waren ingedeeld bij de infanterie, maar anderhalve maand werkelijk te dienen. De bestemming van hen die hier werden opgeleid was voortaan een zuiver militaire

Fig. 1.

1e beweging van het aannemen der stelling.

Fig. 2.

Normale stelling.

en stond los van de handhaving van rust en orde. De legerleiding was tevreden dat de algemene weerbaarheid niet meer te doen had met rechts-politieke sturing van de Landstormcommissie. De oefeningen moesten geschieden volgens de voorschriften van het ministerie van Oorlog. De vrijwilligers moesten gedurende een jaar 300 uren zijn geoefend in de volgende militaire vaardigheden: schieten met geweer en lichte mitrailleur, discipline, velddienst, marsvaardigheid en theorie. De bij de vooroefening aangesloten instructeurs en leerlingen droegen op de kraag een rode granaat van zijde of van metaal.

De praktische vaardigheid van de voorgeoefenden.

In rapportage van het Veldleger is te lezen dat de legerleiding niet onverdeeld tevreden was over het vooroefeningsinstituut. In 1920 en 1921 werd geconstateerd dat de mannen zeker van goede wil waren en de conditie niet te wensen overliet, maar er waren tekortkomingen. De discipline van de mannen viel tegen, tegenover hun meerderen gedroegen zij zich te gemoedelijk. Eerbewijzen werden niet goed uitgevoerd. Soms ontbraken ervaring in velddienst en marsvaardigheid geheel. De gewone schietvaardigheid lag beneden de normen, velen hadden nog nooit een lichte mitrailleur gezien. Het met de instructie belaste verlofkader leek niet zwaar genoeg en te kleine klasjes waren ongewenst: op 500 plaatsen werden 10.000 vrijwilligers geoefend. Na werkelijke opkomst konden velen voorgeoefenden niet meteen met de troep meedoen. Zij moesten dus een tot twee weken apart worden opgeleid, hetgeen weer extra kader vergde.

De legerleiding zag graag dat de voorgeoefenden niet vier maar slechts drie maanden korting op hun effectieve diensttijd kregen zodat zij niet anderhalve maar twee en een halve maand echt zouden dienen. Ook wenste zij dat de opleidingen voortaan werden verzorgd door beroepskader, al dan niet gepensioneerd. De klassen zouden minimaal acht man moeten tellen. De helft van oefeningen diende bij daglicht te worden uitgevoerd.

De reistijd naar en van de oefening mocht niet worden meegerekend, die voor het kleden evenmin. Van deze wensen is op korte termijn alleen de inzet van professionele instructeurs tot stand gekomen. Dit gaf aanleiding tot het verwijt dat het leger overtollig en moeilijk plaatsbaar kader naar de Landstorm afschoof ten laste van de begroting van de Landstorm en tot verlichting van het leger zelf. Pas in 1933 is per legerorder de gewenste verbetering grotendeels vastgelegd, dit als gevolg op een rapport van een commissie, die opdracht had om zonder extra kosten het Vooroefeningsinstituut te verbeteren. Praktisch resultaat hebben deze aanbevelingen nooit gehad. In 1935 werd namelijk dit hele instituut met één pennenstreek afgeschaft. Hiertoe was besloten op advies van een in 1933 benoemde bezuinigingscommissie, die aldus een miljoen gulden wist te besparen.

De belangstelling voor het Vooroefeningsinstituut.

Toen vanaf 1922 de Nationale Landstorm Commissie niets meer te maken had met het Vooroefeningsinstituut en er geen verklaring tot van het wettige gezag werd verlangd, kwam bijval van de zijde van degenen, die meenden dat jonge mannen zoveel mogelijk moesten worden onttrokken aan de kwalijk geachte invloeden van het kazerneleven. Hoe korter de mannen effectief onder de wapenen waren, des te beter. De commissie die voor de Sociaal Democratische Arbeiderspartij en het Nationaal Verbond van Vakverenigingen het militaire vraagstuk onderzocht rapporteerde: 'zolang ons land niet is ontwapend dienen alle maatregelen die de verplichte militaire dienst kunnen verlichten, te worden aangewend.

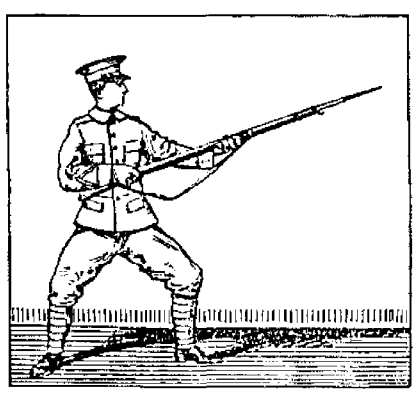
Bij de oprichting van het Landstorm Vooroefenings Instituut had de regering gedacht dat vooral studerenden en inwoners van grotere plaatsen hieraan zouden deelnemen. Genoemden zouden er immers belang bij hebben de werkonderbreking van de militaire dienst te verkorten. In werkelijkheid kwamen de meeste vooroefenaars juist van het platteland. Terwijl tot 1928 het jaarlijks contingent dienstplichtigen was vastgesteld op 19.500 man is na 1922 per lichting door 10.000 tot 15.000 mannen deelgenomen aan de vooroefeningen. Het was dus zeker niet wegens gebrek aan belangstelling dat dit instituut in 1935 werd afgeschaft.

De korpsen met bijzondere bestemming

Aan het eind van de mobilisatie bleef het Vrijwillige Landstormkorps Motor-, Vaar- en Voerwezen bestaan. In 1920 werd het vervangen door de volgende korpsen met bijzondere bestemming: Motordienst, Vaartuigendienst en Spoorwegdienst. In 1936 telden deze respectievelijk 7.815, 1.414 en 633 vrijwilligers. Hun taak stond in verband met de handhaving van de binnenlandse orde en de Nationale Landstorm Commissie maakte propaganda voor dienstneming in deze korpsen. Daarentegen had het in 1921 opgerichte vrijwillige Landstormkorps Luchtwachtdienst een uitsluitend militaire taak en de voormelde commissie had hier niets mee te maken. Hetzelfde gold voor het in 1939 opgerichte vrijwillige Landstormkorps Luchtafweerdienst, dat voor rekening van particulieren luchtafweergeschut bediende. In 1939 werden de korpsen met bijzondere bestemming gemobiliseerd. Veel leden van het korps Motordienst protesteerden toen dat zijn het leger "ingeronseld" waren. Zij hadden immers alleen getekend voor optreden tegen een binnenlandse vijand. Hierop verlieten 4.000 leden dit korps, zij werden vervangen door dienstplichtigen.

Door de leden van deze korpsen werden speciale kraagdistinctieven gedragen. Motordienst: automobielrad in gouddraad voor officieren en adjudant-onderofficieren, rode zijde voor onderofficieren en roodgeverfd metaal voor minderen. Van de andere korpsen droegen de officieren een kraagembleem in gouddraad en de overigen alle een embleem van verguld metaal. Voor de Vaar-

Fig. 2a.

Normale stelling.

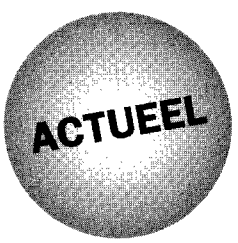
tuigendienst was dit een onklaar anker, voor de Spoorwegdienst een gevleugeld rad, voor de Luchtwachtdienst een kijker en voor de Luchtafweerdienst gekruiste kanonnen met een luchtschroef.

De Indische Landstorm
In 1918 vaardigde de Gouverneur-generaal van Nederlands-Indië het Dienstplichtbesluit uit. In geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden konden voortaan Europeanen tot militaire dienst worden verplicht. Mannen tot de leeftijd van 32 jaar waren bestemd voor de militie, de ouderen tot 45 jaar zouden buitengewoon bijeengeroepen kunnen worden. De dienstplichtigen konden slechts met hun eigen toestemming buiten Nederlands-Indië worden ingezet en zij zouden geen deel nemen aan militaire expedities. Na de Japanse aanval op Pearl Harbour in 1941 is de Indische Landstorm inderdaad opgeroepen. Aangezien weinigen van deze mannen ooit militair waren getraind vormde het Indische leger toen Vrijwillige Oefen Corpsen om de opgekomenen op te leiden. Zij waren in hoofdzaak bestemd voor de garnizoensdienst.

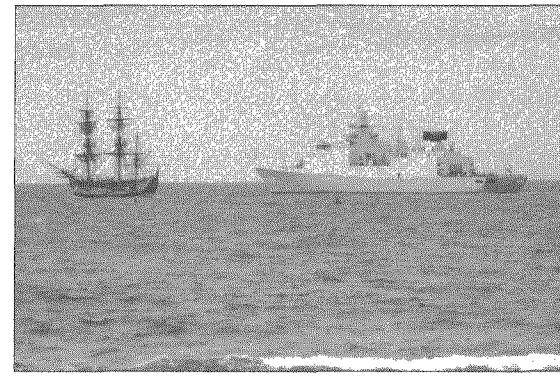
De Landstorm Nederland
Volledigheidshalve zij vermeld dat in 1943 de Duitse bezetter ertoe is overgegaan vrijwilligers te werven voor een door de SS geleide militaire reserve. Deze territoriale organisatie voor de landsverdediging als afweer tegen zowel binnen- als buitenlandse vijanden was regionaal georganiseerd en trad alle op in Nederland. Deze vrijwilligers wilden wel vechten voor de Duitsers, maar niet aan het Oostfront. In Nederlandse kazernes werden de mannen in perioden van drie maanden opgeleid, waarna zijn naar huis konden gaan. In juli 1944 is de gehele Landstorm Nederland van 9.400 man opgeroepen voor actieve dienst. De troep had geen grote militaire waarde maar is – anders dan de Nederlandse Landwacht – onze bevolking niet tot last geweest. De eenheid heeft deelgenomen aan gevechten bij Oosterbeek en Arnhem en in de Gelderse Vallei.

Theo Postma

TROMP-FESTIVAL

Deze maand (zondag 10 augustus 2003) was het exact 350 jaar geleden dat luitenant-admiraal Maarten Harpertszn Tromp sneuvelde tijdens een zeeoorlog* met de Engelsen. Dat gebeurde voor de kust van het Zuid-Hollandse vissersdorpje Ter Heijde aan Zee.
Op vrijdag 22 augustus om 12.00 uur is op het strand van Ter Heijde aan Zee een krans gelegd en een plaquette onthuld ter nagedachtenis aan Maarten Tromp, gevolgd door een officiële herdenkingsplechtigheid in de Oude Kerk in Delft.
Deze officiële herdenking maakte onderdeel uit van het Trompfestival 2003 dat van 19 tot en met 24 augustus werd gehouden in Ter Heijde aan Zee. Dit zesdaagse festival behelsde maar liefst 40 evenementen van culturele, historische, muzikale en nautische aard waaraan ook de Britse replica van de Endeavour, het schip van captain Cook, en hr ms Tromp van de Koninklijke Marine deelnamen.

*Na de nederlaag van de Nederlandse vloot tijdens de zeeslag bij Nieuwpoort op 13 juni 1653 zag de Britse admiraal George Monk kans om de Hollandse en Zeeuwse kusten volledig van de buitenwereld af te sluiten. Honderden koopvaarders en vissersschepen werden door de Britten overmeesterd. De overzeese handel van de Republiek kwam volledig stil te liggen.
Alleen de Nederlandse oorlogsvloot kon uitkomst bieden. Het duurde echter tot begin augustus voor luitenant-admiraal Maarten Harpertsz. Tromp aan het hoofd van 82 schepen kon uitvaren. Zodra de Nederlandse vloot in zee was werd zij door de 120 schepen tellende Engelse vloot aangevallen. Tromp probeerde het gevecht echter te ontwijken, tot op 9 augustus 24 schepen, onder bevel van vice-admiraal Witte Cornelis de With, zich onder de kust bij Zandvoort bij de hoofdmacht aansloten.
Op 10 augustus barstte het gevecht in volle hevigheid los, vlak voor de kust van Ter Heijde aan Zee nabij Scheveningen. Honderden toeschouwers op het strand zagen de twee vloten elkaar enige malen passeren tijdens een hevig liniegevecht, waarbij beide zijden zware schade opliepen. De grootste tegenslag voor de Nederlanders vormde het sneuvelen van admiraal Tromp, die al bij de aanvang van het gevecht door een musketkogel dodelijk werd getroffen.
Tactisch was de slag verloren maar met het vertrek van de Engelse vloot was de Brise blokkade opgeheven en kwam de handel weer op gang. (bron: internetpagina Trompfestival 2003)

Wil Zaagman jr.

CONTRIBUTIEBETALING

Heeft u uw contributie 2003 al betaald?? Zo niet, dan heeft u nog een week of twee....
Daarna komt onherroepelijk de aanmaning, met de kosten ad € 2,50.
Pak dit voordeel, en betaal nu!!!

WIJZIGINGEN OP DE LEDENLIJST

Wil Zaagman jr.

De navolgende wijzigingen zijn aangebracht in de ledenadministratie:

Nieuw lid (en zijn interessegebieden):
F. van Vessem, Helmersstraat 7, 2041 PE Zandvoort
(a4, a5, a6, b3, b4, c1, c2, c3, c9, c10).

Wijzigingen in (post-) adresgegevens:
W. de Boo, Simon Stevinlaan 71, 3769 VG Soesterberg, tel. (06) 22 60 06 21;
drs. M. Koopman, Sternstraat 13, 1444 VA Purmerend.

LIJST AFDELINGSCORRESPONDENTSCHAPPEN: **Vetgedrukt** zijn de resp. coördinatoren

a1	Klassieke oudheid, Middeleeuwen	**dr. R.P. de Graaf,** Poortjesgoed 14, 3901 LC Veenendaal, 0318-527780
a2	80-jarige Oorlog, de Republiek	drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
a3	Napoleontica, Belgische Opstand	drs. M. v.d. Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, 071-5412501
a4	Eerste Wereldoorlog	dr. F. Snapper, Burgemeester Patijnlaan 136, 2585 BM 's Gravenhage
a5	Tweede Wereldoorlog	E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, 045-5242962
a6	Krijgsverrichtingen in de voormalige overzeese gebiedsdelen (niet KNIL)	
a7	Vredesoperaties	B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904
b1	Krijgsgeschiedenis te land	**drs. J.P.C.M. van Hoof,** Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
b2	Korpsgeschiedenis	drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
b3	KNIL	C.A. Heshusius, van Alkemadelaan 350, flat 316, 2697 AS 's Gravenhage, 070-3248495 T. Broos, Zuid-Oostsingel 23, 4611 BB Bergen op Zoom, 0164-242097
b4	Vestingwerken	drs. J.P.C.M. van Hoof, Abrikozenstraat 224, 2564 VZ 's-Gravenhage, 070-3251955
b5	Schutterijen	A. Kok, Balistraat 86c, 2585 XW 's Gravenhage, 070-3466135
b6	Wiel- en rupsvoertuigen	M.C. v.d. Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's Gravenhage, 070-3634391 J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede, 023-5291324 W. den Dunnen, Jaagpad 61, 2288 CH Rijswijk, 015-2129900
b7	Zeegeschiedenis	dr. S.J. de Groot, Brederoodseweg 49, 2082 BS Santpoort-Zuid, 023-5370769
b8	Gouvernementsmarine	
b9	Mariniers	B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, 06-20896904
b10	Schepen en vaartuigen	
b11	Luchtvaartgeschiedenis	dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, 0164-230851
b12	Luchtvaartuigen	R.J. Heesterbeek, Prof. Lorentzlaan 237, 3769 GE Soesterberg, 06-15515563
c1	Uniformen	F.A.Th. Smits jr., Wilgendreef 289, 2272 ET Voorburg, 070-3873961 M. Talens, Salomonszegel 115, 7322 ET Apeldoorn, 055-3661706
c2	Emblemen	B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, 035-6913563 Ing. R.C. Kuenen, Hoogeind 11, 4817 EG Breda, 076-5205930
c3	Onderscheidingen	H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, 0478-582992 B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, 072-5053896
c4	Tinnen figuren	E.P.M. Heldens, Frans van Mierislaan 14, 1399 GD Muiderberg, 0294-261168
c5	Gedenktekens	drs. J.A. Bom, Storm van 's Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, 070-5118624
c6	Traditie, ceremonieel	P. v.d. Burg, Park Sparrendaal 102, 3972 LC Driebergen, 0343-517588
c7	Vlaggen, vaandels, standaarden	**W.L. Plink,** Midachten 53, 8162 CK Epe, 0578-612138
c8	Militaire muziek	mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE 's Gravenhage, 070-3246568
c9	Militaire genealogie	J.W.H. van Campen, De Hop 4, 9301 PM Roden, 050-5018214
c10	(Vuur)wapens, geschut	G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, 0575-529156

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT IN 2003 DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

7 september
2 november

De vaste locatie voor de beurzen is:
Sporthal "De Meent", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 2,50 p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN

Joop de Blij - Overdag: 015-2602199 - na 18.00 uur 015-2121858

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 10-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186-602338